

MURRANG

SISU:

Jaan Oks — Neli luuletust. Mait Metsanurk — Jumalata. Gustaw Suits — Laia kaabu, must kübara. A. H. Tammsaare — Kooli ja usuõpetus. Ernst Raudsepp — Sõbralik koosviibimine. E. Dreverk — Šcedrin-Saltõkof ja Ernst Petersoni „Paised“. August Alle — Eksootiliste metsmeeste luule. O. Virgula — „Kingitusest Itaalia kuningale“, Eduard Virgost ja teistest sohkidest.

Eesti Üliõpilaskonna häälekandja „Üliõpilasleht“

käsitab omil veergudel pääle puht-üliõpilaskonda puutuvate küsimuste veel teaduslikke ja rahvuspoliitilisi.

Liginemine naaberriikide ja Lääne-Euroopa kultuurriikide üliõpilaskondade ja akadeemiliste ringkondadega Eesti kultuuri üldhuvides on lähemaks ülesandeks „Üliõpilaslehel“.

„Üliõpilasleht“ ilmub iga kuu kaks korda.

Tellimishind aasta lõpuni (postiga) Mk. 24.— Väljamaale aasta lõpuni (postiga) Mk. 36.— Üksiku nr. hind Mk. 15.—

„Üliõpilaslehte“ loeb iga vilistlane ja üliõpilane. Igale haritlasele on „Üliõpilasleht“ elavaks sideks Alma Mater'iga.

Nõudke „Üliõpilaslehte“ igast kodumaa suuremast raamatukauplusest.

Pääladu — Tartus, „Postimehe“ rmtkpl. Rüütli tän. 9. „Üliõpilaslehe“ **pääesitajaks Tallinnas** on **hra J. W. Juhenthal** — Gonsiori tän. nr. 10, k. 3. Kirjalikud tellmised adresseerida: **Tartu Üliõpilasmaja, „Üliõpilaslehe“ toimkond.**

== Kas maksab kuulutada „Üliõpilaslehes“? ==

Kaubanduslisi ja tööstuslisi ettevõtteid juhtivad isikud leiavad „Üliõpilaslehest“ teiste ettevõtete kuulutuste kõrval omad.

Igas soliidimas ettevõttes peab leiduma „Üliõpilasleht“; ühegi soliidima ettevõtte kuulutus ei jää „Üliõpilaslehest“ välja.

Tuhandete „Üliõpilaslehte“ lugejate üliõpilaste kaudu ulatab „Üliõpilaslehte“ mahutatud kuulutuste mõju igasse valda ja tallu.

Kuulutusi „Üliõpilaslehe“ jaoks võtavad vastu:

Tartus: „Postimehe“ rmtkauplus, „Üliõpilaslehe“ toimkond („Postimehe“ toim.) || **Tallinnas:** „Üliõpilaslehe“ pääesit. hra J. W. Juhenthal — Gonsiori t. 10, k. 3.

Kuulutuste hind:

	Kuulutuste osas	Tekstis
1/1	1hk. Mk. 1.700.—	Mk. 2.500.—
1/2	„ „ 900.—	„ 1.300.—
1/4	„ „ 500.—	„ 700.—
1/8	„ „ 300.—	„ 400.—
1/16	„ „ 150.—	„ 200.—

== Tähtis raamatukogudele ja kirjanduse armastajatele! ==

Tartu Üliõpilaskonna Edustuse kirjanduskogus on järelejäänud üliõpilaste kirjandusest mis müügile tulevad.

Saada on: „Üliõpilaste leht“ 1914, 1915 ja 1916 aastakäigud. 8 nr. nr. iga aastakäik, à Mk. 10.— üksik nummer. Terve komplekti hind Mk. 240.—, üksik aastakäik Mk. 80.— „Üliõpilasleht“, 1920 a. väljaande nr. nr. 1, 2 ja 3 à Mk. 20.—, kogu hind Mk. 60.—

Eesti üliõpilaste poliitilise agitatsiooni büroo väljaanded (1917 a.)

- 1) Cand. hist. E. A s s o n. Venemaa vana kord ja tema kukutamine. Mk. 25.—
- 2) H. K r u u s. Eesti poliitiliste erakondade programmid. Mk. 20.—
- 3) H. K r u u s. Vene ja Eesti poliitiliste erakondade programmid. Mk. 30.—
- 4) Ed. W i l d e. Demokraatlik kasvatus. Mk. 15.—
- 5) H. K r u u s. Rahvusautonoomia. Mk. 20.—

Kõiki eelpool nimetatud raamatuid saab, isiklikult ära viies Tartus, Üliõpilasmaja, tuba nr. 12, iga päev kella 12—13 ehk posti kaudu tellides (Tartu, Üliõpilaslehe toimkond) järelmaksuga.

== Terve kogu hind Mk. 410.— ==

MURRANG

JUULI — AUGUST

1921

NELI LUULETÜST.

Lähem!

. . . Mu ema!

Saa sinagi minust aru!

Näe-kuule: ju metsas ja lagedal maru . . .

Ja mägede pääl

ning orus

on eksimas vaimustud vendade hääl . . .

Kui kodus on nutt ja pääd kõik norus,

sääl põlemas põuede taga

on janu, mis iial ei maga,

on janu, mis jahtub ja sureb vast siis,

kui lainete lõpikul lauldud on viis . . .

. . . Mu ema

ja Tema —

nad ekslikult segavad põues mu tuld

ja paludes kordavad aga,

et oleksin rahulik, vaga —

ju enne kui rinda mul matab muld.

Kuid tunnete tuiked muust elust mul teavad,

kui tundmatu taeva mu hinge nad veavad,

ah, parem kui nemad need elust mul teavad!

Kui viimane värisev mõlalaul

veel õhkab ja võliseb,

siis kui taevast langenud kirgede aul

ju mõök ka kõliseb,

mis otsustab saatuse nägude näljal . . .
Ja pidemeta,
sidemeta
vaevade väljal
ma võitlen
ja heitlen.

23. 8. 07.

Viimne matmine.

Kui isa ükskord kõrrepõllult hüüdis
ja minu karja hulgast kinni püüdis;
kui aabitsaga nuttes sinna veeti,
kus koolimaja ja kus kinni peeti;
ja kui ma aru sain, et siin ju kuue
pärast päevati
vaevati,
et siin ju piinatakse vaesushäbi:
siis saingi nõiaringist läbi —
sain kõige kohta mõtte rumala
ja purustasin esimese jumala , . .

Kui pärast siin ja säääl ma kõike-kõike nägin,
kui suutsin seleta, mis tehti ja mis tegin,
siis ühel ööl, kui lasti ja kui laeti,
mu soojem seltsimees mult hange maeti —
siis südaveres sündis vihalaine,
kui mässulise vaeva paine
see täitis maad ja pilvealust —
ja hoigav hääl veel kostis salust . . .

See oli see, et vihaleek sõi valus
mu viimse jumala
ja vana hääbus alus
kui mõistus rumala.

See viimne matmine
kui muinasjutu katmine
haua-
valusal.

22. 9. 07.

Tasumismõtted.

— Näe, isa, ka sina siin!
Sul ju hang ja teiba otsas kiin
ning uued saapad, parem pääkate
nagu oleks teoksil pildi ülesvõte.

Ka rusikaski tõuseb õhku,
kui tahaks kõike maha lõhku,
nii ähvardab see tõmmu käsi.
Ja silmades on säsi.

Ka sina — ja kuhu lähed, isa?
Vaata, lahke juttki visa!
Sul äritus ja pisar eksind palgel,
nõnda vara valgel
nagu pika-tee sa algel . . .

Maga!
Seitsekümmend aastat ju —
kõik on külas vaga.
Mu — —

— Neile, neile tasu vaja,
riisusid mult teise poja!
Sa poeg —
emapoeg . . .
Neile, neile hoope palju, hoope, tuld!
Aga ei saa ligi . . .
See siin minu higi —
minu muld . . .

Jampsis teise poja üle
haigevoudist taaruv —
hang tal selja taga —
langeb vanem vaaruv,
järsku vait ja vaga . . .

Aga süle
tõstab lapse rammul
isa, kes ei astu sammul,
kes ei hinga enam,
ega valjult vannu . . .
Kõik on kurvem, kenam.

Kus on välja äär,
oma kopli käär,
talve koidu kuma
soise auru suma
lahuteleb . . .

25. 9. 07.

Kõik kadunud.

Kõik on kadunud — au ja häbi,
elad teiste sees ja teiste läbi . . .

Kõik on kadunud!
Ju siis kui elu algas,
kui ema sünnituse salgas —
see au ju lõpp, see kantud häbi . . .

Ju siis, kui elu müüdi orjusele,
kui ihuhinge andsid leivakorjusele
ja mõte tumedana vast
võis ilutseda riideräbalast . . .

Ju vali isu
sõi elu sisu!
Ja ilu-usu juured kangevad

nüüd lange-langevad,
kui sügisraagude all tee
viib viimse au ja häbi hauale . . .

Sest nüüd on noo ja noo,
kord nagu mägi, siis kui soo,
kividemägi, mädasoo . . .

Ja nüüd on higi-higi,
on tolm ja tahmapigi,
on hoobid hinges sügavad,
mis läbi üdi kõige põhja tungivad —
on kõik ja kõik: nii nagu umbsed rauad,
kui näljad kõverad ja alanduse hauad . . .
Kui midagi ja midagi ei saa sa kaotada,
miks siis veel närust elu enam taotada?
Miks sa ei sõlmilise pehme paelaga
või võtta elu-ilu vastu kaelaga? . .
Tood reostud elu naha turule:
nad riisuvad kord viimse nooruse,
vooruse . . .

18. 9. 07.

Jaan Oks.

Jumalata.

Katke jutustusest.

Kartseri raske uks löödi kinni, roostetanud hingedest kostis hammaste kiristamine.

Kolm surmamõistetut jäid sünkjasse ruumi. Nad kobasid kätega eneste ümber. Sõrmed puudutasid ainult niisket müüri ja üksteise karvaseid vammuseid.

Vahiti väikese trellidega akna poole, aga see oli ähm ega lasknud õhtust hämarust läbi.

Vaaren oli kohtus surmaotsust kuuldes nõrkenud ja pingile vajunud. Poisikese ohtu sõdurid, agarad ja vahvad kui noored koerad, olid ta üle kasarmu õue siia vedanud.

Ta vajus kui lodevalt punutud kõis kongi nurka hunnikusse.

Ootas mõistuse tuhmenemist kui raskesti haavatu, kel surm kindel ja valu kole.

Aga mõistus hakkas selguma.

Tihe udu pääs, lahkus pikkamisi. Poomisesurm hakkas katkendlise pildina silme ette kangastuma.

Läbi punakashalli udu nägi ta õhus siplevat jalapaari, mis toetuspinda otsivad. Nägi valgest peenest nõõrist silmust, kolust väljatungivaid pungis silme, vahu voolamist suunurgast.

Vaaren oiahtas kui surev metsloom.

„Jumal olgu meile armuline!“ ägas teises nurgas Loode.

„Ärge hakake, saatanad, meelt haledaks tegema, argpüksid!“ sajatas Korn.

Ta oli kommunist. Tema õhutusel oli vastuhakkamine sündinud. Ülekohus ülemuse poolt ja teated naiste-lastete viletsusest kodus olid sõdurid meelegeitele viinud, isegi jumalakartliku Loode ja argliku Vaareni.

Mis nad tegid, oli kavatsematu, tagajärgi ei tulnud enne meeletu kui hilja.

Rahutused algasid suve õhtul linna ääres kasarmus.

Mindi polguülema Morderi ette. Mindi teatamata, käratse- des ja vandudes. Nõuti varaste-varustajate kõrvaldamist. Sõi- mati rikaste meeste puhkusele laskmise ja vabastamise pärast. Kiruti viletsa toidu pärast. Kaebati naiste ja laste nälgimise pärast kodus. Ähvardati. Ähvardati mässuga. Väljas olid mitu sada meest käratsemas, see andis saatkonnale julgust.

Polguülem Morder kuulas, nägu valge kui krohv kasarmu- toa seinal.

Järsku tõmbas ta revolvri.

Kas oma elu kaitsta tahtes või ärituses kargas Korn talle kallale.

Loode abil väanati polguülemal revolver käest. Anti vas- tastikku hoopisid. Morder jäi alla. Korn lõi teda meeletus vihas rusikaga näkku ja kuhu juhtus. Loode ka.

Kõrvaltoast kargas adjutant sisse, laskis revolvrist mõne paugu. Morder vabanes. Korn, Loode ja kolmas saatkonna liige taganesid välja.

Sääl pidas Vaaren mõnesajale sõdurile tulist kõnet ja kut- sus sõjariistus mässule.

See oli esimene avalik kõne tema elus. Aastat viis alatasa sõjas — see oli ta meele äärmiselt kibedaks teinud. Ja nüüd veel see ülekohus, õiglusetus ülemuse poolt ja naistelaste nälgim- ine kodus. Ta ei olnud ei punane ega kommunist, aga vii- maseil nädalail oli ta ässitanud enam kui ükski teine. Oli seda varjamatult teinud, oli äärmistele tegudele kihutanud.

„Seltsimehed, vennad!“ karjus ta kui meeletu. „Silmapilk on tulnud! Püssid ja kuulipildujad kätte! Enne ei lõpe üle- kohus, kui selle ise lõpetame. Ise peame õiguse maksma pa- nema.“

Ta kõneles vaimustusega ja kuulajad joobusid tema tulistest sõnadest. Keegi ei läinud ei püssi ega kuulipildujaid tooma. Kümne-minutilise kõne järele olid kõik valmis võitlema ja surema.

„Lõpp ülekohtule! Surm rõhujatele! Sõjariistad kätte!“

Kõik olid selleks valmis. Aga oli juba hilja.

Kadettide salk kihutas kasarmu väravatest sisse ja andis tuld. Põgenemine, sajatamine, mõned paugud vastu, kisa, kära.

Tunni aja pärast oli kõik vagune. Valvurid seisis liikuma- tult kui sambad. Süüdlased olid rauduste taga.

Päev hiljem mõisteti Vaaren poomisesurma. Korn ja Loode mahalaskmisele.

Nii oli see sündinud, kiiresti kui kinodraamas, kohutavalt kui unenäos.

Vaaren peletas poomise pilti, raputas pääd, litsus käed mee-
lekohtele ja ümises huludes kui kurja und nägija.

„See lõugamine läheb jälgiks!“ pahandas Korn, tõusis üles ja katsus kõndida. Ruum oli kitsas, vaevalt kaks, kolm sammu ühest seinast teise, „Lahedama ruumi oleksid viimaseks ööks võinud anda. Homme oleme nagu nii üksteise kõrval maa mullas... Ah, see asi läks üleüldse rumalasti!“

„Sinu hinge pääle tuleb meie veri!“ ütles Loode ette-
heitvalt.

„Minu hinge pääle! Vaata kuradi vagatsejat!... Kelle pä-
rast ma aastate kaupa olen võidelnud ja tööd teinud! Kelle pä-
rast me nüüdki mässu kavatsesime!“

„Ega meie mässu ei kavatsenudki...“ ütles Vaaren.

„Oo sa vilets roomajate sugu! Mõtlesite muidugi ainult eneste pääle! Ainult oma naiste ja laste pääle... Kui aga nende viletsus lõpeks, terves ilmas võiks see aga edasi kesta!... Kolm korda peaks teid pooma!... Oma käega tõmbaks teid kaaki. Aga nüüd mine homme niisuguste roomajatega ühes!“

Korn heitis jälle nurka ja kongis oli vaikne kui elavalt maetute hauas.

Vaareni kujutuses lendasid piltide katkendid. Kaak, kaks posti ja päälispuu, rippuv silmus... Pilt karjapoisi põlvest — palju päikest, haljust, küresaapad jalas, ummused, palju kannatust ja häda, ilusad pühapäeva hommikud... Pilt sulasepõlvest — õhtused unistused, õised uitamised härmoonikuga... Ehk aga sünnib homme ime, mis päästab! Veel täna öösel läheb mäss lahti terves sõjaväes. Võim on homme kommunistide käes! Tema vabaneb, teda kantakse kui vägivalla ohvrit kätel... Pikk peigmehe põlv ja õised käigud mõrvoja poole talulakka. Verev eha miines ja kuldkollane agu tulles...

Ehk antakse korraka armu kõigile, kaotatakse surmanuhtlus päeva päält, jäädavalt?! Tänuks selle eest hakkaks ta truuks kodanikuks ja kahjateks avalikult oma vastuhakkamist äkilises meeles.

Ei olegi ta kunagi olnud ei punane ega kommunist. Aga see väsimus igavesest sõdimisest ja naise-laste viletsus kodus... Peremehed ja perepojad saavad hoopis vabaks või lastakse sagedasti puhkusele, teda aga mitte... Toidu varastavad moonamuretsejad, kaebtusi ei võta ülemus kuulda.

Jälle näeb ta poomise pilti, tunneb nõõri kõri ümber, litsub käed meelekohtele ja hulub... „Kui see juba mööda oleks... Miks lasevad nii kaua vaevleda, miks ei tapeta kohe!...“ hüüab ta ahastuses.

„Sa tahad ilma surma-hirmuta surra“, ütles Korn. „See ongi tähtsam number, see surma hirm... Suremine ise läheb vist üsna lühidalt. Meil Loodega üks ainus silmapilk — siis on süda kui sõela põhi või aju aukline. Sina sipled minutit kümme silmuses...“

„Issand Jumal, halasta ja ole armuline!“ hüüab Loode tungivamalt.

„Kui sa tõsine ristiinimene oled ja Jumalat usud, siis ära hulu. Mis usk see on, kui ta sind ei tröösti!“

„Trööstib sinu usk sind?“ küsib Vaaren.

„Mis usk?“

„Kommunistlik ikka, sa jo muud ei tunnista?“

„Esialgul puudub ainult suits, see teeb tõesti rahunuks. On ka halastamata — inimest viimasel õöl ilma suitsuta jätta.“

Vaaren näeb hämaras saunakambris oma naist ja nelja last.

Ta hoigab pikalt ja haledalt.

„Kes hoolitseb poodu naise ja laste eest!“

„Mine Loode usku, siis hoolitseb jumal,“ hirvitab Korn.

„Jäävad nälga... Peavad kerjama.“

„See on jumala armu nõu ja tahtmine,“ ütleb Korn vagatseja häält aimates. Siis aga lisab ta vihaselt juure:

„Nälgigu! Ehk tuleb mõistus pähe! Hakkavad ise õiglasema korra eest võitlema.“

Loode jätab ohkamise jumala poole ja ütleb kibeda etteheitega:

„Inimesi ajate oma õpetusega surma, muud ühtigi! Sinu hinge pääle tuleb meie surm!... Sina ässitasid ööd ja päevad.“

„Ilma sinuta ei oleks tõesti kõike seda olnud,“ täiendas Vaaren.

„Vaata nadikaelu! Tahavad võita, aga mitte midagi mängu pääle panna: Kui ei oleks ilmas argust, ei oleks ka ülekohtu! Kes arg, see orjaku ja kannatagu, ärgu nurisegu ega mässu tõstku! Otsigu tröösti oma jumalalt, aga mitte meie juurest!“

Jälle vaigiti.

Õhus tundus mürgine tigidus.

Korn tõusis üles ja katsus kõndida, tõukas aga jalaga lamajate vastu.

„Ei anta selleks ööks ka ruumi siin maa pääl“... urises ta. „Oleme üleaurused, siis koristatagu korruga! Aga ei, neil on tarvis seda pidulikult teha!“ Ta heitis jälle nurka.

Vaaren näeb naist sauna kambris põlvili, pää pingile vajunud, kõhnad õlakondid tõmbuvad nuuksumisest, lapsed ümber huluvad . . .

„Isa poodi üles. Aeti kui loom auku!“ ütleb Vaaren kuuldavalt.

„Jäta see plära.“ Korn sülgas.

Jälle vaikus ja Vaaren näeb poomise pilti. Ta kõneleb kõvasti, et seda peletada :

„Halastust ega armu ei ole. Kust seda oodata? Inimeste või jumala poolt? Mis me tülitseme! Homme selle ajaga oleme sügaval maa all üksteise kõrval, paks mulla kord lasub rinna pääl, aga mured on otsas! . . . Isegi surmamõistjad ja timukad ei ole homme nii muretud kui meie.“

„Issand, anna meile oma rahu!“ palvetab Loode.

„Minu eest on asjata paluda. Mina sellest rahust osa ei saa,“ ütleb Korn vaikselt. „Las igaüks otsib rahu omalt jumalalt ja sureb oma jumalale.“

Vaaren tõuseb istukile. Nemad leiavad rahu?! Neil mõlemil on oma jumal? See annab neile oma rahu ja kergitab surmaahastust?! Olen ainult mina jumalata?

„Oled sa rahulik? On sinu südames rahu?“ pärib ta Kornilt. „Kas sul ei ole seda koledat surma-eelist . . .

„Hirmu? . . . Ei, seda mitte. Aga jätk on see siiski. Tapetakse kui looma. Ma ei karda küraditki, kui võitluses vastu tuleb. Tulgu mõõgaga, täägiga või pussnoaga. Olen valmis seitsme saatanaga võitlema. Ja kui nad kangemad, siis langen. Aga ärgu viigu kui lojust tapapaigale. Olen näinud võitluses tapmist, olen näinud mahalastud magusid ja puruks löödud ajusid. Aga pidulik tapmine on jätk. Hirmu ei ole. Kommunist teab, mis eest ja kudas surra.“

„Kas kommunistid ei tapa? küsib Vaaren. „Tapavad. On ka jätk!“

Vaaren läheb sõdurite vahel kaagi poole. Ta rabeleb, toetab jalad vastu, karjub, vannub, katsub põlvili lasta ja armu paluda. Aga seda ei panda tähele, tassitakse tõugates ja tõmmates tapaplatsile.

Peab ta ise enesele silmuse kaela panema? Ei, seda ei suuda! Küllap seda mõni agar poisinolk teeb, keda tapmine veel lõbustab, nagu putukapiinamine lapsi.

Jälle haarab ta meelekohtest kinni ja hoigab.

„See on proov, on viimane proov,“ ütleb Korn. Kes on kaasajooksja, kes eht kommunist. Sää! te olete nüüd! Eh, suurepärase on siiski see surma minek: vaatad kõige põlgusega oma tapjate poole. Oled nendest üle. Häbenedes ja *arglikult kui kurjategijad piiluvad nad uudishimulikult sinu poole. Sinul ei ole aga nende näost enam midagi lugeda. Ja kui siis tuld kästakse anda, hüüad: Elagu kommunism! Elagu töörahva valitsus! Lõpp, võib olla, kaob kogutule raksatuses. Oo, kudas nad pärast salaja seda suremist ülistavad, isegi need tapjad, aga salaja muidugi.“

Vaaren kuulab ja meeleheide kasvab temas.

Mis eest suren mina, mille eest jätan oma elu? Millega trööstin end kaagi all? Mida hüüan omas südames, mida hüüan oma tapjate kuuldes?

Armetult läheb ta surma, häbistava arguse ja hirmuga. Tema elu on viletsus olnud algusest saadik, tema kannatuste rida lõppematu, ja surm on hale. Põlglikult vaatavad teda sadanded sõdurid, kui ta kaagi all surmahirmus sipleb ja abitult veel silmapilgukski elu pikendada püüab. Mis jaoks? Et aga õhku sisse hingata! Et üks armetu olevus arvu poolest ilmas enam oleks!

Vaaren hoigab pikaldaselt ja kurblikult.

Mis hüüan mina? Küsib ta eneselt. Mis on minu viimane sõna? See on lõpetatud?! Jaa, see armetu elu on otsas, see on tõsi. Isa, sinu kätte annan oma vaimu?! oma armetu vaimu. Isa kätte, keda ma ei usu, keda ei ole!

Sõdurite read seisavad liikumatult tema ees. Iga liigutus jääb igaveseks kõigile meele. Tema näoilme põletub nende ajudesse. Tema viimane hüüe kostab neil kui tagakiusaja vaimu hääl igavesti kõrvus. Ei ole, mida hüüda, ei ole, mida öelda! Missugune alandus, häbi, armetus ja viletsus!

Aga elugi on olnud alatine viletsus, häbi, armetus, argus.

Sekka mõni lühike valguse kuma, millest ta, ennast pettes, päikese tõusu ootas.

Nagu tookord:

Ta ei tunne ennast, elab suure ja vägeva hoo keerus, tolmu-
kübemena marus. Vaimustusest joobunult marsib ta läbi linna, võitlusse häbematu vaenlase vastu. Vägev keiser on ta sõtta kutsunud ühes miljonitega. See keiser on kui marutuul, mis pilvi taeva all kihutab. Tema on üks tolmu-
kübe selles marus.

Naine ja kaks last kõrval, üks süles, seisavad uulitsa ääres, silmad vees. Temalgi tulevad pisarad silma, aga see on midagi muud! Kuidas see senine elu oli väike, hommikust õhtuni täidetud väikeste leiva- ja ihukatte-muredega! Nüüd on need mured kui pühitud! On üks suur ja vägev tunne, mis teda kaugele suurele teole kannab. Ta on üheks sulanud nende tuhandetega . . . Hinges suurte vägitegude iha, võitlushimu, kangelaseteod! Keisrikutse kõrvus!

Kas aimab naine praegu kodus, et ta surma mõistetud ja pimedas kongis poomiseelset meeleheidet üle elab? Ta magab, kui väikesed mured lasevad, magab väikeses kambris lastega räbalate hunnikus. Õhtul veel küsis viieaastane Ella: „Kunas isa tuleb koju? Toob ta meile midagi hääd? Ta pidi kroonu leiba kostiks tooma ja väikese mänguhobuse!“

Rippuvad lipud lainetasid päade kohal. Valgeid rätikuid lehvitati kõnniteil ja akendel, lilli sadas lahkujaille teele.

Tuhandejalgne terasokkaline olevus sammus lauldes edasi. Vaaren aga naeratas pisaraid pühkides naise ja laste poole, nikutas neile julgustavalt pääd. Mis olid olnud sennised mured ja rõõmud selle kõrval? Kui tahmunud laterna tuluke päikese pimestavas hiilges. Siia vaimustuse merre uppusid tema sennised väikesed hädad, mis teda vaevanud päevil ja ööl! Ta lendas kui tolmukübe uutes ilmade sündimise keerises.

Aga kui esimene teade sõttaminekust tuli, oli ta mittu ööd uneta olnud. Hirmus ja arguses oli ta neil mõtteid mõtelnud, millest päeval isegi häbi tundis ja vastutulejate ees silmad maha löi, arvates, et igaüks tema näost alatust ja argust lugeda võib.

Oma põialt või esimest sõrme mõtles ta „kogemata“ maha raiuda, jalga väänata, silmad soolahappega poolpimedaks põletada või kõrval vitriooliga mädanema panna. Et aga sõtta minekust pääseda! Oli see hirm tapatöö koleduste eest ja surma eest? Ei, ta ei suutnud koledusi ega surma võimalust selgesti ette kujutada. Kodust, oma naisest ja lastest lahkumise mõte oli kohutav, tegi meele ärdaks ja löikas südamesse! Aga see kodust minek ei olnud ometi muud kui viletsusest lahkumine.

Kui oleks jäänud see suur joobumus ja eneseunustus! Kui teda homme sarnane laine kannaks! Siis läheks ta kaagile kui

kuningas troonile, siis tõuseks ta silmuses õhku, kui õndsas hing taevasse lennates.

Nüüd aga peab ta surma minema kui arg lambavaras. Ta ei lähegi, teda veetakse, tõugatakse ja tõmmatakse . . . Ta rabeleb, palub armu, vannutab, töötab, palub halastust oma naise ja laste pärast. Nende viletsus viis teda meeleheitele ja vastuhakkamisele! - Ta karjub neile kõrvu oma nälgiva naise ja laste nimed . . .

Põlguse ja jälkusega pööratakse silmad kõrvale . . . Kästakse kiiremini talitada. Ta paneb vastu ja palub veel armu kui silmust kaela pandakse, tahab veel siis põlvili lasta, kui juba maa jalge alt kadunud.

Oh alandust, oh häbi! Sellest jutustatakse tervele ilmale! Seda peavad tema lapsed kuulma! Keegi ei kahjatsen tema surma, segi lapsed mitte! Nad häbenevad isast rääkida, kes suri hulu-des kui alandlik koer.

Sääl kõrval surid aga teised kui mehed.

Loode palvetab vaikselt:

„Issand, lase seesinane karikas minust mööda minna . . . Siiski sündigu Sinu tahtmine! Sündigu Sinu tahtmine! . . . Issand, kinnita minu hinge ja anna mulle tröösti . . .

Ta on rahu leidnud?! Omalt jumalalt?! Oh, kui oleks minulgi jumal, oleks mingisugune jumal, kelle poole surmaahastuses võiks pöörduda! mõtleb Vaaren. Eks ole olnud mitmetsugu jumalaid, keda appi hüütud, keda palutud ja, keda uskudes, tröösti leitud! Kes annab mulle ühe jumala! . . . Näe Korngi näeb rahulik olevat. Tal on oma jumal — kommunism, see uus ilmakord, mis inimesed õnnelikuks peab tegema ja ülekohtu kaotama. See jumal täidab tema hinge, ei ole sääl naist ei last ega muret homse päeva eest . . . Ta on leidnud asja, mille eest sureb. Kannatused on ta sinna viinud. Tema, Vaaren, ei ole vähem kannatanud, aga jumalat ei ole leidnud.

Ei õpetanud teda sõda, ei selle koledused ega viletsused . . .

Oh see vaimustus, mis minnes oli, kadus esimestes kokkupõrgetes. Selle asemele tuli hirmuga segatud võitlushimu ja hävitusiha.

Nähti esimesi langejaid. Nähti verd, surejaid, purustatud liikmeid. Püssitule nagin, seljataga, kaugel ees tume kõmin, aegajalt hirmsad plahvatused paremal ja pahemal pool, maa purskab mulda, tuld ja suitsu taeva poole. Öösel tulekahju kumad igal taevakaarel.

Kõrvus huugas alatasa üks hüüe: edasi! edasi! Hinges ainult üks kustumatu iha: vaenlast hävitada. Seda puhus nagu tuul alatasa kõrvu. See tuul tuli seljatagant, seda puhus raugematu lõõts. Hävitada vaenlast kõige tema varanduse, naiste ja lastega! Hävitada igal kombel — tappa igasuguse sõjariistaga, külmaga, kuumaga, tappa avalikus võitluses ja salaja selja tagant juure hiilides! Aina hävitada ja tappa, tappa ja hävitada! Ja edasi, ikka edasi! Kõigist raskustest hoolimata, kõigist kaotusist küsimata!

Rahulikud põllumehed ja töölised, kes senni tapmist kuulates võpatanud ja vargusest või röövimisest põlastusega rääkinud, tapsid, röövisid, hävitasid ja põletasid nüüd kirglike ihaga.

Tungiti majadesse, söödi, mis saadi, võeti kaasa, mis kõlbas ja mis ei kõlbanudki. Löödi puruks, mida kaasa ei saanud võtta. Pandi siis punane kukk räästasse ja mindi edasi.

Tabati naised majades, õuedes ja metsades. Veeti neid voodi, küüni, kraavi või põõsa alla. Ja lapsi oli nii kena täägi otsas üles tõsta!

Kõik olid verejänulised kui mõrtsukad, saagihimulised kui röövlid ja himurad kui koerad pulmas. Kõik olid hävitus- ja tapajoovastuses.

Kõik see sündis püha isamaa kaitse nimel. Kõik see oli püha kättemaks vaenlasele, kes isamaad hävitada tahtnud, kelle häbematusel, kurikavalusel ja saatanlikkusel ei olla piiri!

Vaenlase hävitamine kuulutati kangelasteoks, millest tulevad põlved pidid imetledes rääkima, millest ajaloo leheküljed pidid kõnelema.

Vaaren pani tähele, et temagi seda kõike oma hinges kaasa tegi, temagi, see arglik, vaikne, kannatlik ja tasane talupoiss.

Oli temas eneseski ajuti jälk iharus. Argus võitles veetlusega mõne häbiteo pärast. Seda oli raske teha, aga ainult arguse pärast.

Ta seisis kaua lossi saalis kuldraamis peegli ees, vahtis peeglit ja ennast temas. Vahtis põlglikult, ei leidnud oma näojoonist ei suurmeelsust, julgust ega vaikist rahu. Arvas ainult argust ja alandlikkust nägevat. Kaua hoidis ta püssipära löömiseks yalmis — peegli purustamine oli üks kergem vägitöö, aga temale tundus seegi ülejõu. Põlgus enese arguse vastu andis hoogu. Aga lõök oli siiski jõuetu — mõrad ei ulatanud klaasi ääre.

Talust lahkudes hiilis ta salaja nurga taha ja võitles mõne minuti; viskas mitu põlevat tikku enne maha, kui viimaks ühe räästasse suutis pista. Arglikult vahtis ta tagasi tõusvasse tulekahjusse, kui kardaks karistaja ilmumist.

Ta vahtis pineva huviga, kui mehed üksteise külge seotult seinä ääre seati ja püssiotsad nende rinna vastu tõsteti Katsus

nägudelt surmahirmu ja -ahastust lugeda, nende viimaseid mõtteid aimata. Miks ta seda põnevusega vahib? Kas selleks, et enese üleelamist samasugusel juhtumisel ette teada? Eks või jo temaga niisama minna . . .

Vaatas üht poomistki, aga see oli liig tema närvidele. Piinas teda mitmel ööl kui viirastus.

Selgesti näeb ta praegu ohvri meeleheitlikku vastupanekut, rabelemist, siplemist. Kuidas ta nõõritud käsa väänas, hammas- tega siit ja säält kinni haaras, sõduri käe randme kondini läbi hammustas, jalgega meeletult siia ja sinna poole löi . . . Kui aga abitusest ja vastupaneku asjatusest aru sai, siis, karjudes oma keeles, paluma hakkas, ärdasti hulus, undas ja viimaks, nõõri kaelapaneku eel, metslooma kombel röökis ja pääd silmuse eest kõrvale katsus käänata.

Ta näeb veel praegu selgesti ülestõmmatava nägu, näeb selle ilme moondumist, näeb pungis, väljatungivaid silmi, näeb irevile hambaid, vahtu suunurkes . . .

Vaaren hoigahtab ja kargab üles.

„Kutsuge vahid, kutsuge ülemus, kutsuge kohtunikud! karjub ta hullumeelsena. „Tahan armu paluda, tahan kahjatseda! Tahan põlvili maas paluda, tahan nende jalgu suudelda! Ärgu ainult tapku, ärgu poogu!“

Ta taob rusikatega vastu ust ja müüri, laseb ukse ette põlvili ja karjub:

„Halastust, armu! Olen eksinud, olen meeletuses eksinud! Andke armu, ärge tapke, ärge pooge!“

„Oled sa, kuradi vagel, vait!“ ütleb Korn läbi hammaste, võtab Vaarenil kraest kinni ja viskab ta seliti põrandale.

Loode palvetab vaikselt, aga tungivalt:

„Ilmuta ennast, ilmuta ennast! Läbi halli sügise udu näen Su palet, aga veel on see tume, veel ei vaata Su silmad mu pääle! Näen su otsal verepiiske . . . Lase, oh lase end näha, et ma tröösti saaks ja sinu palesse vaadates rahu leiaks, . . .

„Oo, missugustega ühes peab surema!“ ägab Korn kurvalt.

Vaaren tõmbub nurka ja jätkab lendlevate kujutuspiltide ja katkendliste mõttekillukeste jälgimist.

On see homme kättetasu tooruste eest sõjaväljal? Eks kartnud ta kättetasu siis kohe. Pärast aga naeris oma arguse üle. Kui ei ole jumalat, kes tasub siis kätte? Ja on jumal, miks ta siis neile tuhandatele ja kümnetuhandatele elajaliku tooruse ja vägivalla eest kohe ei tasunud!

Aga need teised olid julged kui marukoerad, nad ei kartnud kättetasu. Ja kes ei karda, sellele ei saa kätte tasuda, seda ei saa karistusega hirmutada. Julget võib surmata, võib hävitada, aga karistada ei saa — ta ei tunne hirmu. Ei saa karistada mõõka, püssi, suurtükki. Neid võib purustada, hävitada, kahjutuks teha, aga mitte neid nende tegude eest karistada. Nii on ka lugu julge inimesega. Ainult arga saab karistada. Niisugust nagu tema, Vaaren.

Kui ta neist teistest vähem hävitas, kui ta vähem tooreid tegusid tegi, tähendas see, et ta südames neist teistest parem oli?!

Jätkusega aga ühtlasi sala iharusega kuulas ta seltsimeeste juttu naiste vägistamistest. Ja üksi hoonete taga noort neidu kohtades, kelle nägu kui puhkenud õie leht, tundis ta vere pähe tungivat ja sundis neiu, püssiga ähvardades, varjulisse kohta tulema.

Kui aga himurus kustus ja ohver vaikselt huludes ulu alla roomas, oli Vaaren valmis hüüdma: tule tapa mind! tule tapa mind!

Häbistatult tuli ta päevavalgele, ega julgenud päevade kaupa kellegi silma vaadata.

Siis aga, ühe talu rüüstamisel tegi ta, kui enese kiusamiseks, raskema proovi: ta vaatles kätkis naeratavat last, tundis eneses õrnustki, tõmbas aga korruga täägi, torkas selle lapsest läbi ja tõstis ta üles. Kui on õigluse ja kättemaksu jumal, siis ilmutagu ta end! Ilmutagu nüüd, ehk teda ei ole! Aga jumal ei ilmutanud ennast! Tähendab, teda ei ole.

Inimene ise peab jumala asemele astuma, keda ei ole ja tema kohut täitma, oli talle keegi hiljemini õelnud. Inimene ise, iga inimene peab jumala suure ülesande enese päale võtma! Ta oli seda mõtet vaimustusega edasi arendanud: Iga inimene, ka tema, Aleksander Vaaren. Tema peaks astuma nende tuhandate ja kümnetuhandate ette ja hävituse ning tooruse lõpetama. Ta peaks kahe vaenlase väe vahele astuma ja rahu kuulutama. Rahu kogu maailmale! Rahu kõigile inimestele! Lõpp tapmisele! Helistatagu kiriku kelle, helistatagu ööd ja päevad! Pangu rahvad end piduehtse! Aleksander Vaaren on maailmale rahu kinkinud! Ei enam sõda, ei enam tapmist, ega hävitamist! . . . Rahu, igavene rahu!

Aga ta ei teinud suudki lahti, et tapmise ja hävitamise vastu rääkida.

Ta pidas seda teiste asjaks. Tema jaoks oli see raske, suur ja hädaohtlik ülesanne. Lastagu tema koju, tema tahab ainult ära elada, muud midagi. Sõrmegi ei liigutanud ta verevalamise vastu võitlemiseks. Ja kui aeg kätte jõudis, ei olnud tema, kes verevalamise lõppu ja rahu kuulutas. Neid, kes seda kuulutasid,

tapeti ja poodi, aga hirmutada neid ei suudetud! Oleks temagi nende seas surnud . . . Siis oleks teadnud, mis eest.

Ehk antakse veel täna öösel armu. Kõrge ülemus saab kolme mehe surmaotsuse. See ei lase teda rahulikult uinuda. Temalgi on ehk naine, on lapsed. Need ei nälgigi küll, aga ometi on nendegi pärast muret olnud . . . Ja voodisse heites, pimedas, kujuneb kõrge ülemuse silme ette surmamõistetud, kolm surmamõistetud. Pimeda kartseri niiskel põrandal ootavad nad surma . . .

Ja kõrge ülemus ei saa sest pildist lahti, näeb ikka selgemiini nende surma-ahastust, näeb nende moondunud näoilmet, näeb silme ees nende surma-ootuse pilte. Need lähevad ikka elavamaks, värvikamaks. Ta näeb end kaagis rippuvat, näeb end seina ääres, püssiotsad rinna vastu sihitud. Ta kargab üles: sääl on ehk õiged surmamõistetud?!

Ta saadab telegrammi, käseb otsuse täidesaatmise seisma panna . . . Otsus muudetakse. Elu on päästetud ja see on pääasi.

Oh, kuidas selle ettevaatamatult öeldud sõna üle keegi seltsimees, vist ka kommunist, kord hirvitas! Inimesi on küllalt ilmas, ülearugi on seda rämpsu. Tahavad ainuli elu hoida, iga hinna eest, orja kombel end alandades, koera kombel sõnakuulelik ja sipelga kombel usin olles, isandatele varandust läbilöömiseks kogudes . . . et aga selle eest oma elu saaks hoida. Et aga oma elu, mis koera elust odavam, alles saaks hoida!

Nii oli see seltsimees, vist üks toores kommunist, hirvitanud ja jäledasti Vaareni sarnaseid inimesi teotanud.

Vaaren tunneb aju kui suruvas raudklambris. Ikka koomale, ikka koomale tõmbub see klamber. Selle nimi on sürm, poomine, kaak! Varsti puruneb aju selle hirmsa klambri pigistusel . . . Oh, puruneks ta enne poomist!

Agas ei purune. Jälle näeb ta katkendlisi pilte ja ägab meeleeheites, ägab, hoigab ja koriseb, kui tõmbuks juba silmus kaela ümber kinni.

Ta vintsleb maas ja rõhkleb, kõneleb sidumata sõnu, tõrjub kedagi enesest eemale, palub kedagi.

Korni on ülestatõusnud, katsub edasi tagasi kõndida, komistab seltsimeeste vastu.

„See oleks pidanud teisiti minema. Veel terve leegioni oleks neid hävitanud! Suuremaid võitlusid oleks näha tahtnud . . . Aga olgu! Poogu ja tapku nüüd meid . . . Eks ole, Loode, mida enam neid hävitati, piinati ja tapeti, seda suuremaks kasvavad nende hulk? . . .“

„Kelle hulk?“

„Noh, sinu esimeste ristiinimeste hulk . . . Nii on lugu ka meiega . . . Nad seavad mind homme seina ääre . . . Ja panevad mõni tuhat poisikest vaatama, et neid hirmutada . . . Aga kui need näevad, kuidas ma suren, kiusab ja veetleb see eeskuju neid ööd ja päevad . . . Elagu töörahva riik! Elagu kommunism! . . . Oo, see ei kustu nii pea nende kõrvus . . . Ainult julgest peab seda hüüdma, julgelt ja kõvasti; mehiselt!“ Ja hirmu varjugi ei tohi näol olla . . . Mis arvad, Vaaren, tuled kaasa? Loode läheb teist teed, ei taha meiega ühes tulla . . . Eh, pagana kurb oleks üksi minna. Teine teise kõrval timukate vahel sammuda oleks nii kena! Vaatad teisele otsa ja naeratad: julgust, vennas! Ülemus peab kahjatsema, et seda nalja oma noored poisid vaatama kutsus! See ei lähe nii ruttu neil meelest! Oo, see läheb kalliks maksma! Leidub järeלטegijaid!“

Ei, tema, Vaaren, ei lähe kaasa. Ei lähe kaasa selle ega teisega. Temale ei anna tröösti selle ega teise õpetus ja usk. Temal ei ole rõõmu kummagi eest surra.

Oli olnud temalgi usk, aga seegi kui pühapäevapäev: tõmbas selle selga kiriku minnes või kodus jumalat paludes. Palus ta jumalat hädakordel, palus temalt selgesti, mis hädasti tarvis ja jäi igakord ilma.

Üks väike tuulepuhang viis selle rüü tema õlgelt ja kunagi ei olnud tal sellest kahju. Uut rüüdi ei olnud ta senni veel mitte leidnud.

Nii oli elu läinud raskes töö ja murede meres, mis ei vähenenud ega kahanenud aastatega, aina laienes ja suurenes. Ähvardas uputada, üle pää lüüa, aga meeleheitlikult sipeldes ja rabeledes jõudis Vaaren ikka hinge sees pidada, enesel, naisel ja neljal lapselgi. Ei vaevanud teda suured küsimused ega rasked probleemid. Oli ainult üks, alati valvav küsimus, mis kõik teised neelas: kuidas ära elada? Seda lahendas ta surma põlgavalt tööd lõhkudes, päevad otsa keha jõuga, öösel aju vaevates. Kas oli sääal veel ruumi suuremail küsimusil.

Nii oli läinud sõjani. Aastat viis oli ta sõdinud ja kogu

see aeg oli tema hinges ja tema hinge pärast sõditud. Viis aastat on inglid ja kuradid ilusate ja kavalate kõnedega teda kiusanud ja tema hinge pärast võidelnud. Viis aastat on tema hinge vintsutatud, hää ja kurja poole kistud. Ah, ta oleks kellegi järele läinud, aga ta ei saanud aru, kus hää, kus kuri, kus inglid, kus saatanad, kus jumal, kus kurat. Mis jumala nimel tehti, see kohutas enam kui too, mis kuradist öeldi olevat. Häädus tõukas oma jälkuse ja silmakirjalikkusega, aga kurjus oli ka kole ega suutnud teda veetleda. Mõlemate eest võitlesid inimesed tema ümber kui kangelased ja mõlemate eest surid nad julgesti, vaga kannataja kroon pää ümber. Usuti häässe ja kurjasse, tehti kummagi nimel vägitegusid, jutlustati mõlemaid, võideti mõlema poole rahvahulke ja viidi neid surma tuhandate ja sajatuhandate viisi.

Aga temale, Vaarenile, jäi ikka arusaamatuks, kus hää, kus kuri, kus õiglus, kus ülekohus, kus jumal, kus kurat. Ta võitles selle ja teise poolt, selle ja teise vastu, aga parema meelega ei oleks ta kummagi eest võidelnud.

Jäetagu tema hing rahule, lastagu teda elada, lastagu nõndagi elada, kui ta sõjani elas. Lastagu elada viletsuses ja vaesuseski. Lastagu tööd teha ja orjata.

Ta oleks üksi oma ainukest ihaldust häbenenud; aga tema-sarnaseid oli palju. Kõik nad igatsesid rahuliku elu järele. Olgu see elu vilets, olgu kui tahes vilets! Kui aga ära saaks elada...

Oh, kuidas tema-sarnaste üle hirvitati! See on see rämps, mis ilmast ära tuleks hävitada, siis alles võiks igavene rahu ja õiglus võidule pääseda!

„Siis võib ilmast ülekohus hävitada, kui neid ei ole, kes teda kannatada tahavad, kes teda sallivad, „et aga ära saaks elada!“

Nii oli neile hirvitades suu sisse öeldud. Kantsikutega tuleksid niisugused võitlusse ajada, see kõige parajam liha suur-tükkidele!

Viis aastat on tema hingesse külvatud hääd seemet ja umb-rohtu. Ja mis sellest kasvanud, seda ei tunne ta isegi.

Vili ja umbrohi on segi, ja kumb vili, kumb umbrohi, seda ta ei tunne.

Kunas sünnib see homme, kas hommiku vara? Päike on kasarmu katuse tagant juba väljas . . . Tolmunud muru on veel märg . . . Siis viiakse neid siit välja . . . Kaste kasarmu tolmunud ja tallatud murul hiilgab.

Homme hommikul terve polgu ees, nii õeldi. Tähendab: kasarmu õues. Kuidas sääl võimalik neid teisi lasta? Pandakse seinä ääre?

Ehk antakse temalegi armu ja muudetakse poomine laskmiseks? Teistega seltsis, korraga, üks raksatus, rinnust torkab midagi läbi . . . Lasevad ehk otse vastu silmi, ajust läbi . . .

Vaaren hoigatab korisesedes.

Kes viib sõnumi koju? Kuna see sinna jõuab? Tume kuulujutt käib eel . . . Homme, ülehomme on see ehk sääl . . . Kasarmus mäss olnud . . . Kolm meest surma mõistetud . . . Nende seas Aleksander Vaaren . . . Kaaki tõmmatud. Kaks teist maha kõmmutatud . . . Nagu hullud koerad, kelle paranemise lootust pole. Kelle marutõbi teistelegi kardetav . . . Naine mines tab kuuldes . . .

Tema jaoks peab kasarmu õue kaak ehitatama? Kaks posti, ristpuu pääl? Nöör sellest üle, ühes otsas silmus? Teisest otsast hoiab timukas kinni. Pink pandavat jalge alla? Sinna astun ma pääle. Kas ma astun! . . . Mitme mehega peavad nad mind pingile tõstma ja kinni hoidma . . . Oo, see on kui sea sulu latile tõstmine tapmise eel . . . Siis lüüakse pink jalge alt ehk ma lõin ta vist rabeluses ise, ja jään kõlkuma. Rabelen veel meelegeitlikult . . . Timukas hoiab nõõri otsast . . .

Polk vaatab seda päält . . . Noorte nolkide roodud . . . Nad ei unusta seda, Kornil on õigus.

Oo, saaks ma surra rahulikult, saaks ma mehiselt surra, siis oleks ma kätte maksnud. Nii tahaks ka need noored kord surra, vastu hakates ülekohtule! Võidelda ülekohtuga, võidelda mehisemalt kui mina, võidelda eluaeg, nii pikk või lühike kui see on ja siis surra, surra kaagis või kuulide all, aga mehiselt, kustumatu pilti tapjate hingesse põletades.

*Oh, kui ainult mehiselt surra suudaks!

Miks ei tõstnud kohe häält, kui sellest aru sai, kui sellest rääkima hakati, esiti salaja, siis ikka sagedamini, kõvemini julgemini:

See ei ole vaenlane keda tapame, see on inimene, meie vend! Miljonid, kes siit ja säältpoolt tapatööle toodud, on õnnatud ohvrid. Kellelegi on see tapatöö kasulik. See keegi istub kaugel seljataga, õhutab ja ergutab tapmisele ja hävitamisele.

Neil on õigus, ütles siis Vaaren üksi olles enesele. Ja jatkas sõnakuulelikult tapatöid. Tegi seda tööd kui ori, kui hää sulane, hoolega, agaralt. Et aga temaga rahul oldaks, et aga tema ära saaks elada.

Kuulas isamaa-laule, kuulas pühalikke palveid, nägi viiruki suitsu taeva poole tõusvat ja häbenes kahtlemist.

Õigus ja õiglus on tema pool! Kas on?!

Siis tuli hinges pööre, lõpulik ja jäädav.

Vaenlane kogus jõudu. Võitluse ägedus kasvas. Siin ja sääl tuli taganeda. Kõik mis käepärast, visati tulle. Otsustav lahing algas. Ei olnud enam päeva ega ööd. Päike oli Kiideonis seisma jäänud, teda ei olnud suitsu pärast näha. Kuu võis Aja-loni orus seista. Tedagi ei olnud öösiti näha.

Vaaren liikus kui liivatera murdlaine veeretusel.

Teda pillutati lainest siia ja sinna, ühes kümnetuhande teise liivateraga.

Kõu ja välk, raua ja terase rahe, maagi puiskas metalli ja tuld.

Siis lähenes otsustav silmapilk. Seda ei oodetud ega kardetud, selle vääramatu tulekut võeti kui saatust, allaheitlikult, ükskõikselts.

Manitseti ja julgustati. Veel mõni tund. Ainult mõni tund...

Ja kui elavate hulk ikka vähenes, manitseti veel tungivamalt: veel mõni tund, ainult mõni tund! Abiväed on tulemas, on teel, on lähedal. Veel mõni tund, siis ei puiska maa enam tuld ja pilvist ei sada metalli. Siis ei kasva enam maast neid raudpäälisi saatanaid, kes jookstes, roomates, hiilides maa all ja maa pääl läheneda püüavad. Veel vähe aega, siis kasvavad seljajatatagant leegionid välja, täidavad kraavid ja kaevikud. Siis hakkab vaenlase pääle tuld ja metalli sadama. Siis lõhkeb maa ja neelab tema leegionid. See on võit, see on lõpp.

Ja Vaaren joobus veel kord võiduhimust, unustas surmahirmu ja eluhimu. Ihaldas ainult võita.

Miks ei surnud ta siis selles joovastuses!

Missugune ilmatu rida elamusi on tema, väikese inimese elus olnud! Homme kustutab nad timukas, nagu koolipoiss õpetaja käsul täiskrikseldatud tahvli puhtaks pühib. Ja eks ole tema elu olnud tahvel täis varesjalgu!

Loode tõuseb üles ja katsub pimedas kõndida.

„Kas su usk kõikuma lööb?“ küsib Korn.

„Ma tean, et mu lunastaja elab.“

„Kakstuhat aastat on kõik endist viisi läinud, hoolimata sinu lunastajast. Kurjus ja vägivald ei ole vähenenud . . . Inimene tapab inimest, miljonid saadetakse miljonid tapma . . . Ja ikka veel lobisetakse lunastamisest selle läbi, kes ristil suri . . . Et ta hää mees oli, selles pole kahtlust. Et talle ülekohtu tehti, see on ka selge . . . Aga ülekohtus tuleb tule ja mõõgaga ilmast ära kaotada . . .“

Korn sai ise oma sõnust äritatud. Ta karjus kui miitingul.

„Need, kes ülekohtu vastu võitlevad, peavad mõõga, püssi, pommide ja granaatidega võitlema! Mitte aga ristiga. Rist on ülekohtu ja orjastuse ilustavaks ehteks. Siin mõök, säääl rist, — kes ülekohtu ilmas hävitada tahab, kes kurjale vastu tahab panna, see valib mõõga! Kes vägivalla tarvitajaid julgustada tahab, see ronib vabatahtlikult ristile!“

„Issand, anna talle andeks, ta ei tea mis ta räägib,“ palvetas Loode vaikselt. „Anna rahu temagi hingele!“

Järsku langes valguse helk kartseri. Kõikide silmad pöördusid trellidega akna poole, nagu oleks sinna ingel ilmunud. Kahanev poolkuu oli seljakile pilvede keskel, kui lootuseta haige valgete patjade vahel.

Nad vahtisid kolmekesi kõrvu läbi trellide. Ei olnud hingamistki kuulda.

Vaaren mälestas end lapsena. Sauna põrandal olid hilja õhtul valged ruudud. Ta istus neisse ja vahtis kuu palgesse, vahtis sennikaua kui meel haledaks läks ja nutt pääle tuli. Hiljemini, suuremaks saades, valis ta kuuvalgil õhtuil üksildase koha, vahtis sääält seda kahvatut palet taevas ja ootas mingisugust imet. Ootas enese kadumist, enese taevasse, kuu juure tõusmist. Ootas mingi saladuse avaldamist . . . Kaugel aga haukusid ja hulusid koerad. Nemadki vahtisid kuud.

Homme öösel on ilm temal pime. Ei näe enam kuud. Ei igatsegi enam teda näha. Imelik, imelik! . . . Kõik need targemad inimesed on talle seletanud, et imesid ei ole . . . Et saladusi ei ole, et kõik on selge ja arusaadav. Aga üks pilk kuu palgesse — ja ta usub imet teist, suurt saladuste ilma. Siin ei sünni imet. Ei võtta kuu teda üles. Ei saa ta haihtuda õhus. Ei aita usk ega kirgline palve. Aga säääl, teises ilmas algavad imed. Homme võib ta pilvede taha kuu juure lennata, võib sääält ilma vaadelda. Kas võib?

Läänest lähenes mustjashall pilv valge siidise palistusega ja

kattis kuu. Kartser oli jälle pime, aga veel vahiti vaikides raudsete nelinurkade vahelt välja.

Vahiti kaua, kunni silmad väsisid ja Vaaren jälle pilti homsest hommikust nägema hakkas.

Tuldakse sisse ja kästakse välja astuda. Kas ta läheb ise või laseb end vedada ja paneb vastu? Või palub armu! Palub ja karjub . . . Oh, häbi ja alandust!

Uksele koputati tasa.

Kartseris ei kuulnud hingamistki.

Koputati uuesti.

Korn tõusis üles. Kuuldus sosistamine.

Loode katkestas palvetamise.

Siis mattus avaus ja Korn istus maha.

„Seltsimehed, või mis kurat te olete, sosistas ta põnevuses: Olge valmis! Olge valmis! Kõik võib veel hästi minna! Viie või kümne minuti pärast avaneb uks, ja siis, seltsimehed, siis olge mehed!“

„Issand mu päästja ja jumal!“ hüüdis Loode.

„Jäta oma plära, seekord päästavad sind kommunistid, aga mitte jumal.“

Aga Loode ei kuulnud tema südamest ja suust voolas tänu.

„Jäta saatanas! . . .“ ähvardas Korn ja seletas:

Uks läheb lahti. Vahi käest haarab tema revolvri. Annab mõne hoobi. Teised jooksku senni edasi, võtku teiselt vahilt revolver, andku mõni hoop. Vastu ei panda. Väljas on vahid, need maha lüüa, kui ees on. Käega, revolvri päraga . . . Pauku pole tarvis teha.

Siis otse idapoole, metsa. Revolver kätte jätta . . .

Vaaren kahtles: kui jääda! Jääda, ja vaikselt ülemust oodata! Halastust ja armu paluda! Ei põgenenud, olen süüdlane, karistage, aga kinkige elu! Andke armu! . . . Teised põgenesid, mina mitte!

Oodatakse pool tundi. Jälle sosistatakse ukse avausest, antakse juhatusi. Korn seletab seltsimeestele, kordab, kinnitab, julgustab. Korridor on mitme käiguga. Hoolsasti tähele panna.

Oodetakse veel.

Siis koputatakse. Olge valmis! Raudsed hinged krääksuvad. Mehed värisevad. Uks on praokile. Tulge!

Korn kargab välja. Loode järele. Vaht saab hoobi ja langeb, Vaaren hütab temast üle.

Pikas hämaras korridoris müdin ja varjude heitlemine kaugel ähmase laterna valgel. Veel langeb üks vaht Kornil rusika all. Vaaren hakkab ühe vahiga maadlema, saab sellelt revolvi ja võtme, kääneb ukse lahti. Eemal korridoris on müdin. Vist kindlustab sääl Korn ja Loode seljatagust.

Vaaren kargab välja. Väljas suveöö hämarus. Vahi hüüd. Kaks pauku. Vaaren lendab edasi. Veel kaks pauku. Kära, kisa, hüüded, paugud . . .

Vaaren lendab edasi. Selja taga müdin. Paugud, kisa hüüded: „Põgenevad! Võtke kinni! Metsa poole!“

Paukude ragin. Sammude müdin lähineb, lähineb . . . Vaaren vaatab selja taha —

Sõdur sammu kümme taga. Vaaren lendab hingeldades.

Seisa! hüütakse otse selja taga. Siis pauk, veel pauk. Vaaren võitleb eneses: kas lasta põlvili? Anda vangi? Paluda armu? On veel armu loota?

Ta peatab järsku, pöörab ümber, laseb põlvili, tõstab käed . . . Tõstab revolvri. Pauk . . . Sõdur langeb.

Teine lähineb sammu kümme tagant! Vaaren jookseb ja väsib. Peatab. Pöörab ümber, tõstab revolvri. Pauk. Sõdur karjatab ja langeb.

Vaaren jookseb edasi. Mets ei ole kaugel, mustab, varjab.

Selja taga tõmmati hämarusse tuliseid jooni, raksud kajasid metsast pikkamisi tagasi.

Vaaren oli pimedas puie vahel. Hing oli kinni jäämas. Tahtis maha heita ja sündida lasta, mis sünnib. Las võtavad, las veavad, las viskavad kartseri — et aga puhata saaks. Ei ole jõudu edasi minna.

Aga homme hommikul . . . Silmapilk on jälle jõudu jooksmiseks. Jämedate tüvede vahel otsib ta teed, käed ette sirutatud, komistab kändude otsa, kriimustab silmi, aga valu ei tunne ja jalad veel kannavad.

Mets ei ole sügav ega suur. Ta teab seda. Warsti piiratakse ümber. Peetakse kui hundi pääle jahti ja tabatakse elavalt või surnult. Edasi! Metsast läbi, suurtele viljaväljadele, säälnad ei leia. Puuduvad koerad, muidu oleks varsti jahti saak käes. Aga koeri neil ei ole terves polgus. Missugune hooletus!

Vaaren kuulab. Paugud on vaikinud. Arvad hüüded.

Kus on Korn ja Loode! Metsas ei ole nende jooksu kuulda. Pääsesid? Lasti jooksul selja tagant maha? Langesid silmili

mullasse, unustasid viimase hüüu: Isa anna andeks! . . . Elagu kommunism! . .

Vaaren komistab kännu otsa ja langeb maha. Ei suuda enam tõusta. On nii hää lameda, silmadki kinni panna ja unustada, mis taga ja ees.

Ta on pimedas lossis, kivisammaste vahel, kõrgete võlvide all. Käigud sammaste vahel on otsatud, kuhu nad viivad, ei tea. Kaugel kõnnivad kuulmatult verejänulised sõjamehed, nikerdatud kilp paremas, ähm latern pahemas käes. Hallid kiivrid silmile vajutatud, sinelid maani.

Aga neist eemal hiilib printsess, laternat mantli hõlme vahele peites. Käib kummarkile ja kobab vahel käega oma ette.

Vaaren tunneb teda. Tema nimi on Halastus. Ja nägu, millele hõlme vahelt laterna helk langeb, on kui Kivilame noorel perenaisel, kui see tema vastu veel hää oli ja valguse kiireks hallis elus. See otsis teda kord salaja talli lakas latern hõlma all, . . . Jah, see on Kivilaane perenaine, kes teda armastas, tema nimi on nüüd Halastus, ta tahab teda tagaetut ja põgenejat julgustada ja kätt pidi lossist välja talutada. Teda peasta timukate käest. Nüüd on ta jälle hää, armastab teda, Vaareni.

Ta langeb põlvili Halastaja ette ja suudleb tema mantli hõlma . . .

Pauk metsa serval.

Vaaren ärkab, kargab üles ja jookseb jälle. Jookseb lookledes, tüvesid põigates, aga õiget sihti hoides. Jalad käivad kui automaadil. Aga edasi, lennates edasi!

Tüvede vahelt vilgatub punast helki.

Metsa äär on lähedal. Juba lööb valgemaks.

Vaaren peatab.

Kui nad juba ees ei ole? Ta hiilib tasakesti edasi. Peatab ja kuulatab. Läheb jälle. Ta on metsa ääres, peidab end tiheda kuuse põõsa taha. Ees on viljaväli ja selle kohal veripunane agu. Kaugel kuulduv kapjade müdin. See lähineb. Vähemalt kaheksa kapja.

Kuuldakse kõnetki.

Hobused lõõtsutavad traavides, mustad kogud kihutavad mööda, müdin kaugeneb.

Vaaren ronib neljakäpukil üle kitsa tuura ja kaob kraavi perve põõsastesse. Siis kraavis, väljas veert mööda edasi, seisates, kuulates, jälle roomates, higist märg ja kastest läbiligunenud.

Siis pöörab kraav viljaväljade vahele. Seda mööda edasi, ruttu edasi! Jumal tõstab idas oma laterna ja valgustab teed tagaajajatele. Jumal on nende poolt, kes teda üles tahavad tõmmata ja seda tema nimel teevad.

Aga tema, Vaaren, alandlik wägel, vaevab ja väsitab neid enne. Roomab kraavi põhjas märjas rohus magavate viljade vahel. Sadanded ratsanikud kihutavad kui hurdad ümber metsa, teised peavad puie vahel klaperjahti. Need on õpetatud jahikoerad: säääl jänes, võta, jookse! haara kinni, murra maha! Nõnda õpetatakse kuud ja aastad, päevast päeva! rahulikust kutsikustki kasvatatakse kiskja.

Metsa poolt kuuldus harva mõni pauk. Julgustavad ja ergutavad endid inimese jahil!

Vaaren ronib kraavist rukisse, teeb selles poolsõõri, küürukil käies ja kätega kahisevaid kõrsi kõrvale lükates. Tuleb kraavi tagasi, roomab sammu sada. Leiab ristkraavi ja kääneb vassakut kätt. Istub kivile, puhkab vähe, tõuseb siis pervele püsti: Jumala verev latern on kauge metsa tagant üles tõstetud.

Rukis ulatab kaelani. Välja kumerus varjab metsa poolt tagaajajate silmi eest. Siin võib püstigi seista ja ümber vaadata. Aina suured nurgelised vaibad — paatjad, helerohelised, valvakassinakad. Vassakut kätt maantee, seda teab ta nägemata. Kaugel ees sinab põldude taga kuusik, paremal pool seljandik, rida pärne tee ääres ja avarad talud haljastes aidades.

Vaaren läheb pikkamisi otse edasi, sinava metsa poole, läbi rukki. Jumal on hää viljavoosi saatnud. Põllumees vannub sõimates tallatud raa pärast. „Kes, kurat, siin kooderdanud! Mõni linna vander või untsantsakas oma libuga!“ Selle pääle tänab ta jumalat hää saagi eest. Ja talvel, kui aega üleliiga, kiidab ta Loojat iga kõhutäie eest. Annab isegi Vaareni lastele, kui need kerjama tulevad, palukese ja manitseb neid.

„Isa oli üleanetu, hakkas jumalast seatud ülemusele vastu. Tõmmati oksa kui koerapoeg. Või teistki hääd nahka saab! Sähke tükk leiba, kas ma kidsi olen! Olge sõnakuulelikud ja alandlikud, kartke jumalat, leivavanemaid ja ülemaid! Siis käib teie käsi hästi siin „maa pääl.“

Ta on väsinud, ei ole tigidust ega teravat vaenu kellegi vastu. Ei ole suurt vabaduseiha ega põgenemise hoogu. Märjad riided kleepuvad ihu külge, jalad on tuimad. Kui käima pandud automaat rühib ta pikas rukis edasi. On ida sihi võtnud ja

läheb, pää kummarkile, kätega sahisevaid kõrse kui ujuja wett kõrvale lükates.

Korraga kaovad kõrred ja jälle kraav. Jälle kaotab ta jälgi, käib mööda kraavi ja kaob siis rukkisse. Hinges on tuimus, ükskõiksus, kehas rammetus. Pikali tahaks ta heita — tulgu mis tuleb! Saatuse hooleks end jätta — las tabavad, kui leiavad!

Kui sagetasti ei olnud ta pikkil sõjakäikel palju enam väsinud. Oli kuuma päikese paistel pooled päevad käinud, maha langemist, mõistuse kadumist ootanud. Aga hingesse ei tulnud iialgi kahtlust — kas minna või maha heita. Ülemuse käsk oli: edasi minna! Ja sellest oli küll. Läheb edasi, kunni langeb elavalt või surnult. Ei kahtlust ega kikklemist.

Nüüd ei ole aga ülemuse käsku. Ja enese käsk ei ole vääramatu. Ta on kuulnud põgenemislugusid, uskumatu raskeid, imelisi. Kui suur on inimese jõud, julgus, osavus ja vastupidavus võitluses vabaduse eest! Kas on aga tema vabaduse väärt, kui juba väikse väsimuse pärast valmis on maha heitma ja vabadust hädaohtu jätma! Ta on kui laisk sulane, kui teomees, kui palgaline!

Järsku lõpeb rukis — ees on pehme haljas linaväli kui roheline järv. Selle taga sinakas kaeraväli, siis vist heinamaa ja selle taga kuusik. Siin tuleb roomata ja käperdada, võib olla, verstade kaupa . . .

Vaaren kaotab lina ääres jälgi, läheb siis tagasi rukkisse ja heidab pikali. Leidku ja poogu! Nii mõnus on küliti lamada, käed pää all ja jalgu puhata.

Minuti viie pärast on tuim valu jalust kadunud, aga ajust ka ükskõiksus ja tuim rahu. Ta kuulatab . . . Rukis kohiseb . . . Tõuseb püstakile. Kerge lainetus käib üle välja. Kedagi pole kusagil.

Ei, ta ei mõista ka rahulikult laiselda.

Uuesti heidab ta pikali. Pääd hakkab jälle see raudne võru pigistama, pikkamisi, ikka tugevamini, ikka valusamalt. Ta haarab kätega meeekohtest kinni, nagu tahaks seda nägematu ja olematu võru katki tõmmata.

Ah, see on poomine — surm, paratamatu, vääramatu. Sellest ei pääse. Miks ta põgenes! Praegu oleks see juba mööda, lõpp kõigil kannatusil! Ei väsinud jalgu, ei rahutust, hirmu ega seda raudset võru pää ümber, mis aju puruks ähvardab muljuda.

Kus Korn ja Loode? Saadi kätte elusalt, viidi tagasi, seisavad praegu seina ääres, õõnsad rauad vahivad otse silma. „Isa, sinu kätte . . . Elagu kommunism“. . . Raks! Ots.

Mitte enne seisatada ega puhata, kui temalgi on oma vii-

mane sõna leitud. Enne peab ta leidma usu, siis võetagu kinni, piinatagu, tapetagu, poodagu risti või tõmmatagu silmusega üles.

Ei tunne hirmu, ei kannata valu, ei himusta elu, ei kahjats ega karda. Näeb oma jumalat, oma kõrget õpetajat, näeb teda kasarmu punase katuse akna avauses, silmad liikumatud, näojooned valus tardunud: Kas sureb jünger vääriliselt ja külvab seemet värisevatesse südamesse! Näeb kaugel pilverankade vahel oma jumalat ja õpetajat. Kes ka maa pääl inimesena elas, aga looma hirmu eneses ära võitis ja hirmuta suri kui jumal. Või kui saatan! Uhkelt ja julgelt! Ja tapmine oli asjata, tapjate suureks meelepahaks!

Peab leidma jumala, enne ei peata, ei väsi, ei andu nende kätte! Tal on õigus põgeneda, end peasta, ta otsib jumalat, ja senni kui see leidmata, ei tohi teda keegi surmata!

Rukis kohiseb. Vaaren kargab üles ja hiilib üle lainetava välja. Ei kedagi, ainult tasane tuul läänest.

Vaaren hiilib rukkist välja halja linapõllu ääre. Sellest üle ei saa, roomateski on ta nähtav. Läheb kraavis pahemale poole, läheb tükk maad. Siis mööda kraavi linaväljasse. Just nagu tema jaoks on need põgenemiskraavid kaevatud. Rooma kui vagel päevad ja ööd . . .

Keset linavälja tõstab ta kraavist pää. Pahemal pool lennutavad vilja mööda kaks ratsanikku, nagu ajaks teineteist taga. Otse edasi metsa poole, temale ette.

Seljatagune mets otsiti vist juba läbi . . .

Mis neil kihutades südames? Kas armastus isamaa vastu. Või jumalakartus, see tarkuse hakatus? Või pime kohusetunne ülemuse ees? Või on nad kui jahikoerad, kes jänese pääle lahti lastud ja nüüd saagihimust põlevad. Saak saab aga isandale. On see hääs meeolus, viskab näritud kondi või sõnnikuse siskonna agarale ja truule hagijale.

Vaaren lamab kraavis. Aega on, enne ööd ta metsa ei lähe. Jääb siia lamama. Laseb päikesel märgi rõivid kuivatada, otsib usku ja suurt õpetajat, kelle palgesse vaadates võiks surma hirmu unustada.

Ta on kuulnud palju õpetusi viie aasta jooksul. Tall on räägitud suurist asjust, mille eest võideldakse ja surrakse. Aga

temale olid nad võõrad. Temale ei saanud ükski neist armsaks. Tema mõistus oli nõrk, et valida üht neist ja heita teised ära.

Suured ilusad õpetused olid ta kõrvu kostnud ja hinge lainetama lõõnud. Nii hää oli neil lainetel end tükk maad kanda lasta, ükskõik kuhu. Siis aga tuli kahtlus, ta heideti uskumatuse kuivale kaldale.

Siit vaatles ta kahetsedes teisi, kes tormisel merel end kõigist lainist kanda lasksid ja joobnult võidulaule laulsid. Hukka saavad nemadki, kaovad laintesse jäljetult, igavesti! Aga ilus on nende surmasõit tormis ja lainteharjul.

Temagi oli kord faine harjal. Miks ei heitnud see teda siis sügavusse! Siis oleks temagi surnud julgelt kui jumal. Ei oleks mõetelnudki surmast, ei oleks teadnud surmahirmu.

See oli otsustava lahingu lõpu eel. Ikka meeleeheitlikumalt manitseti ja vannutati: Veel vastu pidada! Veel üks tund! Ainult üks tund! Jäägu paigale, kes veel elab! Jäägu paigale surnud seltsimeeste kõrvale!

Kusagilt kaugelt seljatagant kandis tuul nende kõrvu ja hingedesse vaimustust:

Iga reamees teeb siin ajalugu! Rahvaste saatust määrab iga samm, iga löök, iga pauk, iga kuul, iga pomm. See on kangelaste tund! See on valitute võitlus!

Kraavid on surnuid täis. Maa puiskab neile mulda katteks. Elavate read on õredad, ikka õredamad, katkevad, kaovad paiguti.

Vaaren töötab künka nõvakul. Kuulipildujad ragisevad puhmastikus. Ümber kaugel ja ligidal puiskab tuld ja mulda. Väike reake mehi. Ohvitser roomab nende vahel. On kaotanud inimese palge ja inimese hinge. On saatanaks muutunud, vaimustab hävitusele, tapmisele, viimase hingetõmbuseni.

Kiivrite read kasvavad kui seemed lähedalt maast, jooksevad, karjuvad, langevad, kaovad kui maa alla.

Nüüd on ka Vaaren joobnud, on hullumeelsuseni jooibunud, tahaks karjuda, mässata, tormata. Peab aga kannatlikult paigal püsima. Ta laulab sõjalaule, vigases võõras keeles, trööstib naerdes surijaid, töötab hulk vangistatud vaenlase hingesid kaasas varsti järele minna, aga kõige viimasena. Enne aga hävitada, tappa veel tuhandetena. Oo, see ülemus! Täna on ta ainult takistajaks! Ei luba tormi jooksta!

Vaenlane lastakse lähineda, lastakse julgeks minna, lastakse jooksta, maha heita, uuesti jooksta. Siis paneb Vaaren põrguliku rõõmuga oma metallise koera häukuma.

Vaenlase read õrenevad ja langevad. Aga kaugemalt kasvavad uued. Nad karjuvad, lähinevad, laskuvad maha, tõusevad,

jooksevad, laskuvad . . . Jälle niidetakse nad maha. Ligidal ja kaugel aga puiskab maapind mulda ja metalli.

Ohvitser teeb käega õhus poolsõõri ja jääb küljeli lamama. Seltsimehed, suren, pange vastu! Jumalaga, vennad!

Vaaren juhatab väikest rühma,

Maast kasvavad uued vaenlaste read. Vaaren laseb nad lähedale, laseb mõnikümne sammu pääle. Siis käib ragin ja maa on jälle lage.

Jälle tõusevad nad üles. Ees on ohvitser. Ta karjub, julgustab, manitseb . . . Vaaren vahib tema moondunud näkku. Vaaren vahib talle näkku, vahib ja unustab kuulipritsi . . . Nii lähidal on nad . . . Neil on pisarad silmis . . . Ja näoilme kui märtritel, surres oma jumala eest. Ilus noor mees, teda tabab kuul. Ta langeb. Tõuseb veel põlvili. Hüüab seltsimees-tele julgustust, näitab käega edasi ja langeb silmili.

Kuulipilduja ragiseb Vaarenita. See vahib kui võlutult vaenlaste näkku, näeb neid langevat, uuesti tõusvat, ilusad noored mehed, julged kui märtrid . . .

Esimesed read on õredad, on ainult riismed. Aga eemalt kasvavad uued read ja lendavad kui pilve vari üle lagendiku.

Neil on õigus, muidu ei sureks nad nõnda! Neil on õigus! Nad surevad õige asja eest! Mis mõte on neid tappa!

Vaaren on murdunud. Tema usk on kadunud. Miks vaatas neile näkku!

Kõrgelt laine harjult, mis teda võimsalt edasi kannud, langeb ta alla.

Ta pöörab vähestele ellujäänutele selja, hiilib taha poole ja põgeneb. Roomab künka taha, nagu paljud enne teda, hiilib sääl mööda kaevikuid ja pommiauke edasi, tõuseb jalule ja jookseb, jookseb kõigest jõust, surmahirm ja arguse häbi südames.

Abiväe salk tuleb vastu. Vaaren lameb surnuna kaevikus ja laseb nad mööda. Südames arguse häbi. Neil on veel usku. Nad jooksevad, käperdavad, roomavad ja jooksevad jälle.

Las minna! Kord põgenevad nendestki, kes ellu jäänud.

Ah, miks ei surnud ta sääl kõrge laine harjal, kui veel usku asja õigusse ja võitluse mõttesse oli!

Ta ärkab mälestusist. Surm! Käib kui välk ta ajust läbi ja ühe hüppega on ta jalul.

Kõik on ümber vaikne. Suine keskpäev, kusagil pole kedagi. Kauge metsa pääl tantsib palav õhk.

Ja unistes jääb ta seda vahtima. Kas ei ole ta praegu seesama karjapoiss, kes aastakümnete eest lõuna ajal kartulist virna kitkus, aegajalt üles tõusis ja metsa ees tantsivat õhuvõrku vaatles! Ta on see! Too on koguni teine, võõras ja tundmatu, kes sõdinud, tapnud, aastaid viletsust ja ülekohtut kannatanud, kes surma mõistetud ja põgenenud . . . Tema on see endine karjapoiss ja pelgab ainult perenaist . . . Kohtunikud ja poomine ei puutu temasse.

Kaugel kuuldub koera haukumine, ühetooniline, väsinud . . . Hagijad . . . Just kui karjapoisi põlves.

Siis sööstab ta äkitselt ja haarab südamest kinni. Et see ei lõhkeks!

Need on tema jälgil, need hagijad!

Ta pistab küürukil kraavi mööda jooksmas. Varsti peatab ta. Kuhu jooksta! Ega ta koerte eest ometi kaua põgeneda jõua!

Silmapilgu peatab ta. Siis jookseb tagasi. Jookseb kraavi põhja mööda metslooma kiirusega. Jalad ja pää töötavad hirmu mõjul hästi.

Varsti on ta suures ristkraavis, mis maantee poole viib. Pool versta, veel pool versta ainult, siis on maanteel . . . Sääl kaotab jäljed tuhandate teiste hulka või sattub varitsejate kätte.

Kraavi põhi läheb pehmemaks, läheb poriseks ja siis — vesi!

Vaaren tahaks rõõmust karjuda. Vette matab ta jäljed! Ta käärib püksid üles ja kõnnib pooleni sääreni vees.

Siis peatab ja kuulatab. Kaugel on kahe-kolme hagija nukrat ühetoonilist kilkamist kuulda. On lähinenud, aga veel kaugel.

Vaaren kõnnib pikkil sammul veest läbi ja pistab siis jooksu . . . Saapad on rasked ja lõrtsuvad. Maantee ei ole enam kaugel. Käänaku tagant paistabki juba. Veel sammu sada raskeid jalgu vedada. Siis hiilib ta tammi ääre tagant siia ja sinna poole. Paar logisevat talumehe vangert, hobused sõrgivad.

Vaaren kargab teele. Kummale poole?

Ühel pool linn, õiglased kohtunikud, kaak, timukas, surm. Teisel pool sinavad metsad, vehivad tiivaga fuuleveskid, vabadus, armas kodu, naine, lapsed, . . . nälg, viletsus. . .

Ta pöörab linna poole ja mähib oma märjad jalad paksust tolmust tallukatesse. Siin mattuvad kõik jäljed, hagijas jääb nende lõhna segu haistes nõutult seisma, nuutsub süüdlaselt ja vahib aralt oma peremehe otsa.

Linnasõitja jõuab tema kohta. Kõssi vajunud, tolmunud, habendanud mees madalal märsil. Vaaren kargab vankrile. Millega

võita umbuskliku maamehe südant? Ei kopikut taskus ja lõbus veste ei ole surmamõistetule kerge.

Ei ole kerge pärimiste ja uurimiste pääle vastata.

Kes, kust, miks jalad märjad, käed veriseks kraabitud, kust sõduri riided saanud, kus teenistuses, naisemees, lapsi on, kuhu läheb?

Ja Vaaren peab vastama, kergelt, sundimatult, lõbusalt, naerdes. Ja vastabki nõnda.

Elu on meiesugusel inimesel raske, aga maksab sellepärast nukker olla! Maksab muretseda: Näe, neid siniseid rukkililla, kas nemad muretsevad! Muidugi, elu on kui lill, kui rukkikõrs: homme käib sirp temast läbi. Aga täna paistab päike tema pääle! . . . Eh, kui palav! Ajame pintsakud maha! . . . Silmad mul haiglased, anna väheks oma kaapu! . . . Nii! Ja nüüd anna ruunale säru! . . .

Kaks ratsanikku lähinevad, peatavad, küsivad, kas sõduri-riides mees pole vastu tulnud.

Vaaren vastab meeletult julgusega, ratsanikud kihutavad edasi.

Julgus on teda päästnud!

Nüüd sattub ta alles hoogu, vaimustatud iseenesest. Kõssi-vajunud ja muredesse uppunud pops saab erksaks. Vaaren jutustas õigust ja õiglust. Ülekohus ja viletsus on sellepärast, et seda kannatatakse, et vastu ei hakata. Mäss, sõda, revolutsioon, tapmine, hävitamine, poomine, iseäranis poomine! — Kõik see on lubatud, kõik see on tarvilik, on hädapärane, on igale ühele kohustav, et ülekohus ja viletsus ilmast kaoksid!

Nad on linna alevikku jõudnud, laudest tikutopside — viletsuste pesade vahele.

Vaaren kargab vankriilt, annab kübara tagasi, pigistab kätt, tänab. Mees on liigutatud, ei taha kätt lahti lasta.

Minagi kõlban armuõpetust kuulutama! mõtleb Vaaren. Nüüd edasi, seltsimeeste juure, edasi peatamata!

Temas on nüüd hoogu ja lendu. Ei ole enam maad jalge all, ei ole enam hirmu tulevikust ega kartust seljatagant! Antagu ülesanne, kõigeraskem, mis on! Antagu pomm, mis kõik maa tasa teeb, mis hulga ülekohut ilmast pühib! Edasi! Tema, Aleksander Vaaren, läheb seltsimehi üleskihutama! Magama on nad jäänud või tukuivad! Aga sää! linna ääres seatakse mehi seina ääre ja tõmmatakse kaaki!

M. Metsanurk.

Laiä kaabu, must kübara.

Lauluisa Kreutzwaldi varjule.

Magas maa ja tukkus taeväs,
vilkusid vähe täheksed.

Kuid ei maldanud magada,
alla räasta räägutada
laiä kaabu, must kübara,
noori meesi mõttelikku,
kidakeeli, kurba meeli
eha poole hällitatud,
kuu poole kukutatud,
vastu päeva pillutatud.
Otsas tundis orja märgi,
kukkelassa kurja märgi,
kui läks hulkudes uduje,
tare tahmase tahaje,
teeda uitis nii uneta,
mööda mustade majade,
kivise kiriku välja.

Norus pääga noori meesi,
kahjumeeli laiä kaabu
üksi sammus, üksi seisis.

Käed ta tõstis kõrge'elle
vainuella, varvikussa,
sirasid kus selge'esti
taeva tilluksed täheksed:

„Tähekesed taeva alla,
teie käite kõrge'ella,

maassa käin ma nii madalas!
Miks küll õhkub meeli noori,
nagu taela tuikab tuska,
või see ongi taevatahti?"

Tähed taevas vait, vagusi
sirasid aga, särasid.

Norus pääga noori meesi,
kahjumeeli laia kaabu
üksi seisis, üksi sammus.
Läks üle luha lageda,
salaja salude kaudu,
käis üle kanarpikugi,
eksis lausa laanemetsa,
suitsevada samblasooda,
hiilis hilju Hiide kaudu
küsitelles kõpsatusi,
meeliskelles märgutusi,
südant leinast lepitelles.
Sai nii koolnute kohale,
jõudis leinaliivikulle.

Kus need männad mustendasid,
ahetasid harvad haavad,
kalmukääbuste kurussa,
silmissa sinine suitsu,
unund haudu astunekse,
hiiest haali kuulunekse.

Tasakesi tuule nuhku,
tuule nuhku, ööde uhku
hiie latvu liiguteli,
varjupuida puuduteli,
mälestusi mängiteli.
Haabade lehed libisid,
sahisesid saarepuudki,
kohatasid kõrve kuused,
mübatasid kõrged männad,
haletsesid hallid hauad,
unustatud need umisid.

Kaebelesid kalmukääpad:

„Allmaa rohkem meeste päida
kui on metsas mätta'aida,
liivikussa naiste luida
kui on oksid hiiepuissa.
Kes toob muldaje mäluda,
liivaje esilihada,
haudaje haneosada,
habelije keedukalja?

Targa silmad ammu suikund,
targa käed kangeks jäänud,
targa suugi kinni sulgund.

Saanud siin me suure surma,
elus näinud valju vaeva,
tihti käinud me te'olla,
abivaimuksi alati,
korra kotti kannud teella,
suu ei maistnud sooja leiba,
keel ei keeva leemekesta.
Laulis siiski suukene,
liikus linnu keelekene,
ilutses südamekene
küla alla kündadessa,
aru äarta äestadessa,
soossa loogu lüüessagi,
mõisa rehte ropsidessa,
talurehte tampidessa,
küla kiiku katsudessa,
õ'elasti õõtsudessa,
ahju ees hagude suitsus
pikas pingis istudessa,
pikki pulmasid pidades,
kõrgemate käskimata,
suuremate sundimata.
Küla siis tõusis künniselle,
vabadikud vainiuulle,
sandid sauna sõnnikulle
kuulama sula sõnuda,
hellida ilu helida,
kõmises, kõmises kõrbi,
laulis vastu laasi laia.
All nii astund halli ilma,

vahel viie vikerkaare,
kuue koidu keske'ella.
Nüüd aga peidab peene liiva,
maha matab musta mulda,
muru ju kasvand pääle mulla,
aruheina pääle haua,
silmile sinine metsa,
südamelle suuri saari,
jalule me kõrge kõrbi.
Oh meie ajad haledad,
pimedad me ööd ja päevad,
ei saa päeva pääle paista,
kuu vastu ööd kumada!“

Norus pääga noori meesi,
kahjumeeli laia kaabu
üksi sammus, üksi seisis.
Udu suitses samblasoosta,
Manalasta need on neitsid,
valge'illa varsullagi
mustilla nad mõtte'illa
kahjurõõmus keerutasid,
ise naeru itsitasid:
„Imelik on see inime,
see küll mannetu on meesi!
Kas ta eksind heinateele
või ta puutund puude teele,
kas ta hoolas otsimaie
kaval või ka katsumaie:
ilm ei päivlik iial paista
selle raatmaa rajalla!“

Kumisedes koolja kella
Manalassa löi: o—ojaa!

Norus pääga noori meesi,
kahjumeeli laia kaabu
üksi seisis, üksi sammus.
Hakkas tal hale tulema,
silmad vetta veeretama:
„Kalmud need kohendamata,
uinusängid seademata,
annid hauda andemata,

kaebused koristamata,
mälestused mähkimata!
Soo see suitseva ja suuri,
taevas laia ja lageda,
hulguvad udutagused!“
All nii astus ikuhiie,
ohvrivaariku vahele,
püha laasiku lähele.

Mis ta leidis laasikusta?

Tugevaksi tõusnud tammi,
kivi sammaldand salussa.

Tasa jälle tuule nuhku,
tuule nuhku, ööde uhku
hiie latvu liiguteli,
varjupuida puuduteli,
mälestusi mängiteli.
Haabade lehed libisid,
sahisesid saarepuudki,
kohatasid kõrve kuused,
ohvritammigi kohatas.

Pajatas pühana tammi:

„Kes see kõnnib laia kaabu,
laia kaabu, must kübara,
kui ei too ta siku verda,
vala musta kuke verda,
kui pole kuuda taeva'assa
ega päeva päällä ilma?
Ohverda oma ju rinna
punast, sooja verd südame
siia sammaldand kivile,
asemelle Uko urja!
Vannu siis vägevat vannet,
et sa ei taha puhata
enne kui mananud maasta,
tuletanud taeva'alta
ilmad pävlikud, paremad
üle selle ikuhiie,
ohvrivaariku videva,
maa musta ja magava!“

Küsis kurba kangelane :

„Kust ma vaimu valju mõõga,
suuri saan salasõnuda ?

„Kuule, mis kurdab ikuhiisi,
põline pedajas peidab,
sosistab sinine metsa,
haletsevad hallid hauad,
kaebelevad kalmukääpad,
oiutab oma südame,
püha laasik lehviteléb,
ohvritammigi tähendab !
Mitu õöd ole uneta,
mitu sõõki sõõmatagi,
anna hauda ande'ida,
pane kokku palve'ida,
heida hellida sõnuda,
lisa meele laeka'asta,
kuulu kolmanda külasta,
rapsi ränka raamatuje!
Hüüa nii nimi vägeva,
kuuluta kõne kõlava,
lahutele laulu laia :
kus sa laulad, läigib taevas,
kus sa kõnnid, päivlik paiste.“

Ohverdas oma ju rinna
punast, sooja verd südame
laia kaabu, must kübara,
noori meesi mõttelikku,
kidakeeli, kurba meeli,
eha poole hällitatud,
kuu poole kukutatud,
vastu päeva pillutatud.
Vandus siis vägevat vannet,
et ta ei taha puhata
enne kui mananud maasta,
tuletanud taeva'alta
ilmad päivlikud paremad
üle selle ikuhiie,

ohvrivaariku videva,
maa musta ja magava.

Tähed taevas vait, vagusi
sirased aga, särased.

Gustav Suits.

(Kogust Elu tuli, kolmas trükk.)

Kool ja usuõpetus.

Usuõpetuse küsimus koolis on meil nähtavasti ikka alles lõpulikult lahendamata, vähemalt pole avalikus arvamises mõõnamine möödunud.

Ühelt poolt tunnistatakse usk igaühe eraasjaks, millega riigil ega tema asutustel, mu seas ka koolil, midagi tegmist ei peaks olema, teiselt poolt aga püütakse maksku mis maksab sinna poole, et õigust saada usuõpetust nii või teisiti täieõiguslise õpeainena koolide tunnikavva paigutada. Mõlemal poolel on oma kaaluvad poolt- ja vastuväited, millest järeldamata kinni peetakse.

Pole tahtmist siinkohal nende väidete juures peatada, ainult ühe silmatorkava asjaolu pääle peaks tingimata tähelepanu juhtima.

Kui koolist usuõpetuse suhtes räägitakse, siis mõistetakse nähtavasti ikka alg- ja keskõpeasutusi, nagu puuduksid meil kõrgemad õpeasutused hoopis. Aga ometi on meil muu seas ka ülikool. Kudas on temas usuõpetusega lugu? Eks ei ole sääl usuõpetuse tarvis otse oma eriosakond, fakulteet, mis tootab ainuüksi just neid õpetajaid, kelle õpetust püütakse iga riigikodaniku eraasjaks tunnistada. Kudas riimib see kogu eraasjalise usupoliitikaga? Miks ei ole ka kõrgema kooli usuõpetus eraasjaks tunnistatud ja majandusliselt kui ka vaimliselt nende eraasutuste hoole usaldatud, mis püüavad rahuldada kodanikkude usulikke huvisid?

Või arvatakse ehk, et ülikooli usuõpetuse jaoskond ei tee tegemist niipalju usuga kui jumalaga, jumalusteadusega, teoloogiaga, ja võib olla ei mõtle riik jumalat koguni mitte oma kodanikkude eraasjaks tunnistada? Aga väga palju on arvanud ja arvavad veelgi, et inimene (nõnda siis ka teoloogia professor) ei või jumalast midagi teada, isegi seda mitte, kas see või teine jumal olemas. Selles peitubki põhjus, miks vanad greeklased oma teoloogia usaldasid mitte tarkade ja teadlaste, vaid luuletajate kätte, sest need oskasid jumalaist ikka kõige ilusamini jutustada muinaslugude näol. Aga ka meie eneste rahvusjumalais kuuleme vististi kõige rohkem lauliku suust. Vanade kristlaste kohta juletakse tõendada, et nemad kunni esimese kirikukoguni oma jumalast väga vähe „teadnud“, mis muidugi ei takistanud teda uskumast.

Meie vahekord jumalaga on muutunud: meie teame temast hirmus palju, sajad professorid õpetavad teda aast' aasta kõrval tuhandetele põlvedele, ainult kahjuks — teda ei taheta enam uskuda. Uskumast tõrgub igapäine inimenegi, jumala sulastest enestest rääkimata. Jumalad on pisut kuulsate kirjanikkude sarnased, keda igalpool kiidetakse ja õpetatakse, aga keda enam ükski ei armasta lugeda. Kuulus kirjanik on läbi ja läbi ideaalne olevus, nagu jumalusteaduski on läbi ja läbi ideaalne teadus: teadusaine kohta ei või isegi tema olemasolu tõendada, aga ometi töötavad fakulteedid ja professorid. See on teadus teaduse enda pärast, ilma vähemagi asjalise huvita.

Aga me peaksime ikkagi päris tõsiselt püüdma vastata küsimusele: miks püütakse usuõpetus kesk- ja algkoolist välja tõrjuda, kui ta ülikoolis täieõiguslise õpeharuna riigi kulul edasi kestab? Ega ometi need, kes kannavad võimu ja teevad seaduseid, arva, et usuõpetus on midagi halva kirjanduse või piirituse taolist, mis on hävitav noorte kehale ja vaimule, kuna ta lubatav on ainult täiskasvanuile, iseäranis meestele?

Loomulikuna tundub üks kahest: heitkem usuõpetus ka ülikoolist kui õpeaine välja või kui te ta sinna jätate, siis tuleks talle ka alg- ja keskkoolis vähemalt vabatahtlik eluõigus lubada.

Esimesel korral — s. t. usuõpetus lahkub ülikoolist — oleks see kiiduväärt omadus, et teadustempel vabaneks aastatuhandelisest tolmust ja kõrgel asutusel poleks enam kurba kohustust kokku puutuda asjadega, millel nii vähe ühist teadusega, nagu seda tänapäev mõistetakse. Veel enam! Teadustempel vabaneks teaduse kurjemast ajaloolisest vaenlasest ja hirmuvalitsejast — kristlikust teoloogiast ja kõigest, mis temaga seotud. Teadus toetub mõistusele, teoloogia usule, milleks peaksid siis need kaks ühe katuse all varju otsima. Kord alandas usk kõik teadused oma ümmardajaks, kas siis kunagi ei peaks aeg tulema, kus teadused jälgevad endid täiesti iseseisvaks kuulutada ja välimiselt seda akti kinnitada aupaklikku kaugusse asumisega usust!

Usk opereerib vekslitega, mis sääil ilmas lunastatakse. Nõnda on need väärtpaberid siin ilmas kasutatud, pisut nagu võltsidki. Keegi sakslane imestab, miks ta ühtki teadusmeest — ehk olgu ta ei tea kui eelarvamisteta — ei tunne, kes oleks kutse, ükskõik missuguse ülikooli õpetajaks minna, selle põhjendusega tagasi lükanud, et kutsuja ülikool pole veel oma teoloogia fakulteedist vabanenud, s. t. ta võimaldab oma „firma“ all kahtlaste väärtustega opereerimise. Aga ometi leidub õpilasi ja ametnikke, kes loobuvad teatud pangaäris teenimisest sellepärast, et pank kahtlase väärtusega paberid inimeste sekka saadab.

Pole juhust olnud tähele panna, kas meil nii korralikke pangaametnikke leidub, aga üks on vististi kindel: ka meie ülikooli õpetajad on talitanud Saksa „põhjalikkuse“ eeskujul; nad on sõnalausumata leppinud teoloogia fakulteediga, nagu oleks see igavesest ajast igavesti ise-

endastki mõistetav. Muidugi oleks teistsugune talitusviis praegusel silmapilgul vaimliselt kui ka kõlbliselt otsekohene kangelastegu ja seda viimast ei või kellegilt nõuda, ka teadusmehelt mitte. Kangelastegu oleks see sellepärast, et jälle kord seisame karjääri, kiriku ja kõrtsi ning lisaks veel kino tähe all.

Nõnda peaks ka arvama, et vaevalt suudetakse meil usuõpetus ülikoolist välja heita. Pääle kõige muu ei jatkuks meil selleks lihtsalt kodanlikku julgust kultuurilise Lääne-Euroopa ees, kus teadustemplid endiselt sobivad teoloogiaga, sest meie seisame hirmsal kombel lääne kultuuri mõju all. Vaadelgem või ainult akadeemilist noorsugu nende värvides. Aastakümned heitleb ta küsides: olla või mitte olla? ja vajutab värvimütsi ikka sügavamale pähe — nii hirmus suur on lähema Lääne kultuuriline mõju. Kõrgem kultuur nõuab rahvuslikke ohvrid, nende eest pole meie akadeemiline noorsugu kunagi tagasi pörganud, kui oli vaja värvimütsi kanda.

Põhimõtte pärast tahetakse usuõpetus koolidest välja heita või sinna sisse jätta, sest oluliselt pole asjal vististi suuremat tähtsust. Mõlemate poolte järelandmatus tõendab enam põhimõttelikust kui poliitilist tarkust — tõendab enam teoloogilist usku kui ühiskondlikku tähelepanu. Sest ega ometi nii lapselik või olla, et arvata: usuküsimus oleks kooli küsimusega piiratud ja lahendatud. See tähendaks umbes niisama palju, kui loota, et maaküsimus on lahendatud põlise rendi või eraomanduse tunnistamisega.

Armsad usupooldajad, teie lohutuseks võib öelda: heidetagu usuõpetus koolist välja või jäetagu ta sinna sisse, teie nisu õitseb ikka. Selleks on olemas hulk olulisi tunnuseid. Igal tähtsaks peetud ajaloo silmapilgul olete ikka osanud tarviliku hulga oma mõjualuseks teha, kes teie ülespidamise eest on võinud rikkalikult muretseda ja seda mõistate tingimata ka tänapäev, sest teil on rohkem kogemusi kui ühelgi teisel parteil või kildkonnal ilmas. Ka olete ikka osanud õigel ajal õige abimehe leida, kui teda vajasite, olgugi see abimees kas või vanasarvik ise või tema haisev vanaema. Ja ei ühe ega teise pärast tarvitse kristlikul usupooldajal häbi tunda, sest kristliku kiriku ajalugu tõendab, et rohkem on kristlane uskunud kuradit ja tema käealuseid — nõidu, kui jumalat või tema ingleid.

Tõenduseks on asjaolu, et pühaks on tunnistatud kiriku poolt võrdlemisi vähed, kuna aga paharettide arv mitme miljonini tõuseb, keda kõiki pidi tuleriidal põletama või mõnel muul jumalameelepärasel viisil tapma. Nõnda on talitanud mitte ainult katoliku kirik, vaid ka kõik teised, nõnda nimetatud puhastatud, reformeeritud.

Katoliiklased nõudsid ilmalikelt võimudelt, et need ketserid surma saadaks, aga Lutherus kirjutas a. 1528 Wittenbergi teoloogide otsusele alla, milles neile, kes nimetatud teoloogide ketseriteks tembeldasid, seesama saatus osaks kuulutati.

Paavst Paul IV kuulutas a. 1555, et kõiki, kes püha kolmainust salgavad, peab halastamata tuleriidale saatma, kuid see polnud midagi muud, kui Kalvini eeskujul talitamine, kes paar aastat varem sedasama oli teinud. Asjaliku tõendusena võiks nimetada füsioloogi Servet'i, kes hirmsas piinas leekides otsa sai. Jumala verikoera osa etendas siin Kalvin, kuna Melanchthon (see tasane ja vaikne!), Bucerus („Servetil oleks pidanud sisikonna kehast välja rebima“) j. t. Saksa evangeeliumi kuulutajad kiitust haukusid. Es ist eine Schmach und ein Jammer, lisab asjast rääkija kirjanik juure. Serveti pääsüü seisis selles, et ta kolmainust Cerberuseks ja ja jumalat *nomen appellativum*iks nimetas.

Prantslastel oli 24. aug. 1572 Bartholomäuse öö (*à propos*: järgmisel hommikul jalutanud kõrged kristlikud preilid ja kavaleerid Pariisi tänavail poolalasti surnukehade vahel ja avaldanud mõne kohta kaastundlikult kahetsust, kel olnud armueluks iseäranis kõlblikud suguosad), kuid sakslased olid neile oma ümberristijate (Wiedertäufer) hukkamisega teed näidanud.

Hispaania oli inkvisitsioon, aga Inglismaal loodi a. 1550 reformeerija Eduard VI poolt umbes samataoline organisatsioon Cranmeriga nimehena.

Katoliiklased tungisid Kesk-Ameerikasse ja leidsid säält kõrge kultuuri eest, aga nad ei osanud siin midagi muud päale hakata, kui mõõga ja tulega usku sisse ning laevul kulda võimalikult palju välja vedada. Riisumiseks, tapmiseks ja ristimiseks polnud vaja ei pärismaalaste keelt ega kultuuri tundma õppida. Niisuguse armuõpetuse osaliseks said ka meie esivanemad siin Maarjamaal.

Puritaanlased said Põhja-Ameerikas peremeheks ja a. 1703 tehti otsuseks, et iga pärismaalase-indiaanlase või tema päänaha eest makstakse 40 naelsterlingi; a. 1720 tõsteti see summa 100 päale. 1744. a. kuulutati Massachusettsis teatud suguharu mässajaks ja määrati järgmised hinnad: mehe päänaha eest — 12-aast. ja vanemad — 100 naelsterlingi, meesvangid — 105 naelst., naisvangid ja lapsed — 55 naelsterlingi. Kena jänesejaht!

Umbes samal ajal vedas kristlik Euroopa Vaikse ookeani saartele ja Aafrikasse süüfilist, piiritust ja piibleid, kuna ta säält vastutasuks kõike võttis, mida võimalik oli kõlisevaks ümber vahetada. Saarte elanikud ei pidanud kristlikule kultuurile vastu ja surid, nagu indiaanlasedki skalpeerimise tagajärjel.

Aafrika neegrid olid visamad ja sellepärast seati nende kasutamine laiemale alusele: neile müüdi kõige päält piiritust ning kui nad selle olid välja maksnud ja ära joonud, nabiti nad kinni, asetati laevale ja viidi Ameerikasse müügile. Liverpoolil olnud seks otstarbeks a. 1730 — 15 laeva, 1751 — 53, 1760 — 74, 1770 — 96 ja 1792 — 132 laeva.

Nagu need arvud näitavad, muutus kultuur aast' aastalt intensiivsemaks. Muutus pole nähtavasti praegugi veel neegrite suhtes peatama

jäänud, sest alles 1911. aasta aprillikuus (hilisemad andmed puuduvad mul) põletati Põhja-Ameerikas, Missouri osariigis, Springfeldi linnas (ülikooliga, akadeemiaga, gümnaasiumiga ja loomaaiaga maakonnalinn) kolm neegrit elavalt rahvahulga poolt ära. Nende pääsüüks olnud nähtavasti asjaolu, et nad olnud ja jäänud -- neegriks. Huvitavale vaatemängule rutanud pühapäevakoolide õpilasedki piiblitunnist, et tuhahunnikust omale midagi mälestuseks otsida. Ja nad leidnudki: tükk poolpõlenud neegri päälüüd. Kena püha jäänus! Kuid katoliiklaste omad on veelgi kenamad, näituseks: püha Maarja piim, püha Anna kamm, Joosepi saapad ja Kristuse eesnahk (viimane olevat isegi kolmes eksemplaaris olemas, millest peab järeldama, et eesnahk pidi kolm korda uuesti kasvama, mis võiks olla kaudseks kolmainu tõenduseks; või et on olnud kolm Kristust; või et on need vagadele neitsidele nii kallid jäänused kas kõik kolm või kaks neist aseained, mida kõige raskem oletada).

Kuradi ja tema kildkondlaste olemasolu kohta ei tea ajalooramatud nii silmatorkavaid ja väärarata asjalikke tõendusi tuua. Ainuke, mis mul meele jäänud, on tindilaik kusagil toaseinal, kuhu vaga Lutherus vanakurjale tindipotiga pähe valanud, nagu sellekohased õperaamatud jutustavad. Kui tähele panna, et ei see ega mõni teine usumees jumalaga kunagi niisama koduselt, familjäärselt pole ümber käinud, siis hakkame aimama, kui lähedal on seisnud reformeeritud kirik kurjale ja tema pooldajatele. Siit oleks ka mõistetav, miks puuduvad sel kirikul pühade meeste ja naiste leegionid, kuna selle vastu pahareti liikmeid hulgana leida on. Ajaloolased teavad tõendada, et Benedikt Carpoz üksi (elas 1595—1666; meeletuletuseks: Lutherus suri 1546), kes olnud õigeusklik luterlane, uhkustanud sellega, et ta 20.000 (loe: kakskümmend tuhat) surmaotsust teinud, enamiste nõidade kohta. Vististi olid need kõik umbes niisamugused haisevad loomad, nagu humanist Erasmus, kelle kohta Lutherus öelnud: „Wer den Erasmus zerdrückt, der würgt eine Wanze, und diese stinkt tot noch mehr als lebendig“.

Reformeeritud kiriku pooldajate veritöödele olevat ometi üks mõjuv vabandus: need pooldajad olnud sedavõrd demokraatlikud, s. t. harimata, et nad ise neid inimesi, keda nad nõidadena või millegi muuna hukanud, tõepoolest paharettlasteks pidanud, kuna aga katoliku kiriku võimukandjad sedavõrd haritud olnud, et nad ühtegi paharetti ega jumalat ei uskunud, ei seda, mida nad rahvale õpetasid, ega ka seda, mille pärast nad tuhanded ja miljonid tapatalgule läkitasid. Nemad talitasid täie teadmiseiga ainult otstarbekohasust ja oma kasu silmas pidades.

Rumal, harimatu hulk uskus tõepoolest nõidu ja armastas veriseid vaatemänge. Neile jämedatele ja toorestele instinktele tuli kirik lahkelt vastu, teades, et kui hulka tahad juhtida, siis sörgi tema sabas. Kirik tunnistas nõiad olevaks ja hakkas neid kristliku jumala auks ning metsiku massi lõbuks avalikult põletama või mõnel muul huvitaval viisil hukkama.

Päälegi oli sel rahvalikul lõbul kaks tululikku omadust: igast kirikule vastumeelsest isikust võis nõiana või ketserina kergesti lahti saada ja iga ketseri ja nõia varanduse võis ilmalik või vaimulik võim oma kätte kiskuda. Maaherrad ja kohtunikud läinud nõidade põletamisega rikkaks. Vaimulikud ja ilmalikud kohtunikud olnud ühesuguselt ostetavad. Austrias arenenud nõiaprotsessid teatud erialaks, mis asjatundjale ilusa ülespidamise annud. Sellepärast tabas keegi hollandlane 16. aastasajal otse naelapää pihta, kui ta ütles: nõiaprotsess on uus alkeemia — kunst inimese verest kulda teha.

Kuid kirik ei teinud kulda mitte ainult verest, vaid ka igast himust, lõbust, pahest ja kuritööst. Tõenduseks on pattude andeksandmise hinnakiri, mida paavst 12-aastasajast päale hakkas välja andma. Selle preiskurandi järele maksab vaelevanne 6 grossi — umbes 90 Saksa marka (arve on enne ilmasõda tehtud), dokumentide võltsimine — 7 grossi; teenistuskoha müümine — 8 grossi; varguse ja röövimise eest pidi saagi järele tasuma: siin pidi saagist osa kirikule andma, kui taheti ülejäänud omale jätta. Tapmine hinnati mitmesuguselt. Kes tapab isa, ema, venna, õe, naise või veresugulase, see maksab (kui tapetu ilmalik) 5 grossi; on aga tapetu vaimulik, siis maksab tapmine 7 grossi. Suguline läbikäimine ema, õe või pojaga maksab 5 grossi; neitsi vägistamine maksab 6 grossi (siin peeti kurjategija lõbu suuremaks, sellepärast taks kõrgem). Vaimulik, kes pihtisaladust rikkus, maksis 7 grossi; ajas ta salaja liiakasu äri, siis maksis ta sama palju; mattis ta liiakasuvõtja kiriklikult maha, siis maksis 8 grossi; kes aga naisterahvaga kirikus kokku elas, maksis ainult 6 grossi. Viimast kuritegu hinnati sellepärast nii odavalt, et ta väga sagedasti kordus ja nõnda muidugi palju sisse tõi. Kõrge maks oleks võinud vaimulikud ära heidutada ja siis oleks kiriku sissetulek väheneda võinud.

Need andmed patulunastuse hinnakirjast tõendavad, et ei olnud ühtegi vaga soovi, mida kirik poleks katsunud oma karjalambakestes rahuldada. Ainult maksa nõutav summa ning — asi tahe. Suuremat vastutulelikust võiks keegi vaevalt himustada. Tapa kas paavst või jumal, vägistata kas neitsi Maarja — ainult maksa asja lõbu kohaselt. Võid Kristuse igapäev uuesti risti puua, kui aga raha jätkub.

Muidugi, mu armsad usuharrastajad, ei neist ega muist sarnasist asjust ei pea teie ei koolis (ka ülikoolis) ega ka väljaspool kooli rääkima. Ehk kui te seda paratamata tegema peate, siis avaldage seda kui jumala, äramõistmatut armunõu (kui ta puutub teie oma usuparteid) või ajage inimsoo häbitööd lihtsalt teise usupartei süüks. Üleüldse peab katsuma rääkida inimesest ja tema usust ainult hääd, mis on vooruslik kristlikus kui ka ebakristlikus ühiskonnas. Rääkigem ka jumalaist ainult häid ja vooruslikke asju, kuigi teil omal päevaselge, et jumalad on inimeste näo järele loodud või kui on teistsugused jumalad olemas, siis on nad inimese saatuse seisukohalt vaadates mõtteta, ükskõiksed, amoraalsed ja eluta.

Jumalate eluasemeid on ikka täitnud surnukambri lehk. Siin peitubki põhjus, miks jumalasalaste nisu ikka hästi on õitsenud ja vististi ka tulevikus õitseb: inimene on ikka surnuid rohkem armastanud kui elavaid, nende eest on ta ikka rohkem hoolitsenud kui elavate eest. Inimese süda on ikka surnute teenistuses seisnud, olgu need surnud jumalad, inimesed või asjad. Vanad egiptlased tõid sellepärast ikka surnukeha ruumi, kus pidutseti, sest isegi pidutsedes ei mallatud surnulehust lahkuda.

Seda arvesse võttes, mu armas jumala- ja usuvastane, on sinule väga vähe lohutavat öelda, kui sa tahad maksku mis maksab usuõpetuse koolist välja heita. Hoopis teine lugu, kui sa ta kooli sisse jääd ja kardad, et usuõpetus kui kuri pisielukas laste hinge poeb ja sääb oma hävitus-tööd algab.

Asjata kartus! Ajalugu, inimesi ja nende õpetusi tähele pannes peab tahes või tahtmata tunnistama: õpetused ei mõju inimese pääle kõlbliselt üleüldse nimetamisväärikselt; muidu oleks inimene juba ammu siin maa pääl öndsaks saanud ja tal poleks vähematki huvi ega tarvidust jumalate kolkunud nektari või pehkinud manna järele. Väga julge oleks tõendada, nagu oleksid usuharrastajad läbisegi halvemad kui need, kes kunagi pole usuasjade vastu huvi tunnud ega nendega tegemist teinud. Leidub küll ja küll usu- ja jumalasalgaajaid, kel nii arenenud ühiskondlikud instinktid, et nad on silmakirjalikud, kahekeelsed ja kurjad, nagu on seda olnud ja vististi ikka veel on (seisuse voores!) kõige salakavalamad papid või nende vagad poolehoidjad. Selle vastu näib tõendatud olevat, et on elanud ja võib olla elab veelgi usuharrastajaid, kes on päris korralikud ja hääd inimesed, nagu poleks usuvahe kunagi nende tundmusi õigluse, aususe ja inimlikkuse suhtes roiutanud. Siit peaks ehk võima järelduse teha, et usk ja tema õpetus ei noorele ega vanale kuigi kardetav ei ole, kui tema tarvitamises liiale ei minda, vastasel korral võib ka puhas allikavesi elukardetavaks saada, nagu seda veetõbi tõendab.

See ei võigi ka teisiti olla, sest inimese elu ja tegusid juhivad mitte õpetused, mõtted ja põhimõtted, vaid armastus ja näl, mis on mõlemad oma olemuselt amoraalsed, ebakõlblikud. Kui aga siiski inimest alatasa püütakse õpetusega „paremaks“ teha, siis tähendab see, et mitte kõik ei tea, mis nad teevad, või et õpetused on tarvilikud kui abinõud hulga üle valitsemiseks, mis on sagedasti hulgale endalegi kasulik.

Kui hirmus vähe mõju on ilusail õpetusil, näitab ehk kõige lihtsamalt nõndanimetatud „kuldne seadus“:

Pittacus õpetas 650 a. enne Kristust: „Ära tee oma ligimesele, mis sa ise temale pahaks paneksid“.

Confucius, 500 a. e. Kr.: „Tee teisele, mis sa tahad, et tema sinule teeks, ja ära tee teisele, mis sa ei taha, et tema sinule teeks. Sa vajad ainult seda käsku; tema on kõigi teiste käskude alus“.

Thales, 464 a. e. Kr.: „Hoidu seda tegemast, mille pärast sa teist laidaksid“.

Sextus, 406 a. e. Kr.: „Mis sa tahad, et ligimene sinule oleks, seda ole ka temale“.

Aristoteles, 385 a. e. Kr.: „Meie peaksime teiste vastu nõnda tegutsema, nagu me teisi eneste vastu tegutsemas soovime.“

Hillel, 50 a. e. Kr.: Ära tee teistele, mis sa ei taha, et teised sinule teeksid“.

Seda rida võiksime paljude nimedega veel jätkata, aga aitab sellestki. Kristlased on kakstuhat aastat sedasama õpetanud, aga inimene on endiseks jäänud. Nüüd katsub keegi kõlbline mees teistpidi õnne, toonitades: „Mis sa tahad, et sinule tehtaks; ära tee seda teisele: maitsed lähivad lahku“. Muidugi on ka ümberpööratud õpetus ainult õpetus ja inimesel pole olemuselt sellega midagi tegemist. Sest ega ometi neid leidu, kes arvaksid, hiljutise ilmasõja kõige tema tooruse ja ennatusega oleks võinud seega ära hoida, et ükskõik kui kuldset seadust oleks seda või vastupidi õpetatud.

Ainus abinõu, mis inimese ligimese armastajaks ja avitajaks võiks teha, oleks mõne noore jumala sündimine, kes teeks, et inimene hakkaks lõbu tundma ning rasva minema ainult teise söötmisest, teise jootmisest, teise ehtimisest, edvistamisest, uhkustamisest, kuulsusest, õndsusest jne. jne. Olen ikkã ja jälle pidanud imestama kõigeväeliste jumalate üle, kes nii väga muretsevad inimsoo kõlblise parandamise eest ja kes ometi pole tulnud selle lihtsa ja mõjuva abinõu pääle. Kõik need võimu- ja aukandjad, kes kuidagi seisavad oma kepi või krooni kaudu jumalatega lähedamas ja sõbralikumas kokkupuutumises, peaksid hakkama tarvilikul pool seda mõtet elustama ja virgutama.

Siiski võimalik, väga võimalik, et inimene ka ilma jumala abita viimaks sinnamaale areneb, milleks isegi tundemärke olemas. Ameerika, näituseks, muretseb eurooplaste päätoiduse eest ka siis, kui tal omal on miljonid töötä inimesi, kes nãlgivad. Selle teo põhjuseks võib ainult asjaolu olla, et ameeriklane ei tunne enne küllastust, kui eurooplane, tema ligimene, pole täis söödetud.

Armuelus on sellesihiline arenemine veel kaugemale ulatanud, sest milleks muuks tahaksite seda nimetada, kui teatud abielumees või -naine, kes on oma abielupoolega jumala ees üks liha, heidab silma mõne oma ligimese pääle, himustades aidata teda tema ihuhãdas? Iseãranis kõrgele lõõvad niisugused altruismi lained ajaloo suuril silmapilkudel, näituseks praegu. Keegi ei armasta enam oma liha, vaid kõik põlevad aina ligimese armastuses, riskeerides sagedasti hãã nime ja tervisega.

Inimene on püsivam ja sitkem kui kõik õpetused, inimene on elujõulisem ja reaalsem kui kõige ilusam sõna. Inimene pole see, mis ta õpetab või mis ta rããgib, vaid mis ta sõõb. Sellepãrast kui tahetakse

inimene altruistiks teha, siis pandagu tema nälg ja armastus ligimese külge. Muidu õpetatagu koolis ja kirikus kas või hobuseid varastama. Sest hobusevargus kui ühiskondlik nähtus poleks kuigi kardetav, kui kõik elanikud on hästi õpetatud varastama. Seda näete praegu kui mitte just hobusevarguses, siis vähemalt lihtsalt varguses. Tõendatakse, et igalpool aina varastatakse ja varastatakse ning lüüakse üle, ja nii mõnigi on nii kergeusklik, et ootab, millal kõik kokku langeb. Aga see vaeneke peab kaua ootama, sest ükski riik ei lange varguse pärast kokku ehk olgu siis et vargus on halvasti korraldatud või otstarbekohatult arenenud. See maksab niihästi Eesti kui ka iga teise riigi kohta. Ka varguses peab oskama viimase saavutada, mida näituseks postiametniku Trulli kohta kuidagi ei saa öelda. Kuidas võis ta nii ettevaatamatu olla, et ta pääle seda veel põgeneda lootis, kus võimud tema päärahaks 100.000 olid määranud. Pääle seda oli veel ainuke mõstlik tegu: Trull oleks pidanud ise enda kinni võtma ja ameti võimudele välja andma, siis oleks ta vähemalt 100.000 teeninud, nüüd on ta kahjuks kõigest ilma.

Nõnda on lood, mu armas jumala- ja usuvastane, kes sa tahad usuõpetuse koolist välja heita. Sellepärast mõtle ja pea aru, enne kui otsustava sammu astud. Enne aga veel üks küsimine: millega sa üldse oma tahtmist põhjendad? on sul ainult su põhimõte või toetud sa mõnesugustele olulistele andmetele? ajaloo silmapilgule!

Teatavasti toimetatakse Tallinna statistikabüroos ka abielude ja laste registreerimist, nii et kel kihku pole vaimuliku poole pöörata, see võib ka ilma selleta oma kodanikukohuseid sigitamise ja sünnitamise suhtes täita. Kuid sinu kahjuks, sa usu- ja jumalavastane, peab tunnistama, et küll on nende arv-võrdlemisi väike, kes ilmuvad perekonna-asjus statistika-büroosse, mitte aga vaimuliku juure: umbkaudselt $\frac{1}{10}$, kuna $\frac{9}{10}$ kirikut rohkem armastavad kui statistikat.

Aga sinu kahju ei lõpe veel sellega, sest pane tähele: kirikut armastab nähtavasti iseäranis revolutsiooni ja eelarvamiseta mõtlemise au ja uhkus — Tallinna tööline. Tema armastus näib (viimast sõna paluksin iseäranis toonitada, sest minu statistilised andmed on selleks liig puudulikud ja kahemõttelised, kui et ma kindlaist tõsiasjust võiksin rääkida) isegi intensiivsem olevat kui kaupmehe oma. Igatahes kaugelt üle lööb ta (andmed käivad käesoleva aasta esimese poole kohta) kiriku armastuses ametniku ja käsitöölise, vabast elukutsest ja tehnilisest alast rääkimata, sest viimane näib iseäranis statistika poole tendeerivat, nagu oleks temal sellest teadusharust kõige rohkem arusaamist. Üleüldiselt: nimetatud statistilised andmed on sinule, mu armas usu- ja jumalavastane, lõpmata kurvad juba Tallinna kohta, mis siis veel rääkida väiksemaist linnadest, alevitest ja lagedast maast.

Üks vastulause on siiski olemas: praegune abielu registreerimine sünnib mingisuguse meie oludele ajast ja arust läinud seaduse põhjal, mis

teeb lahutuse kui mitte päris võimatuks, siis ometi kuulmata raskeks, kuna aga kiriklised abielud ilma suurema vaevata lahutust leiavad. Nõnda tähendab abielu registreerimine praegusel muutuvajal teatud riski, teatud ülearuse risti enda päälle võtmist. Tahad sa kodanliselt abiellu astuda, siis pead sa kõige päält kultuurilistest nõudmistest vabanema lahutuse võimaluste suhtes. Tõepoolest, paremat löksu inimeste kiriku rüppe ajamiseks võib vaevalt välja mõelda. Ja kartma peab, et nii paljudki poleks ennast registreerinud, kui nad oleksid teadnud, missugune karistus neid sellepärast ootab. Pole kunagi tähele pannud, et võimud oleksid kusagil inimesi avalikult hoiatanud praeguse abielude registreerimise eest, aga seda oleks peaaegu niisama vaja olnud kui turumajas sõnu: hoidke taskuvaraste eest! Peab õigusega tunnistama: igalpool näeme jumala sõrme ja tema pikka meelt, mis teeb tühjaks usuvastaste asjad.

Aga ometi heidaksin usuõpetuse koolist, ka ülikoolist välja, heidaksin nende pärast, keda usupooldajad usu ja vaba mõtte pärast taga kiusanud, piinanud ja põletanud; heidaksin teaduse pärast, mida nad kitsas omakasulises vihas oma parema arusaamise vastu rõhunud ja hävitanud; heidaksin nende süütute pärast, keda saadeti tuhandete kaupa tapatalgule nõiduse ja kuradiga sugulise ühenduse pärast; heidaksin . . . aah!^{*} kes jõuab kõike üles lugeda, miks peaks usuõpetuse igast koolist välja heitma. Tehtagu seda lihtsalt sellepärast, et meid usuõpetus enam ei huvita, meid ükskõikseks jätab, et ta on asjatuks saanud meie isikliku kui ka ühiskondliku elu juhtimises. Tehkem seda rahulikult ja ilma vihata ning täie teadmiseega, et kui ka matemaatikat millalgi enam meile hingeliselt ega ka praktiliselt tarvis ei peaks olema, siis meie temaga just niisama talitame: heidame ka tema koolist välja. Aga tehkem seda nõnda, et see ei nõuaks uuesti värsket, auravat verd, vastasel korral võiksimme ennem leppida niihästi asjatu usuõpetuse kui ka tarbetu matemaatikaga, sest tühi-
sed asjad pole ainsagi tilga vere väärt.

A. H. T.

Sõbralik koosviibimine.

Tänavakastja oli hommikul Vestuse kogemata peaaegu märjaks kastnud, kui Vestus ajalehes sorides leidis, et päälinnas aktsiad, mis tal käes olid, langenud. Ta teadis juba ette, et tänane päev talle õnne ei too. Täna pidi olema vähese aktiviteedi päev; üks päev õnnelik, teine õnnetu; see oli tema elu paratarnatus, millesse ta uskus. Asjata püüdis ta üle minna teise süsteemi pääle: vähemalt üle paari päeva üks nurjaminekute päev; see ei õnnestanud. Jumal teab, millal see juba pääle oli alanud, kuid see näis talle paratamatu. Juba hommikul ülesärgates oli ta kindel päewa saatusest; ning harilikult kujuneski see nii, kord suurema, kord väiksema äpardusega; ta alistus paratamattusele ning oli sellega harjunud. See ähvardas tal riisuda poole eluajast, ning ta sai aru, et ta selles ise süüdi pidi olema; kuid ta oli nõutu selles midagi muuta, ja lõpuks püsis ta isegi rahul enesega ning sai kaunis hästi leppida selle oma saatusega. Ning ta imestas ning oli pettunud, kui järjekord iseäranis ägedatel aegadel segi läks, ja ta mõnda aega unustanud oli oma päevadekorra; harilikult märkas ta seda alles hiljem; ning õnnestamisi halval päeval võttis ta umbusuga. Kõige sellepärast oli ta jäänud peaaegu samaks algajaks, nagu tosin aastaid tagasi, kus ta alles koolipingilt tuli. Muidu ning muus oli ta väga meeldiv herra ning sai seltskondades hästi läbi.

See iseäraldus, mis talle otse saatuslikuks oli, võis alanud olla sõjaväeteenistuses, kui ta pakasega väljas eelpostil seistes oma valvetundi sellega lühendada püüdis, et monotoonselt sekunde luges: üks... kaks... kolm... kunni kuuekümmeni, siis uuesti kuuekümmeni, tammudes samas taktis külmetavatel jalgadel ühelt teisele, silmi vilkalt ümber käia lastes oma valvepiirides; ja seda niikaua, kunni ta omateada läheneva vahetuskorra tulekut pidi kuulma hakkama. Ta oli saanud selles niisuguse eksimattuse, et kindlalt ära määrata võis, kui palju teda kauem postile oldi unustatud; siis võis ta kõige suurema usuga enese väljaarvamiste põhjal vahetusekorra paigutajaid läbi sõimata. Siis vist oligi päevadelugemine alanud. Halbadel päevadel oli ta valmis igasuguseid lahinguõnnetusi ootama, ning mõningad täidminekud kinnitasid teda selles; teistel päevadel oli ta aga kindel ning hoolimatu.

Kui ta üle vallitänava läks, hüüti talle pukist, et ta hobuse alla ei jääks. Ilma suuremate lootusteta läks ta päevale vastu, mis oli erakorraliselt palav ning töötas vihma, ja ta oli välja tulnud alles eile ostetud õlgkübaras.

Ta tuli jõe ääre ja vaatles kalapüüdjate poisikeste tüdimatut sporti; ainult harva lendas mõni hõbedane kalakene õngenööri vibutusel kaldale, lüües säravat keha kramplikkudesse painutustesse; siis vaatasid pilguks kõik püüdjad sinna poole ning kiindusid jälle oma korkidele tagasi. Vestusel ei olnud tuju minna börsele, ei pankka. Ta otsustas uidata linnas, et siis minna lõunasöögile ühte jõukamasse perekonda, kuhu ta kutsutud oli.

Päätänaval aga tabaski teda juba äge kõuevihm, ning ta jooksis kärmesti esimesele uksetrepile. Vast alles päikesepaistene ilm oli äkki sompunud ja tume; ning ta märkas korraga, et katusealusest, kus ta seisis, üksikud rasked piisad talle kübara pääle kukkusid. Kärmesti tõmbus ta kõrvale ning nägi ülesse vaadates, et katusealune lagunened ja mõnest kohast vihma läbi laskis. Ta võttis kübara pääst ja vaatas ulu alt välja: jumalale tänu, vihm pidi varsti üle minema.

Kui ta alles vaatas, oli tema kõrvale veel keegi kuivetanud, lüheldane herra seltsinud, kes juba täitsa märg oli ning kes vahetevahel üsna sõbralikult kõhatas ja mõned korrad põhjalikult omi märgi riideid raputada püüdis. Katusealune oli kitsas ja herra märg ning Vestus oli pahane, sest ta pidi ennast üsna kokku tõmbama ning jälle üksikute ränkade piiskade alla jääma, mis nüüd, kus ta kübarat käes hoidis, juustesse langesid.

Juhtumisi vaadates tundus võõra nägu talle väga tuttav, ning, kui ta sõbralikule herrale sigaretti süüatas, tundsid nad üksteise ära.

— Isand Joonas? — Koolivennad! Kaksteistkümmend aastat!...

Vestusele ei olnud see küll kuigi suureks üllatuseks ega rõõmuks; niipea kui äratundmise huvi rahuldatud, tuli talle meele, et see sõber tal isegi koolipõlves kuigi palju tähelpanu ei olnud võitnud. Ometi olid nad siin ühise katuseräästa all ning ta jätkas juttu, pärides ja kuulda saades, et teine oma elukutse mingisuguses kirjutamises leidnud.

— Ma kirjutan niisamuti, — oli Joonas ütelnud ja Vestus ei pärinud põhjalikumalt; mis oli tal sellega tegemist.

Kui aga vihmahoog üle oli, pidi Vestus kurvastusega nägema, et Joonas teda enam kuigi kergesti käest ei tahtnud lasta, vaid väga pääle käis, et ta ka otsekohe tema elukorterit kaema tuleks, et üksteisega veidike nä sõbralikku juttu puhkuda; vanust mälestusist uue sõpruse üles soendada — nagu seda Joonas väga kenasti ütles.

Ta vaatas uuri ja leidis, et kutsutud lõunale alles vara ning viisaku-seta minna oleks. Seepärast andis ta viimaks järele ja laskis ennast vedada juhuslisest sõbrast üle silla kusagile linnakanti, mis oma kauguse poolest talle üsna muret hakkas tegema. Päälegi viidi teda koguni vastu-

pidises sihis sellele, kuhu tal pärast minna oleks tulnud. Linnajagu omas kohatuma ning räpasema välimuse.

Lõpuks jõudsid nad pärale, mingi halli, vanaladase maja ette ning tõusid, trepi astmete nagisedes, ülesse peaaegu pööningule. Vestus oli juba ammu märganud ja aimanud, et ta kaaslane üks neist viletsate ärklitubade elanikkudest peab olema, kelledest linnakene nii rikas ning sigitav. Hoides oma uut ülikonda määrdumast mõne kapi või kastikese vastu, mida palju oli mitte just küllalt avaras eeskojas, vaatles ta aineti enese eel tõuseneva võõrdunud koolisõbra välimust; see oli tubliste kulu- nud: niihästi pükste veertel kui ka suvimantli kaelusel oli märgata aja- hamba tööd. Aga kui tagantvaadeldav trepil äkki näoga Vestuse poole pöördus, et lagunened trepiastme kohta ettevaatusele manitseda, vaatas niisugune häätahtlik ning rõõmus nägu Joonale vastu, nagu oleks järel- tullija otse vaimustatud niihästi lahkest kutsest kui ka suurepäralisest tee- konnast ning avanevatest perspektiividest. Hää sportlasena tehti osav hüpe üle kardetava koha ja võeti nagu lugupidamise tunnistamiseks Joonal sõbralikult kaenla alt kinni, seletustega, et niisuguse huvitava pesakese romantikast täitsa aru osatakse saada ja et kiita võidavat Joona leidlikkust:

— Niisugune ekstsentriline, mäletan, olid juba koolipõlves, Joon. Aga kas mäletad meie vana ülemkooliõpetajat, kuidas meie temale... ha-ha-haa! Ja, või jällegi seda teist, — kuidas ta nimi nüüd ometi oligi... Ja! Kui mõnus on siiski, kui vanade koolisõpradega korra- ks jälle kokku saad!

Vestusel oli eneselgi niisugusest üleüldisest ja meelega sügavsõbra- lisest jutust häbi; päälegi tükkiis tall jutt vägisi „Teie“ pääle, mida ta siis ägedalt alati kohe „Sinaks“ parandas.

— Mis, kurat, ma sija ülesse ronin? Jumala eest, ma olen narr! — mõtles ta endamisi ja otsustas võimalikult kiiresti, niipea kui viisakas põhjus leidub ja teine enam haavatud ei pruugi olla, jälle minekut teha. Päälegi pani teda imestama, miks Joon, kellega ta koolipõlves mitte kunagi tihedalt sõbrutsenud ei olnud, nüüd temasse niisuguse visadusega kinni oli hakanud.

Ülemisel korral tuli jälle ennast määrdumast hoida, sest siin rippusid aampalkidel kuivama pandud tolmused tubakalehed. Seinad oli ainult väikene neljakandiline mulk, millest valgus keset koda langes. Mulgust põrandani ulatas läbi ruumi nagu mingi valguse pulk, milles miljonid säravad tolmukübemed kihelesid.

— Asi läheb üsna narriks, — mõtles Vestus juba tõsise pahameelega, — mis pagana urkasse ma ennast vedada lasen? Kuhu maskeraadile lähen ma siit veel, ämblikuvõrkudes nagu haldjas!

Ta laskis Joonal kärmesti käe alt lahti ja tõmbas palituhõlmad koo- male, et võimalikult puhtalt edasi liikuda. Joon küürutas ja otsis kusa-

gilt kohvri alt võtme, millega kobamisi lõpuks ühe ukse avas. Jumal tänatud, et ometi!

Tuba, kuhu Vestus sisse astus, oli aga üllatavalt puhas ja meeleoluline. Ta ei olnud midagi sellesarnast eelmise teekonna järele ootanud, ja see järsk muudatus sundis teda huvitusega oma kaaslaste päale vaatama. See sai pilgust aru, tundis aga vast nüüd enesel piinliku olevat eeskoja mustuse pärast ning tõttas vabandama, käies tuba mööda, seades laual asju ning paigutades toole; oma ringkäigul Vestuse juure jõudnud, haaras siis äkki selle palitukraesse:

— Jumalukene, sa seisad ju siin ühe koha pääl! Vähemalt palitu pead sa maha võtma.

Nõrk vasturabelus üllatatud Vestuse poolt ja palitu tuli maha, kadudes nurka riidevarnale. Selle äkilise sammu läbi vähenes lootus lõunasöögi päale kohutava väiksuseni. Ta vaatas toas über ja vajus saatuslikult ohtes tugitoolile, mille sügavusest ta lõpulikult hävitatud sai.

— Sa elad ju nagu prints pählakooses, kulla mees! — pidi ta tunnistama.

Tuba oli täiesti värskelõhnaline aknast hoovava lehestiku hingusest, mis tugevas vastolus tundus äsja käidud eeskoja lõhnastikule. Seinadele olid riputatud kenad pildid, mis lähemal vaatlemisel väga häädeks originaalideks tulid tunnistada; Vestusele olid nad aga ainult väga ilusad pildid; niisamuti oli uputav raamatute rohkus, milledest esimene, mis Vestusele kätte juhtus, võõrakeelne oli, mille kohta Vestusel kindlat seisukohta võtta ei olnud; nähtavasti oli see kas Rootsi või mõnel muul Skandinaavia keelel. Ta pani raamatu tasakesi ära, imestades, milleks Joonaküll kujunenud on; kooliajast mäletas ta, et Joonaküll oli olnud; vähemalt oli ta ikka millegi muuga tegutsenud. Ja ehk küll Vestus suureks profaaniks oli jäänud kõiges, mis puutus teadustesse ning kunstidesse, täielt andudes ärile ning ettevõtetele, nautides äri ning börskunsti kombinatsioonide hasarti, ei olnud ta, liikudes väga mitmesugustes ringkondades, kunagi Joonast midagi kõneldavat kuulnud. Teda pani juba nüüd kiheläma mõte, millest elatab end see iseäraline mees, kes omal ajal ei suure võrukaelsusega ega ka tähelepandavama puupääsusega silma ei suutnud paista; ning millest see uhke pesa siin „prügikastis“, nagu ta vana hoonet lõpuks võrdluseks nimetada oli otsustanud. Aga ta ei usaldanud küsimust siiski otsekohe üles seada, osalt häbenedes end naeruvääriliseks teha, osalt kartes teist vast ehk haavata, juhtumisel kui ehk teine siiski nüüd juba silmapaistev nimi peaks olema kirjanduses ehk teadustes.

— Sedasorti mehed on ju kõik niisugused nurgasistujad, — otsustas ta; — Jumala eest, pole juhust olnud tema kohta midagi kuulda.

Igatahes tahtis ta ennem siis juba väljaspool teateid pärida, kui et ehk midagi ebakorreksti korda saata siin, juhitud samast harjumusest, mis

teda äriettevõteteski partneri tundma õppima juhatasid ning mis temal juba kindlaks aabitsaseaduseks, peaaegu isiklikuks karakteriomaduseks oli saanud, olgugi et see praegu tal hoopis ebaalal tarvitusele tuli. See oli üks tema kõigeparematest omadustest: tagasihoidlikkus selles, mis teda alati iseäranis halba seisukorda sattumast hoidis, ühtlasi teda aga ka seltskonnas vähe silmapaistvaks tegi.

Väljavaadegi aknast oli hää. Vähe maad eemal uppus rohelisesse lehestikku üks Toome kaugemaist, äraeksinuist kallakuist. Läbi lahtise akna kostis täies hoos alt uulitsalt, mis alles möödäläinud vihmavalangust täiesti karske oli, ärklikambrisse pikas reas vaksali poole liikuvate raskete töövangerde müra; selle sekka lõi äkilise vallatu ebatakti mööda-kihutav troska, mis tubliult kapju plagistades lähema uulitsanurga taha niisama järsult kustus. Päikene oli kaugenevate pilvede sombust juba väljas. Niipea kui Joonas akna kinni tõmbas, alanesid hääled terve tooni võrra ja kostusid kambrisse ainult sumbutatud kohana. Toas jäi koduselt vaikseks.

Vestus võttis laualt mõned paberilehed, kiirelt, korratult ning mahakriitseldatult kirja täis visatud, ning süübis silmadega neisse kui hieroglüüphidesse, mitte midagi aru saades. Ta hoidis neid vähe aega silmade ees ja pani siis aukartlikult lauale tagasi, Joonas poole vaadates. Nüüd küsis ta siiski:

— Mis Teil... mis sul see siis on?

Kuid ta märkas kohe, et ta ilmaaegu oli küsinud, sest Joonas vastus, mis väga vastutulelikult ning käega avitavalt seletatult antud, oli temale sõnast sõnani jaapanikeelne.

— Ah see! See on üks huvitav küsimus, — ütles Joonas; — Ma olen väga huvitava küsimuse juures. Nimelt, küsimuse juures, kuidas on püsivate ning muutlikkude teadvuse seisukordade vahekord; nimelt teleoloogiliselt — kas pole lihtsalt ajuväsimus see ainukene õnnelik omadus meie mõtleva inimese varustamisel objektiivse ilma värske materjaaliga: ja jäi siis silmapilguks ootavalt vahtima Vestuse näkku; lõi aga siis üli-rõõmsalt käega, sellega nagu seisukohale jõudes, et see kõik tühine ning ilmaaegne võib olla; ning Vestus sai aru, et teda hinnatud oldi ning et viimane liigutus ainult provotseeritud üleminek oli raske ütelse juurest jälle kergema aine juure tagasi, ja ta oli peaaegu valmis punastama. Selle juures tundis ta aga suurt lähenemist Joonale ning tema seltskonna sarmi.

Joonas aga tõusis juba voodiservalt ülesse ja pajatas:

— Ma ei vedanud sind ilmaaegu siia; mul on mõned pudelid siin, väga hääd, ja... — ta tegi äkki hirmus magusa ja kavala näo, — ja mina, vana poiss, mul oleks üks hirmus igav olnud. Mul on nimelt sünnipäev täna, ja — ära pane pahaks!...

Ta tõi kärmesti pudelid lauale, otsis kusagilt mõndasuguseid konserve, juustu, ning tuli lõpuks vaagna puuviljaga ning maiustega, ise õndsalt naeratades. Juba esimese klaasi järele pidi Vestus tunnistama, et viin hää oli. Teise klaasi järele löi ta käega vastu püksipõlve ning hüüdis: — Pagana tubli poiss! Kolmanda klaasi järele teatas ta aga juba otsekohe, missuguse salakavala tagamõttega ta siia oli tulnud — niipea, kui võimalik, kohe ära lipata. Aga nüüd ei olla sellest enam juttugi; ja kui peaks juhtuma et jooki vähe on, ehk kui Joonal seda vähem juhtub olema kui nad tarvitavad, siis — vabandagu Joonal, sellega ei taha ta mitte ütelda, et teine seda mitte ei suudaks ja andku andeks, kui seda ehk nii mõista võib — siis muretseb juba tema, et jooki oleks. Sest endiste koolivendade vahel ei panda liiaks niisuguseid asju, eks?

Joonal ei olnud sugugi halb seltsimees; ta oli jutukas ning rääkis nüüd juba ise oma elust ning tegutsemisest: uurija ning kirjanik; ja ta ei kirjuta kunagi oma õige nimega vaid varjab end ise hoolega oma kirjutamises; ka Vestusele ei ütelnud ta, mis nime all ta ennast varjab, ehk küll see selles kardetavki ei võinud olla. Aga kirjutab ta varjunimedele, isegi mitmegi all sellepärast, et eneses kurja tahtmist silmapaistvaks ning sõrmeganäidatavaks saada mitte liiga äritada. Igatahes erakorraline mees ja, nagu Vestus jutust aimata võis, mitte just väikese eduga.

Kui Vestus ka omalt poolt filosoferiva näo tahtis teha, et ühtlast tooni tabada, ning selleks arutama hakata õnnelikkudest ning õnnetutest päevadest elus, lootes selleks ka midagi niisugust kõnesse tuua, mis kirjanikule huvitav ning arukorraline jutuväline peaks olema, tuli keegi tuppa. See oli naisterahvas, kes Vestust nähes, uksele viivitama jäi. Joonal tõusis aga kohe ülesse ja läks juuretulnule kiiresti uksele vastu; ning Vestus kuulis nüüd, et sünnipäevalaps tulijale täie klaasiga õnne soovis. Naisterahvas heitis suureräti ära, ja Vestus nägi nüüd, et see peaaegu tütarlaps oli; kuulis, et tal puhas ja kõlav hää oli, veidikene karm ning toonikindel, aga meeldiv, nagu kõik selles toas. Tüdruk kadus kohe kardinat taha, ja kui Vestus sinna pilgu heitis, nägi ta, et säääl taga varjul väike pliit oli ning et tüdruk juba selle ümber askeldas.

— Teenija; — mõtles Vestus, aga ei suutnud hoiduda väikesest muhelusest: — aga ilus laps; vanapoisil on omad ideed!

Ja ta veendus selles arvamises veel enam nähes, millise õrnusega Joonal alati tüdruku poole pööris. Tüdruk rääkis vähe, vastas ainult, kuid näha oli, et tal hää meel oli, ja Joonal ei käinud pääle, et ta laua juures püsiks; ta tõi ämbritega vett, seadis midagi pliidile ülesse ja tuli õhetaval näol vaid laua juure, et naeratades midagi pakutavast suhu pista. Kui ta välja läks ja kuulda oli, et eeskojas puid raiuti, päris Vestus Joonalt äraläinu üle järele.

— Kas tead, öieti polegi mitte minu sünnipäev täna, vaid selle tüdrukese. Sulle võib see ehk naljakas paista . . . — rääkis nüüd Joonal, —

tema on ränke päivi läbi pidanud elama; kas sa märkasid, missugune oli tema hääl: midagi metallilist. Sellele tüdrukule poleks mitte niisugune saatus pidanud määratud olema, nagu ta seda kandnud. Sest vabrik ja lõpmatu töö pole mitte nalja asi niisugusele lapsele, ja jumal teab, kuidas tema selles on püsida suutnud niisuguse silmapaistva, otse kuningliku vaimuga ning tunnetega. Ta elas siinsamas lähedal ja, ma ei leia põhjust sulle salata, — tal oli laps; ta kannatas selle all ise kõige enam, ja ma ei ole kunagi püüdnudki teada saada, kuidas see temal juhtuda oli võinud. Ta oli siis võimatu raskes seisukorras ja ma püüdsin talle seda kergendada, kui palju suutsin; kuid ta on uhke ja ei võta midagi ilma vastu, ma saan sellest aru ja ei püüagi ka tema tegutsemises ega tema enese poolt loodud vahekorras midagi muuta. Kuid ta on võrratumalt rohkem mulle kui lihtne teenija. Ta saab ka ise sellest aru. Missugune imestama panev tundelikkus ning vastuvõtlikkus kõiges! . . .

Tüdruk tuli juba tagasi ning Vestus vaatas teda huvitusega. Tõesti, ta oli uhke. Ta liikus vabalt, kuid ilma trotsita ja meelitatud talle valmistatud väikesest pidustusest, milles ta ise kõige väljapaistumatut osa etendas, ning kuhu Vestus täitsa juhuslikult piduvõõrana oli sattunud.

Vestus oli Joonat kõnelust jälginud tahtmatult tagamõttega; ja vaadeldes Joonat kõhetut kogu, mõtles ta: — ei, sina ei ole naistetundja, nii kuldane mees, nagu sa oledki. Mis on tüdrukus? Tõesti, ta on kena ja armastusvääriline laps. Aga kulla Joonat idealiseerib. — Ja ta püsis selles arvamisega, nähes tüdruku näol alalist naeratust. Nüüd mõistis ta juba Joonat täielikult, ning sai aru; kui väga talle Vestus tarvilik oli sellel peol, et ise jälle varjunime alla jääda; ja ta mõtles temale abiks olla, teda tüdrukuga kokku viimisel. Joonat idealiseeris ju isegi seda lapsega tüdrukut ja tegi sellest jumal teab missuguse puutumattuse. Ta arvas, et selleks küllalt on, kui ta nad mõlemad täis joodab, ja võimalikult hiljani siin viibib, tehes kodusema ning jutukama meeleolu, sest Joonat oleks võinud üksinda kohe enesesse pugema hakata. Tüdrukul aga pidid muudugi omad plaanid olema selle kõhna ja ara juurdleja päale. Mis sentimentaalne armastus säält poolt olla võis, niisuguselt tules käinud naisterahvalt.

Joonat päale oli viin ruttu mõjuma hakanud. Vestus kuulis, et ta tema poole nüüd alati pööris vaid: „kulla sõber . . .“ ka oli ta rohkem äritatud ja nukrameelne.

— Kuidas noorus kaob! Ma ei saa kuidagi ärituseta tunda, kuidas kõige paremad tundmused mingi kurja jaheduse koorikuga üle tõmbuvad. Ja mõistus hakkab isandaks. Kõige paremad vaimusünnitused, märkad korraga, hakkavad nüüd hoopis teistena paistma, ja kui sa neid nüüd loed, näed vaid aina ülesehitust neis ja litteraarseid võtteid. Korra aga lugesid neid kui selgitust või pühakirja. Ja sellega pole sa mitte midagi

võitnud! Ei, ennem on see halb lagunemine. Kui kurb on seda näha nii minevat!

Vestus kuulas seda päält, kuid jälgis tahtmatult ka tüdrukut.

See talitas pliidi juures, ning Vestus vaatles tihtipäele imestuse ning huviga tema liikumisi. Vahel sai Joonas teda pilguks laua juure, kuid tüdruk tuli kaunis visalt ära oma toimetuste juurest. Siis oli ta, lühikesil käiksil, kantud, kuid kenalt volti langevas pruunis seelikus, mis liigutuste järele lainetles, üsna Vestuse kõrval ning ulatas ühte või teist laualt. Vestus nägi tema tõmmukaid käsivarsi ning märkas, et ta tütarlapselikult paksu juuksepalmitikut kandis, otsaesisele joonelt äralõigatuid juukseid rippuda lastes, mille alt vaatasid pilkumatud, tumedad, suured silmad. Suu, suudluslohkudega põsil, naeratas, kuid silmad vaatasid tungivalt ning küsivalt kui sõed. Vestus tundis vast nüüd, kui hää tal Joonas juures oli olla, ning ta püüdis tüdrukut koguni laua juure jääma meelitada, pakkudes istet Joonas kõrvale, ning tulles veiniklaasiga pliidi juure, puudutades päalekäivalt tüdruku lühidakäikeselist, täidlast käsivart, mis tüdruku laua juures olles, nii mõnusalt tema läheduses oli liikunud. Tüdruk aga vaatas suurisilmi tungivalt temale näkku, nii et Vestus kord eitavat, kord jaatavat vastust arvas lugeda võivat, sedamööda kas ta tüdruku silmi või suud vaatles; kuid sõnad ei tähendanud midagi ja Vestus tuli üksi tagasi laua juure, seades tooli igaks juhtumiseks.

Kui tüdruk jälle lauale lähenes, püüdis Vestus teda toolile istuma tõmmata, kuid tüdruk vabastas end sellest, vaadates omil suuril, otsekohe silmil üle laua Joonas poole, suu endiselt naeratades. See aga seletas oma noorusmälestustest:

— Teate, ma olin siis suures palavikus; kuid nüüd kainenenu tagasi mõteldes, ei tea ma tõesti mitte öelda, mis mul suuremaks tõukajaks oli, kas auahnus, see harilik kuulsuse tarvidus, mis suurem tegur on loova geeniuse ilmumisekski, või lihtne tahtmine enesele elamise võimalusi luua. Tihti päälle olin ma ahastuses, tundes oma töö nõrkust, ning needes oma jõuetust enese soovidele ning äratundmistele tasakaalus olla. Ja siis olin jällegi väga õnnelik, kui tasu oma tööde eest kätte võisin saada ja ühte või teist sellest muretseda, mille üle juba kauem olin mõtelnud. Loomine sündis nagu elutarviduste rahuldamiseks, ja jumal teab, kas mina kunagi sellest suurest tööst midagi korda oleks saatnud, kui minul enese tarviduste eest nii väga palju hoolitseda poleks olnud. Nüüd aga sina, Linda, kus ma muretu võin olla selles . . .

Ja nad vaatasid üksteise otsa kui kaks armastajat; tüdruk isegi punastas ning läks pliidi juure, ja Vestus uskus pigemini, et siin juba viin tegev pidi olema, sest ta ei võinud teisiti mõista noore tüdruku veendumust sellesse vanaldasse ning ärakulunud juurdlejasse, teades väga hästi harilikku naiselist peenetundelist haistmist ning huvi füüsilise jõulikkuse kasuks ning vähe usaldades Joonas sedasugust võimet, mis tüdrukule

igatahes selge pidi olema. Seepärast püüdis ta nüüd juba ise tüdrukule võimalikult silma vaadata ning oli elav ning tähelepanule kutsuv. Tahtmatult oli ta selle pääle üle läinud, ehk ta küll veel ikka endist mõtet hellitas Joonale sõbraks ning avitajaks olla.

Tüdruk oli valmistanud õhtusöögi. Kui ta lõpuks alla poodi pidi minema, et säält heeringat ning piima tuua, haaras Vestus küünlajala, süütas küünla ja läks tseremoniaalselt ust avades pimedasse korridoori teed valgustama, ehk küll tüdruk seda teenistust häätähtlikult ära püüdis hoida, seletades, et ta ise väga hästi, ilma selletagi teed oskavat leida. Siiski järgnes ta viimaks Vestusele lõbusalt naerdes.

Kui Vestus teda enesest kitsas eeskojas mööda tahtis lasta, ei suutnud ta korraga hoiduda, tüdruku paljaid, ümmargusi käsivarsi ning tervet tema veidikene lüheldast, kuid muidu noort ning valminut kogu enese eest mööda liikumas nähes, talle kätt ümber piha panemast. Tüdruk tõmbas ennast aga hullatades kõrvale, nii et Vestus vaid tema seelikut riivas. See äritas Vestuse viinastunud meeli ja ta püüdis tüdrukut juba otsekohesema hooga. Küünlajupp, mis halvasti küünlajalasse oli kinnitatud, varises põrandale, vilksatas paar korda hüpleval leegil ning kustus siis, ainult hõõguva tahi kumendama jäädes, pimeduses.

Ta tabas tüdruku ning tahtis ta säälsamas põrandale suruda, kuid sellel ei olnud enam sugugi mänglevust ega kahepoolsust, mida Vestus oli arvanud nägevat, vaid otse vihase ning ootamatult tugeva tõukega lükkas ta taaruva Vestuse eemale ning kadus pimeduses. Vestus kuulis, kuidas ta varsti juba alumise ukse lahti tõmbas; ning siis jäi vait.

Vestus oli vähekene aega juhm. Siis kobas ta kambriukse ning tuli tuppa tagasi. SääI istus Joonal oma endises toolis enesesse vajunult ja tsiteeris midagi raamatust, käega rütmiliselt saates:

*Messieurs, ne orachez pas de jurons ni d'ordure
Au visage fardé de cette pauvre impure
Que déesse Famine a, par un soir d'hiver,
Contrainte à relever ses jupons en plein air.*

Ta pani raamatu käest ära ja tuli, alles luuletuse mõju all olles, Vestuse juure, kes talle kurb ning rõhutud näis, üteldes:

— Kulla sõber! See on surematu prantslase Baudelaire'i üks üllatavam ning südantliigutavam salmidest. Ainult luules leiab see ustavama ning liigutavama kinnituse, mis lihtsas, proosalikus elus nii banaalne, nii värvitu välja kostab.

Vestus ei saanud muidugi mitte aru ei prantsuskeelsest luuletusest ega ka prantsuse luuletaja surematust vaimust; kuid viimast lauset mõistis ta umbes nii, nagu oleks Joonal tema äsjasest nurjaminekust teadlik ning tahaks teda lepitada mingi omapärase lahtusabinõu varal, mis temale selgusetu ning seepärast kasutu. Kuid sellegi pääle vaatamata oli

ta tänulik teisele vastutulelikkuse pärast, ning ta surus rahustudes ning lepitatult sõbra kätt.

Tüdruk tuli tagasi rahulikuna ning lõbusana ja tegutses pliidi ja laua vahel endise kodususega; söögilauas hoolitses ta Joonas juba vajuma hakkavate liigutuste eest otse emaliku õrnusega. Vestusel ei jäänud muud nõu üle kui ainult veel kord nendega klaasid kokku lüüa. Ta ei tahtnud enam pääletükkivate intiimsustega tulla; endamisi mõtles ta: — Tüdruk on iseäraline; missugune halb maitse. Aga kes teab kõike; ka mina omal ajal, koolipoisina, ostsin ning närisin kuivi kookuspähkla tükikesi, mis steariini valmistamiseks pidid minema, palju parema meelega kui värsket pähkalt, mis vesine ning maitsetu tundus. Päälegi, eks ole ju tal täna tema halb päev. Kuidas see tal ununeda oli võinud.

Ta tundis sellestki rahuldust ning naeris juba jälle ägedalt ning alalõpmata Joonas raskepäraste ning nukrameeliste elufilosoofiliste lausete pääle.

Ja kui Joonas lõpuks väsinuna kušettile magama jäi, ning Vestus palitu otsis, et ära minna, saatis tüdruk teda, küünlaga teed valgustades, kõikidest treppidest alla kunni uulitsani; siis lukutati seest poolt välisuks.

Vestus jäi õhe. Ja kui ta koju poole läks, mõtles ta veel kord. — Noh, olgu päälegi. Õnn olgu sellele majale!

Kaubamajade platsil läks ta kiiremale käigule, tuletades meele, et tal järgmine päev aktiviteedi ning õnnestamise päev pidi olema, milleks välja puhata oli enam kui tarvilik.

Ernst Raudsepp.

Šcedrin-Saltõkof ja Ernst Petersoni „Paised“.

Piirdudes Petersoni toodangust „Paiseiga“ — tahaksin konstateeri neis vene suurema satüüriku Saltõkof'i mõju. Mõju avaraimas mõttes. Tõuget, mis tähelpanu kirjaniku õigete võimiste pääle juhüb, teatava prismi läbi ilma vaatlema paneb.

Esmakordse vaid lugemise järele kõrvutades Saltõkof'i tüsekõitelised tööd Petersoni „Paiseiga“ — osutub neis näivasti mingi sarnasus. Algu küll ebamäärane, ei käsilhaaratav, hämar. Süvenedes enam üksikjoonisse kirkastuvad piirid, hämarus harveneb, mõned paralleelid muutuvad ahista-vaiks. Kas varjul neis tõesti tunnustetav sarnasus või on see subjektiivne, põhjuseta luule?

Kirjaniku mõju näita teises objektiivselt — kui puuduvad üllatavad plagiaadid — on võimata. Baasis, kalduvus, sarnasuse konstateerimine üldseimais joonis on võimalik. Indiviid, omades dispositsioonid, kalduvused, veened kohtab teise, kes mõjutab ta mõtteilma. Võime oletada loomulikku valikut. Kuis subjekt saad muljed eelmiste mälestustega seob, kuis neid kujundab, kombineerib, kuis nad ühtuvad. Kompleks, kus muist omadusi suureneb, muist kahvatub, muist elimineeritakse, muist tuletatakse uusi.

Üksikasjus oleks raske Petersoni „Paiseis“ Saltõkof'i mõju näita. Nood jutustused pole mitte passiivsed võõra tööde kajastused. Ei tüüpide täsmaline jälendus, ei üksikkirjelduste kopeerimine. Kuid üldjoonis võib ühist leida. Sihis, ainevalikus, esitusviisis. Saksa ülivõimu surutuina astusid revolutsiooni eelsed Eesti tegelased enam Venemaaga kontakti. Algas suurem mõttevool kahe rahva edustajate vahel. Venemaale valgusid vabadus-ideed Lääne-Euroopast, eriti Prantsusmaalt, kajastudes Eestis. Venemaa, kangastades avaramaid vaateid, hakkas mõju avaldama. Loomulik, et tolleaegsed Vene seminaari lõpetajad eneses Vene vaimlisi jälgi kandsid, Vene poole tõmbusid.

Vene 19. aastasaja teise poole kirjandus oli seltskonna teenistuses. Mitte rahuldudes ümbrusoludega asusid kirjanikud seltskonna pähede analüüsile. Süüvides leidsid algpähe, millest tuletuvad paljud teised — rahva orjapõlve. Kõigi teadvuse tulipunkti astus talupoeg-ori. Tolle aja kohta kirjutab Saltõkof (VII k. 289 lhk.): „Ei leia sa kaht kirjanikku, kes oleksid valmis jutustama roosest ning õõpikuist. Talupoeg — nüüdisaja kangelane. . .

Iga praktik-inime taipas, et kõigis asjus esiplaanil talupoeg. Pidi mõistma seda ka kirjandus ja ei mitte vaid sellepärast, et ta kohustet kõik mõistma, vaid ka sellepärast, et selles asjas on tema käes olulist teenet näidata. Vaja ju teada, milline ta iseloom, millised ta harjumused, kombed, kust küljest ja kuidas talle läheneda. . . Vaat millepärast praegune atmosfäär nii küllastet talupojast.“

Aeg nõuab oma. Kaugenevad ka Eesti kirjandusest roosid ja ööpikud. Kaevati senni muinasaja mälestusist kuulsusrikkaid jäänuseid rahvustunde õhutuseks, alalhoiuks — keskendub Petersoni pilk olevikku, ümbrustiku ellu. Tähelepanu esemena domineerib talupoeg, igapäises värvitu toimingus.

„Heroismini vaid viid mõte äratav heroismi ka tegudes,“ ütleb kusagil Saltõkof. Et veenda, et sisenda tundeid — vaja ise olla veend, vaja ise tunda eset. Ning talupoega tunnevad mõlemad kirjanikud vahetust kogemusest. Saltõkof ütleb (II k. 298 lhk.): „Liig lähedalt nägin päris-orjust, et seda kunagi unustada. Me kõik, kui palju meid on, pole vabad noist minéviku viirastusist, kõigile on nad möödapääsemata lähetuspunktiks“. Petersoni ees — kasvades, tegutsedes maal rahva seas — avandus avar vaateväli orjapõlve tagajärgi õppida.

Ühine idee rahva põlve leevendusest näib mõlemaid kirjanikke tööle innustavat. Saltõkof kirjutab (IV k. 509 lhk.): „Sooviks näha oma isamaad ei mitte nii kuulsana kui õnnelikuna. . . Tõesti, mis vaja meie kallile kodumaale, et olla õnnelik? Minu vaate järele — väga vähe, et vene talupoeg, rääkides Deržavini sõnadega: „ел добры щи и пиво пил“.

Eesti läind vabadasajult ammutet romaane süzeed kajastasid muistseid kuulsusaegu, kangastades tulevikus samu kujundeid. Orjusse aheldet olevik jäi tähelepanuta. Petersoni lähim soov — rahva aineliseks kergenduseks mõjuda, millest tunnistavad ta „Paised“ tervikuna.

Talupoegist kirjutas ka Turgenjef. Oma „Hannibali vannet“ teenis ta vaid teisi. Soov oli tal mõisniku inimsust virgutada. Kunstnikuna manas ta mõisnikele tundmatust massist võrratud kujud, kes pidid üllatama voo-
ruste täiusega.

Saltõkof'i talupojad, nagu Petersonilgi, ilmavad vaikist allumust, resignatsiooni. Kuigi vahel nurinata orjaikkas painduvad — siis tuleviku tasust veendudes. Annuska lohutab teisi (XI k. 219 lhk.): „Kristus tuli taevast, et musta rahvast päästa, kuid sellepärast õnnistas teda orjusega. Ütles: orjad kuulake herraste sõna, ning saate tõena kroonide osalisiks.“ Pole vaja mõtiskella, vaja vaid kanda. „Pane loomale koorem pääle, siis tee, mis tahad,“ ütleb Märt Kodaras.

Ent sennised vaated kummutuvad. Muudang näib saabuvat. Lahkheli tungib sennisse nii harmoonilisse mõisniku ellu.

Petersoni „Paiseile“ valit motto väidab: „Sinu pisaraid ma näen, Sinu muret kuulen ma, Eestimaa, Su õöst, Su valust, neist sul tahaks rääkida!“ Palju on isamaa armastuse väiteid Saltõkof'i tõis hajut. IV köites

508 lhk.) ütleb autor: „Armastan Venemaad südamevaluni. Nii on parem, sest valusam. See on — armastuse loogika.“

Ning kodumaa ees Petersoni meelest tähtsam veel ülesanne soovida. Venemaa suur. Paiseparandajaid palju. Mart Kodara sõnade järele: „lõpeb pisukene inime ennem otsa, kui tal paised pääl. Pisukene linnupere lõpeb haiguse kätte kohe, aga suur saab jagu, kui pojad mädanevad.“

Ent isamaa pole tervikuna nende tähelepanu keskenduspunkt. Nende huvid on lükit klassi piirsesse. „Inimese“ nimi vaja muretseda klassi liikmele, orjale, kes inimõiguste ooteruumis. Vaja elustada keha, mis senni masinana liikus. Mõlemi teis toimivad paralleelselt orjad ning mõisnikud, esinevad omakasutu märtrisus ning küllastamatu elunauding.

Saltõkof on puutund mitu ala, kus satüüriku silm ebakoha märgand. Ametnike tegutsuses nii paljugi paljastada, mõisnike menetluses nii mõndagi mõnitada. Piirdume talupoja ning mõisnikuga.

Kolme varjundit võiks Saltõkofi poolt kujutletavas talupojaelus jälgida. Orjapõlv, kus valitsemas valjuim sund, kus sünnivad julmad hirmuteod. Ori, õhus hõljuva vabadusaate kaasakistuna, virgub. Talupoeg tugevavõimuline, rõhub teist.

Jagamisalusena võttes Petersoni teis talupoja — võiksime ka ehk kolme astet konstateeri. Renditalupoja kibe elu „Ühe härja eluloos“ ja „Marjad silmas“. Jutus „Issanda kiituseks“ — kus „eestlane hakkab grekameest juudamehest lahutama“. „Tulge appi“ — kus orjapõlve järelused rahvas eneses ohatavad.

Saltõkofi teis kajavad kohati hirmuteod, valitseb meelevaldne sünge õhk. Petersonist on too aeg kaugemal. Ta järelkaja hääbund. „Ühe härja eluloos“ tundub küll rohke annus veel hirmuaega. Kuid ta värving muutund. On loeteld jaaniõhtu naljad, mis saksad talurahva meelehääks toime panid. Kuid jandid need ju teravmeele väljeks mõeld. Saltõkof'il esineb see humoristlik aeg veel paiguti õige jõhkral viisil. Mõisnikke endid Petersoni „Paiseis“ tegutsemas ei näe. Mõisniku varuv hool levib ometi kõikjalle. Renditalupoeg elab „mustas metsas“ väljapääsuta. Paremini maad harib — rutemini renti kõrgendakse.

Jutustuses „Marjad silmas“ esinevad taas renditalupojad. Paralleelselt toimib pastor Weitling. Millegi pärast jäi meele Saltõkof'i jutustusest „Сон в легнюю ночь“ kooliõpetaja Kramolnikofi kõne, jubilaarile, renditalupojale. Sünnimisest pääle jälgib kooliõpetaja vene talupoja saatust. Talupoja valvuset lapsepõlve, mis lahti iga hädale. Kukk nokkis välja silma väikesel tüdrukul ehk, nagu Petersonil, kõrs torkas silma. Ei hämmastu kooliõpetaja loomulikkude tagajärgede — haiguste — üle. Ka nendega seot kõrge surevuse protsendi üle mitte. Kummaline, et nõndagi palju neid elus, tugevaid, terveid.

Vähe teisi vaatab lühinäginne pastor Weitling kurba tõsiasja: rumaluse pärast vaob palju tööjõudu üsna muidu hauda. Analoogia pastor Weit-

ling'ile võiks tuua Saltõkof'i viske „Озорники“ (I. k., 190 lhk.) tüübi. Kes samutigi veend, et ilma ainelise mugavusteta elu midagi veetlevat ei paku. Kes enese, hästi kasvatet inimese, ja haiseva talupoja vahel mingit ühist ei leia.

Kehestavad ka mõlemad ühiseid vaateid rahvahariduse kohta: Lääne-Euroopast tulnud haridusmõte rahvale ei kõlba. „Озорник“ esitab vene vanasõna: „что русскому здорово, то немцу смерть“, teda ümberpöörult tarvitest. Rahvas vaja kasvatada Jumala kartuses. Ta ainuke ülesanne — olla kõlbline.

Väetimuselt raske saatus on ka naise osa, nii vene kui eesti naise. Kramolnikof ütleb: „Tema jaoks pole ei haigusi, nõrkust, mitte sellepärast, et ta ei tunneks. Ent sellepärast, et tal pole õigust neid tunda.“ Kooliõpetaja heidab ette meestele süüd naiste saatuses. Pastor Weitling süüdistab Jaani naise tapmises.

Psükoloogiline alus on nois tõis mõlemil kirjanikel ühine. Kuuleme Saltõkof'i juures raskest talupoja saatuses — näeme seda ilmselt Petersoni juures. Olen kaugel, et tõendada, nagu teenind need kaks tükikest Saltõkof'i tõist mustrina. Ometigi lugedes ühte, siis teist — tuleb tahtmata võrdlus, sisu tundub tuttavana, taotleb sarnasus osutub.

Senni vaadeldi vaid vahekorda mõisniku ja talupoja vahel. Võetakse seda suurimalt jaolt orjusküsimusena. Viimane Petersoni jutustus „Tulge appi“ esitab lõhe rahvas eneses. Hüüe, vabastuda orjuse tagajärgist. Töö eneses toob taas kaks joont, seekord rikka talupoja ja vaese sauniku vahel. Saltõkof'il on ka noist orjuse tagajärkeist kirjutet viskeis nagu: „Зажиточный мужик, Мироеды...“ Silme ette kerkib pilt peremehest, jõukast, patriarkina perekonnas valitsevast. Teisepoolt vaese sauniku, joomari saatus. Leidub mõndki analoogilist detaili. Perenaise ihnus, pannes putru searavva või asemel, nagu Saltõkof'il — kanepiõli; Tooma sauna vilets välimus sarnaleb joomari urtsikuga viskest „Мироеды“, kust mõlemil „küljekondid“ väljatikuvad... Ent ihnus ning viletsus — eks kannan nad paljus kohtes ühte nägu.

Muide raske leida tööd, kust kirjanik õieti üksiku pildikese või lause lainand võiks olla. Ei panegi sageli kirjanik rõhku, kust lainab. Kas tühine artiklikene või lugupeet teos. Võluda võib teda sääll võrdlus ehk jooneke, mida kasutab, või mille mõjut muu mõte pähe tärkab.

Ent ka spontaanselt võib lause leida kirjanik, ei aimugi olles, et teine tema ennetand. Milline kriteerium siin maksev?

Süvenedes kirjanike tõisse võib leida, nagu oleks Peterson Saltõkof'ilt kavalõimed lainand, millele olukohased koed leidnud. Raske pole ju ümbrusest ainet leida. Paiseid sünnitavat pahaverd on kõikjal.

Kompaktseks, läbinägematuks teevad sarnasuse Saltõkof'iga just koed. Domineerivad Petersonil ju targutused, milleil olukohane tähtsus. Vihkamis-esemena esinevad vaimulikud, kel mõisnikuga ühed huvid. Kuid Vene-

maal külavaimulik sama vaene, ori, nagu talupoegki. Vaevalise analüütilise töö läbi, võib ehk eristada üksikuid komponente nende teosis.

Saltõkof'i tööd — aggregaat, rida väliselt sidumata eriakte. Publitistliku kirjaniku tööd, dokumentena vaid tähtsad, jõuavad nad huvi säilida sisemise vaatevälja avaruse tõttu. Tema käsitletavat ained avaldavad läbielat, veenva mulje. Töö näib olevat valgund katkestemata, idee tervikuna intelligendist hingest.

Lõpmatu pikk pildirida esineb meile tema tõis. Üksikud visked, karakteristikad. Suuremad tööd taas üksikuiks päätükkeks lõigat. Kroonika, kus vahelduvaist lülidest moodustub ahel.

Petersoni tõis puuduvad psükoloogilised rajatused, kirjeldused. Sündmustik on tema vaadete ustav kuulutai. Siiski jätavad tööd mulje, nagu oleksid üksikud tüübid korjangust võet. Tegutsedes näitavad liig selgelt piirjooned läbi. Side pole mitte orgaaniline, vaid otsit. Eriti „Tulge appi“.

Petersoni stiil — lame, familjäär. Pole tal teatavasti rahva ees punastada vaja. Ta osa neist enesist, ta võitlemas oma huvides samutigi.

Saltõkof esineb omis tõis tagasihoidlikuna, areldi, andeksandi anuvana mõisnikuna, tundes hüvituse kohust esivanemi eest.

Ei taha kujutella Petersoni kirjutusmetoodi märkuste kirjutusena teise tõist. Tema loomulik retseptiviteet hulga autorille huvitavaid andmeid kogund ajuaita. Ülekohtune vast oleks oletada meetodi kirjaniku kohta, kes spontaanses unustuses mõttevoolu seob, kus lõppsiht alateadvuses.

Kuid sarnasust kahe kirjaniku vahel leida võib, ettevõet lainumõttega nende juure astudes. Hüpooteese ehita võib. Verifitseeri tohib neid vaid kirjanik ise.

E. Dreverk.

Eksootiliste metsmeeste luule.

1.

Honoluulu ja Havaiid, Havaiid ja Honoluulu!

Peotäis hiiglasuuri smaragde, mis taevane kuldsepp loomishetkel raamind lõunamere sulat laapislazuuli! Et kõike seda vääriliselt hinnata, selleks oleks tarvis slaavi poedi Balmonti pateetilist sulge, kes selle palmirohelise, sinise ookeani ümbritset saarestiku kohal oskaks põletada oma kõrge stiili suureviisiliselt õõnsat tulivärki!

Põliseid ja igihaljaid palmimetsi piiravast kalamarjakollasest rannaliivast laiutab ennast iga nelja ilmakaare poole sinerdav ookean nii mõõtmatu kaugele, et muinasajul mõned julged pärismaalased omil pähkla-koortena kergeil piroogidel nädalate ja kuude kaupa saman suunan võisid purjetada, ilma et nad mingisuguse mannermaa jälgegi oleks kohand. See oli kõik võimalik vanal hääl ajal, ja veel aastat 60—70 tagasi, kui igalühel ruumi elamiseks leidus ja vana maakera veel nii kitsaks ei olnud jäänd nagu praegu. Nüüd kannavad moodsad üliaurikud reisijaid siia Jokohamast ja San-Frantsiskost juba mõne päevaga.

Noil ajal valitses Oahu saarel veel suur sõjamees ja õrnemasoo iluduste sügav austai kuningas Kakelnohu XIII, kes oma alamate keskel kuulus oli peenemaitselise gastronoomia ja suurepärase pidusöökide harrastajana, kun looma- ja lambaliha asemel ennast laagrituledel praet sõjavangide pekist toideti. Kui juba maotuseni sööd, tühjendas see valitsej oma õvvedaamide auks palmiviinaga täidet karika — Molokai saare võidet kuninga Kapakea päälü. Ent sama kuninga palmitüve kahekämlaga ümbervõtu valitsemise aastal tulid saagihimulised yankeed ja tegid lõpu inimesesöömise romantikal, ning vana vaene kuningas Kakelnohu XIII suri alatoitluse tõttu verevaesuse kätte.

Kuidas on Oahul ja ka teistel saartel sellest ajast kõik muutund! Põlslaante asemel, kun veel mõne aastakümne eest vapper pärismaalane oda, kivikirve ja ambuga jahti pidas metsloomade ja lindude pääle, leiad eest ameerikalikult korraldet kohvi ja banaani istandused ja konservide vabrikud, mis auru ja elektri jõul automaadi täpipäälsusega banaani kõtre

koorivad ja plekkoosidesse pakivad. Ja kaldaliivan, kun enne päevad otsa kukerpallitid ja siblisid pärismaalaste alasti lapsed, otsiden haruldasi pärlikarpe ja korallitükke, mis merest kaldale uhut, lebavad nüüd laisalt mõnuleden noored Ameerika daamid.

Nad on siia meelelahutust otsima põgenend, oma üksluiste, kroonilist dollaripalavikku põdevate abielumeeste eest, kelle süda, ajud ja neerud igavesti rändavad ainult börse, panga ja vabriku vahelist teed. Võib olla, veel rohkem Ameerika kristlikult silmakirjalise moraali eest, et endiste vabade looduslaste maal võimalust leida pikandilt avalikkuden supelukostüümiden kurordi kavaleeridelle demonstreerida oma pooleli varjat volüümide pinevust. Ei ole ka Ameerika kogu oma pääletükkiva moraaliga ja variseerlusega suutnud Eeva tütrest Jenoveevat kasvatada!

Oma võidukäigul ümber maakera on kõigevägevam dollar esmalt Havaiideni veerend ja selle tõttu on ka mainit saarestik rohkem tsiviliseerit kui ülejäänud osa Polineesiast, Üus-Meremaa, võib olla, välja arvat.

Pärismaalased, prongsihulised maoorid on füüsiliselt hästi väljakujunenud ja rikkalikkude vaimuannetega raass. Maooridel on avar fantaasia ja sellepärast pole ka imeks panna, et nende rahvaluule varasaltv küllane ja väga mitmekesine. Erilist huvitust pakuvad nende legendid maailma ja inimese loomisest, kun palju ühist võib leida Vedda ja Babylooni kiilkirjade kosmogooniaga. Selle järele tulevad sõja ja merisõidu laulud ning erootilised romansid, mida harilikult õrnemsugu ette kannab vastavail ballett-pantomiiimidel suurte rahvapitude ajal. Ent ma ei peata maoori rahvaluule man pikemalt. Minu ülesanne on lühikest pilti anda nende modernist kunstluulest ja kirjandusest.

Moderni maoori kirjanduse anderikkamaiks edustajaiks Honoluulun on kahtlemata luuletai Kapaleha ja romanist Tanarao. Esimene neist alustas oma karjääri poisikesena töötaden Lanai saare kohviistandusen; selle järele kokapoisina suurel inglise reisiaurikul; siis telegrafistina Austaalian, misjonäärina Madagaskaril ja lõpuks, pääle inseneeride kooli lõpetamist Singapurin, inseneerina oma kodumaal Honoluulun ühen Ameerika aktsiaseltsi suureman banaanikonservide vabrikun. Niisugune on selle haruldase mehe juhtumisrikas elukäik.

Praegu on Kapaleha kogu arkipelaagin tunt kui Panpolineesia idee tulisem eestvõitlei ja maooride suurem luuletai. Tema patriootilised luuletused on jõurikkad ja õõguvad seesmisest tundeküllusest ning palavast isamaa armastusest. Neile võib küll teatavat pateetilisust ette heita, kuid see on ju arusaadav ja andeksantav, kui arvesse võtame, et sama pahe all kannatab vähemalt 99% kõigi rahvaste isamaalisest luulest. Frilise populaarsuse on omandand tema luuletus: „Maoorid, veel pole kustund Mauna-Loal“ Seda tunneb iga pärismaalane. Ent Kapaleha on pääle selle veel peenetundeline intiimmeeleolude ja kodumaa looduse tõlgitse. Palju kogend mehe elutarga pilguga jalutab ta oma üleelamiste

ja meeleolude labürindin väärtuslikkumaid osi kui banaani konserve välja kooriden ja kõike seda kerge resignatsioonitunde pooltoonidega looriden. Illustratsioonina toon ühe tema väikse luuletuse vaban tõlken :

Nocturne.

Ahvid nutavad palmide otsan
kuuvalgel ööl.
Ah, midagi pinevil katkes mu südamen
kui viiuli keel . . .
Kuu pärlmutter säteandab veel,
nii kurb ja haige on meel.

Teine väljapaistvam Havaii ja ühtlasi ka kogu maoori tõu kirjanik Tanarao tegutseb proosa alal. Oma hariduse sai ta Anõamin, kuhu ta vanemad välja rändasid, prantsuse jesuiitide kolleegiumin. Kodumaale tagasi tullen hakkas ta Honoluulun ajalehte: „Tulevik“ välja andma. Ta ajab vastandina kuumaverelisele Kapalehale kokkuleppe poliitikat valgete pääletulijate ja pärismaalaste maooride vahel. Sel alal olevat ta töö viljakas — vähemalt oma isiku suhten . . . Laialisema tähelepanu võitis ta oma esimese pikema romaaniga: „Honoluulu Jumalaema,“ millest selgrooma läbi käib noore maoori tõu messianismi idee.

Teisist maoori luuletajaist tuleks eestkätt nimetada veel poetessi Kalakanat Sõpruse saartelt, nimelt Tahitist, milline saar traagilise Paul Gauguini maapaona Euroopan müütidega loorit. Selle peenetundelise luuletari, maoori Sappho, eriala on raffineerit tundeluule. Siin on väljendamist leidnud Tahiti oma tuldõõgivate apelsiinimetsadega, vere ja kire järele kisendavate kummaliste orkideedega, kun elab maoori veel paradiisi elu pattulangematuna looduslapsena, kunni seda viimast kristlikud armuõpetuse kuulutajad ei ole importeerind.

2.

Uus-Meremaa sellevastu, vaatamata elu tehnilise mehaniseerumise ja tsivilisatsiooni välispidise edu pääle viimaste aastakümnete jooksul, ei ole annud ühtegi tähelepanuväärilist maoori luuletajat ega kirjanikku.

Ent pääle rütmilise sõnakunsti armastab maoori kirglselt skulptuuri. Omapärase nikerdusega on kaunistet kõik ta igaväevase elu tarbe- ja sõjariistad, alaten mõne esiisa vaheda kalaluust oda otsaga ja lõpetaden praeguse jõuka maoori taluniku elumaja uksepiitadega. Nende mitmevärvilised põletet savist, puust ja luust nikerdet jumalate, loomade ja lindude kujud eralduvad teiste loodusrahvaste kunstitõist oma haruldaselt võimsa rütmitunde ja sünge ekspressionismiga. Polineesia ekspressionistlik skulptuur on tähelepanu teenivat osa etendand isegi Euroopa uuemate kunstivoolude teoreetilise põhjendamise ja väljakujunemise pääle ja praegu on temast üleujutet kõik suuremad Vana ja Uve ilma muuseumid.

Polineesiast lõuna poole purjetaden tuleb vastu Melaneesia arkipe-laag, musta ahvitaolise papuaade raassi kodumaa. Siia kuuluvad: Uus-Guinea, Viti saared, Uued Hebriidid, Uus Iirimaa ja Uus Kaledoonia, kun elutseb juba papuaade ja pääletunud Polineesia emigrantide segatõug. Ent Melaneesia on ainult osa kogu Papuaasiast, kuhu kuulub pääle selle veel Austraalia manner ja Tasmaania.

Papuaa on inimsoo arenemiskäigu madalam aste: temast veel all-pool on, võib olla, ainult Tseiloni põlisaanten elutsev Wedda ja nende mõlemi poolvend Orang-Utang. See on alles lapsealine, vaevalt käpuli kõndimisest võõrdund raass, kes paratamatult vanade mandrite vägivald-selt pääletungiva ja kristlikku armuõpetust kuulutava tsivilisatsiooni ohvriks langeb, ilma et ta evolutsiooni seaduste järele aastatuhandete jooksul are-neden kunagi meheeliseks saaks.

Papuaade man võib juttu olla ainult mingisugusest embrioloogilisest rahvaluulest, sest nende intellektuaalsed arenemisvõimalused on ääretult kitsad. Nende keel, mis jaguneb üksikute suguharude sedavõrd lahku-minevatesse murretesse, et kõnelemise man tuleb näo miimika ja käte-liigutused appi võtta üksteisest arusaamiseks, seisab koon vaevalt mõnest-sajast sõnast. Puuduvad täiesti kõrgemaid emotsioone tõlgitsevad mõisted.

Selle primitiivseima rahvaluule paremate asjade hulka kuuluvad muinasjutt legendaarsest õngekonksu ülesleidjast, vägimehest Popilast, kes aja jooksul rahvausun ja -luulen jumalaks muutund, ja teine legend: Tule ülesleidmisest.

„Oli nälg, oli suur nälg. Popila lükkas oma piroogi vette. Tuli mõõn. Popila sõitis mõõna ajal merest väljaulatavate kardetavate koralli-rahnuude vahele, mis kõrgemad ja uhkemad kui pääliku onn, kun elavad haid, kurjad haid. Popila heitis oma konksu vette ja sai kalu. Popila heitis teist korda oma konksu vette, sai mitu kala ja suguharu sai söö-nuks. Popila heitis kolmat korda oma konksu vette ja sikutas merest välja maa — see oli Austraalia. Popila tõusis üles, jätis oma konksu meile, kuid läks ise ära siniste mägede taha.“

Papuaade kujutelm tule ülesleidmisest on järgmine:

„Minu isal, isaisal ja kõigil neil, kes siin (Austrite lahe lähedal Tas-maanian) kunagi elasid, ei olnud tuld. Siis tulid kaks musta meest ja heitsid ühe künka lähedalle magama. See kungas on meie maal. Siis nägid mu suguvennad kahte musta meest mäe otsan. Kaks musta meest viskasid säält tule alla kui tähe. Tuli langes mu suguvendade sekka. Nad ehmatasid ära ja panid jooksma, kuid tulid jälle tagasi. Selle järele õppisid nad ise tuld puust välja õõruma. Kaks musta meest aga läksid üles pilvede taha taeva ja paistavad nüüd öösiti säält kui kaks tähte. Nemad õpetasid meie esiisasid tuld tegema.“

Taevas on papuaade muinasjuttude ja rahvausu järele antropomorfiliselt elustet asutus: kuu, päike ja tähed tegutsevad kui inimesed, tulevad taevast oma tegevuse vaheaegadel maha ja kolivad teenistusajaks jälle tagasi. Kuud, näituseks, loevad papuaad liiderlikuks naiseks, kes oma piiritute suguliste suhete tõttu meestega sedavõrd kõhnaks muutub, et tast ainult luu ja nahk järele jääb. Siis kaob kuulibu taevast ja rändab tervestegevate juurte ja nõiarohtude otsimisele, mille järele ta, vähehaaval toibuden ja volüüme juure võtten, taevavõlvile jälle noorkuuna ilmub.

Ühe teise muinasjutu järele on aga muist tähti legendaarse pääliku Ningaropu ekskrementide jäänused...

Ja veel palju muid muinasjutte teavad ümiseda papuaa vanamehed kümnesüallaliste eukalüptuse tüvede vahelt vilkuvate laagritulede veeren, kui noorus, mustad kehad üleni valgevöödilisiks värvit, pääehteks jaanalinnu suled, kivikirveid, bumerange ja odasid raputaden, sõjakat *corroboryst* tantsib, mida naised saadavad *ho, ho* häälitsemisega ja primitiivseima trummiga — kätega lüven ümber puusade pinguli tõmmat nahkpõlle vastu niude vahekojal.

4.

Oma uitamisel olen jõudnud juba musta mandri Aafrika manu, mis pirnukujulise hiigla tombuna ujub kolme ookeani — sinise, rohelse ja valge — turjal. Kullaliiva, eebenipuu ja elevantiluu maa, jaanalinnu sulgede, lõvi ja leopardi nahkade maa, Niiluse hobuste, kaelkirjakute, krokodillide ja ninasarvikute maa, Noa poja õnnetu Hami lastelaste maa, keda nende esiisa õnnistand omi vendi orjama!

Millest pean kirjutama, kas hottentottide rahvaluulest? Kas pean tooma tõlke mõnest laulukesest, mis pyhendet nende iluduse ideaalile — hottentottide Veenuselle, kes maha tohib istuda ainult kallakul maal, sest õnnistusrikas tagapool ei võimalda mustal daamil tasaselt pinnalt omal jõul ülestõusmist? Või tuleb käsile võtta tsiviliseerit Libeeria, kun vabariigi president tsilindrin ja kullat mundrin, mis autähte ja ordulintidega üleni koormat kui restoraani riidenagi, troopika kuumuse tõttu päälinna tänavail palja reitega jalgratast väntab, ministrite kabineti koonolekule ketraten? Või ehk veel midagi muud? Sest on ju pääle selle veel Suudani, Bantu, Senegambia ja Gobooni neegrid, Njam-Njamid ja bongid Niiluse ülemisel jooksul, igasugused: mokoolid, mitud, tibbuulid, bambaarid, mandingid, iollid, peuulid ja tuhat teist!

Algan vee- ja metsarikka Kongo bassääniga. Aastakümneid tagasi ulatas siit kunni Kesk-Aafrika suurte järvedeni vägeva Kovmoosia sultani ilmariik. Suurema osa riigi elanikest moodustid kaffrid, kuid pääle nende elas ilmariigi rajamail veel palju mitmesuguseid vähemaid allaheidet suguharusid. Sultani riigi vägevus näis olevat vääramatu. Ent mitu õnnetut sõda valgetega, seesmised käärimised, verised revolutsioonid ja kodusõjad mõjusid selleks otsustavalt kaasa, et rajamail asuvail suguharudel

korda läks sultani iket enese kaelast maha raputada. Vabastumine sündis viimase, eriti verise kodusõja ajal, mis Kovmoosia kollaste ja roheliste vahel mitu aastat järgimööda kestis.

Sultan ja tema kõrgemad aukandjad ning väepäälikud, kes kollaste laagrisse kuulusid, jäid alla ja tapeti maha. Võitis täiesti roheliste leer, kes oma vastaste kohta halastamatu terrori maksma pani. Rajamail asuvad suguharud toetasid kollaseid võitlusen roheliste vastu. Kollaste allajäämise päale vaatamata siseriigin läks neil korda ennast roheliste päaletungimise vastu kaitsta ja oma iseseisvuse eest seista. Suurt kasu sellen sõjan töid neile väepäälikud, kes küll sultani ja kollaste võimu hiilgepäivil endid vaevalt rajamaa poegadeks tunnistasid, ent kitsa kätte jõudmisega roheliste pool lasksid nad palja jalu ja palja päaga üle piiri koduküla poole. Nende põgenikkude juhatusel löödi kõik roheliste päaletungimised otsustavalt tagasi.

Kuid sellel vabadusvõitlusel on ka oma varjukülg: nimelt, varsti päale sõja lõpu olid kõik need põgenikud-väepäälikud, kes vaevalt paari aasta eest ilma püksata üle piiri oma hinge päästsid rajamaade suuremate kullaliiva leiukohtade, elevantiluu killavooride, jaanalinnu kasvatusmajade, tubaka ja masinatehaste etc. aktsiaseltside suuremad aktsionäärid. Kust järsku kõik see au ja ilu, — selle üle murravad vaesed paganad asjata omi lopergusi päid. — Eks ikka vist suurest isamaa armastusest!

Rahvaluulesse ei ole see roheliste ja kollaste vahel mölland hirmus kodusõda suuremaid jälgi jätnud. Nimetamisvääriisem ehk oleks Itseenia suguharu väepääliku Nerolaidi bumerangi tants pateetilise melodeklamatsiooni saatel rahvavanemate kogu een 26 mahatapet rohelise sõjavangi matuste puhul.

Midagi suuremat ja sügavammat ei ole ka Aafrika neegrite rahvaluulest leida. Kõik on peaaegu sama sisuvaene, primitiivselt katkendiline ja vormitu kui papuaadelgi. Erandi sen suhten moodustavad, võib olla, Senegambia neegrid selle tõttu, et nad läheman kokkupuutumisen on Sahaara berbeeride ja tuareegidega. Nendelt on Senegambia neegrite rahvaluule mõndagi omandand, millega ta oma teiste suguvendade naivist loomingust tuntavalt erineb.

Lõpuks tahtsin veel paari sõnaga peatada Sahaara rajamaal elutseva Tibbuuli suguharu man Senegambian. See on vist tsiviliseeritum neegri-rahvake kogu Aafrika mandril. Temal on ka juba olemas oma kunstluule, mille küpsemaks esitajaks tuleb noort poeeti Mahobaali lugeda, kes oma hariduse Pariisi Sorbonne'in lõpetand. Illustratsioonina toon paar tema väikest luuletust vaban tõlken, et lugija ise võiks otsustada tema loomingu iseloomu üle.

Minu viha.

Minu viha on kui Issanda bumerang,
mis purustab 1000-aastase baobaabi.
Minu viha on kui ratsaberbeeride attaak,
kõrve liiva tuisaten, valgete burnuste lehviden,
süsimustade täkkude turjal.
Minu viha on kui kaks kõverat nuga,
ketiga riputet tuareegi kummagi randme külge,
oma vaenlase südame otsimiseks.
Hoia end selle eest!

Piin.

Õö laskub kui sammum oaasi laikuden kõrvele
kui hiigla leopardi laiali laotet nahale.
Su pääle mõtlen, sust unistan, mu valge naine!
Kes nüüd, sel hämaral tunnil
joob su huulilt kuuma suudlust,
mis magusam soojast kaameli piimast.
Ah, hullun armukadeduse piinast:
kellele ulatuvad nüüd su rinnad
kui valged ja soojad kilpkonna munad
Kongo kollasen liivan!

August Alle.

„Kingitusest Itaalia kuningale“, Eduard Virgost ja teistest sohkidest.

Ei saa vaikida säääl, kus korrupsioon ulatab üle igasuguse piiri. On mitmel põhjusel raske kõneleda asjust, millesse puutumine ei sünnita kellegi lõbu. On raske kõneleda aimest, kus muud pole teha kui ühe väärnähtuse vaatlemisest lahkudes põrgata teise veel veidrama vastu. Eks ole karistatav osa seegi: teada tõsiasjalisi andmeid kuritarvitusest ja mitte esineda tunnistajana! Eesti iseseisvuse kasutajate vastastikused tõe tunnistused? Need moodustuvad tõsioluliselt kimplemiseks situatsioonide ja kombinatsioonide kasutamise pärast. Need jäävad enamasti ikka kas poolele teele peatama või mõne saladusliku konksu otsa rippuma. Liiatigi kui küsimus on valitsusredeli pulkadest.

Algame ühe pahede pesaga teiste omataoliste hulgas. See ei lepi mitte üksi kodumaa kitsa pinnaga. See sirutab oma katsesarved välja nii Jdasse kui Läände. Mõtlen meie välisministeeriumi laadaliseks saanud kaubitsemist ja hangeldamist. Eesti välisministeeriumist ei ole mitte ainult väljamaalased, nagu tuntud Saksa kirjanik Arthur Holtscher, jutustanud kõige imelikumaid lugusid, mis julgesti võistelda võivad mõne Sise-Aafrika riigi omadega. Kuidas Eesti välisministeerium oma tegevuses usurpeerib ka aktsiisivalitsuse ülesandeid, kuidas välisministeeriumi piiritusvoorid ähvardavad vabariigi vagunid ära lõhkuda, missuguse jultumusega opteerimiskomisjoni ametnikud opereerivad sellest ei ole enam võinud täiesti vaikida ka valitsuserakondade omad häälekandjad. Aga ei ole kuulda olnud, et koalitsiooni osalised selle väljakannatamatu häbi kõrvaldamise oleksid tõsisemalt käsile võtnud ja et süüdlased oleksid saanud oma karistuse. Küll aga on nad saanud kõrgemaile kohtadele nagu hra Erjapea Peterburi opteerimis-komisjoni esimeheks (väljavõtteid selle riigi-ametniku politseidkartvast sahkerdamiskirjast on avaldanud „Valve“ Nr. 2 s. a.)

Peatame siin lähemelt ühe Lääne sihis liikunud skandaalse „äri“ juures, mis eneses ühendab välisministeeriumi Lääne osakonna juhataja ja tema kurjeeride nimesid. Kirjutasid suvel ajalehed: rahvaerakond on vabariigi valitsusele jätnud märgukirja, mis dokumentidega kinnitab uskumatut kuritarvitusnähtust Eesti välisministeeriumi juhtivaist ametnikkudest. Teatas rahvasaadik A. Jürgenstein parlamendi kõnetoolilt: kuritarvitus on niisugust laadi, et rahvaerakond sellest soovitavaks ei pea kõneleda välisministeeriumi eelarve harutuse ajal. Aga erakond jätab enesele õiguse edaspidi tarvilikke samme astuda. Kahjatses Eesti sotsiaaldiplomaatide isa M. Martna, kuldprillid oma punase paleuse ees ja hõbeprillitoos käes, et asja ei ole antud prokurööri ja kontrolööri kätte. Asi märgiti niivisi avalikult kuritegeliseks.

Kuidas jäi aga selle dokumentidega kinnitatud asja prokurööri ja kontrolööri kätte andmisega? Välisminister hra Piip teatas, et ta juurdluse toime pannud: mingit kuritarvitust ta ei ole leidnud! Sellega või millegi muuga ühenduses on ka asja algatajate, valitsuse vähemuserakondlaste, energia jääbunud töötatud sammude astumiseks.

Mis on selle loo sumbumise põhjuseks? Kas mitte viimati see pahede keeruline helmestik, mis ahelikuna ühte või teistviisi seob meie iseseisvuse patrioote ja sotsiaalpatrioote. Eks ole rahnude ligidal ankrus oleval laeval kardetav, kui üks lüligi ankruketis katkeb! Meie arvates on välisministeeriumi kaudu vööriva hangeldamise suhtes tõepoolest asjata vaev sõimata üksi tööerakondlist välisministrit Ants Piipi. Selleks on pääle tööerakondlaste liiga laialine paturegister nii maaliitlastel kui rahvaerakondlastel, nii kristlastel kui sotsiaaldemokraatidel. Vaevalt suudab sügavale juurdunud süsteemi hävitada välisminister üksi, iseäranis kui ta oma kohal tahab püsida. Talle jääb järele ainult juurdlus toime panna selle tõendamiseks, et kõik on korras.

Aga küllalt sellest sissejuhatausest! Andkem sõna asjalikkudele dokumentidele nagu nad järgnevad.

Nr. 1818.

Protokoll.

Eesti Vabariigi Berliini saadiku kohustetäitja F. Karlsoni 12. märtsil 1921.

6. veebruaril s. a. ilmus saatkonda Eesti riigi kodanik Eduard Lantzky, rahvuse poolt sakslane, Saksa riigi kodaniku herra Streckeiseni saatel, ja andis üles, et tema poolt kaasa toodud kurjeeri pakk Saksa piiril, Eydtkuhneni jaamas, Saksa tollivalitsuse poolt ära oli võetud sel põhjusel, et välisministeeriumi poolt väljaantud tunnistuse peal Eesti valitsuse juures oleva Saksa esituse sellekohane kurjeeri viisum puudus ja palus saatkonda sammusid astuda, et temale pakk Saksa tollivalitsusest kätte saaks antud. Küsimuse peale, kas pakk saatkonna nime peale adresseeritud oli, vastas Lantzky, et pakk saatkonnale määratud ei olnud vaid kellegile kolmandale isikule edasiandmiseks. Küsimuse peale, mis siis selle paki asi saatkonnale korda läheb, pani Eduard Lantzky Eesti välisministeeriumi poolt 21. veebruaril s. a. herra Eduard Virgo allkirjaga kurjeeri tunnistuse ette, millest selgus, et kurjeeri pakk, ehk küll ilma ühegi adressita, siiski Saksamaale oli määratud. Tunnistuse peale oli Eydtkuh-

neni jaama Saksa piirivalve korrupidaja ohvitseri märkus 24. veebr. 1921., et üks kohver Lantzky käest ära ja valve alla on võetud. Lantzky järelpäärimise peale Saksa välisametis paki kättesaamise asjus olla tema käest Berliini Eesti saatkonna tunnistust nõutud, sisuga, et pakk saatkonnale määratud ja saatkond paki väljaandmist palub. Sarnast tunnistust saatkond, seda silmaspidades, et pakk Lantzky andmete järele mitte saatkonnale, vaid kellegile kolmandale isikule edasiandmiseks oli määratud, väljaanda ei võinud. Et aga kurjeeri tunnistus Eesti välisministeeriumi poolt oli välja antud ja maksvate seaduste ja diplomaatiliste pruukide põhjal eraisikutele kurjeeri pakke saatmine keelatud, arvas saatkond sellel puhul kuritarvitust ja pööras Saksa välisministeeriumi poole palvega, pakki mitte eraisikutele, vaid ainult saatkonnale välja anda. Eduard Lantzky pani saatkond ette kurjeeri tunnistust, mida paki kättesaamise juures välisameti poolt ehk oleks võidud nõuda, saatkonna kätte anda, kuid Lantzky seda ei teinud, vaid ütles, et ta herra Linqvistile Tallinnas, kes paar tundi enne tema väljasõitu paki ühes kurjeeri tunnistusega temale toonud, kõigest telegrafeerib ja temale ettepaneb tarvilikke sammusid paki kättesaamiseks Tallinnas astuda ja ühtlasi ka herra Puhki rahustada, kes muidu paki pärast ärevuses oleks.

Paar päeva hiljem ilmus Eduard Lantzky üiesandel herra Streckeisen, kes vahepeal Saksa välisametist teada oli saanud, et pakk ainult Eesti saatkonnale välja antakse ja palus sellel juhtumisel pakki temale edasi anda. Küsimuse peale, kui suur ja mis-suguse sisuga pakk on, vastas herra Streckeisen, et pakk vaevalt ühe käega tõstetav on ja seda sisaldab, mida alati sarnasel teel saadetud, ühtlasi märkust tehes, et herra Linqvistil Eesti valitsuse ringkonnas väga mõjuvaid tutvusi on ja et herrad sarnaseid pakke juba varem sagedasti saatnud on.

6. märtsil 1921. aastal ilmus saatkonda herra Gustav Linqvist Tallinnast ja pani saatkonnale ette kurjeeri tunnistuse järgmise sisuga :

Republique Esthonienne feuillet de courrier.

Je soussigné, prie toutes les autorités civiles et militaires de laisser passer librement pour l'accomplissement de sa mission M. Gustav Linqvist, courrier diplomatique de la Republique Esthonienne allant en France et de lui donner aide et protection en cas de besoin.

Le présent passeport spécial n'est valable que pour le voyage prévu et devra être remis en même temps que les dépêches.

Mr. Gustav Linqvist est titulaire du passeport Nr. 4141 délivré le 18. Sept. 1920.

Le 28. Fevrier 1921.

p. l. Ministre de Affaires Etrangères

E d. Wirgo.

Nomenclature : deux paquets scellés ; de même Mr. Linqvist est chargé de la reception et transmise de la malle envoyée par Mr. Lantzky et retenue par les autorités douanieres allemandes à Eydtkuhnen vers le 24. Fevrier a. c. Nr. 42/39.

Tempel.

Teiste sõnadega: Eesti välisministri asemel alla kirjutama õigustatud hra Eduard Virgo palub kõiki kodanlisi ja sõjaväelisi võimusi vabalt läbi lasta Eesti vabariigi diplomaatilist kurjeeri hra G. Linqvisti, kes oma ülesande täitmisel sõidab kahe kinnipitseeritud pakiga Prantsusmaale. Ühtlasi volitab hra Virgo omalt poolt auväärt kurjeeri vastu võtma ja edasi viima

selle hra Lantzkyga saadetud kohvri, mille Saksa võimud Eydtkuhenis kinni pidanud. Hra Eduard Virgo! Enne kui selle herra andeid ilmsiks tulid toitlusvalitsuse ja välisministeeriumi teenistuses, esitas ta teatavasti enam-vähem koomilisi osasid ajakirjanduses. Aga ju enne kui ta „Made Pujuga“ oli sisse kukkunud teatriarvustajana, oli ta oma karjeeri alganud masti kartsast ronides, vabana ebapraktiliste teadmiste koormast. Ta merel ja maal saavutatud kogemus oli ühendatud järjest kasulikumate peremeeste nuusutamise haistinguga. Tuli siis Eesti iseseisvuse segane tõusuaeg, ja see on hra Virgole juhuse annud kartsa asemel tõusta mööda välisesituste treppe ja välisministeeriumi redelipulki. Ses suhtes on Lääne poole apelleeriv Eesti välisministeerium kaugelt üle lõonud lähema Ida väliskommisariaati iseloomustavad isikud ja olud.

Nagu Ed. Laaman jutustab „Eesti lahkumises Vene riigist“, on välisagendiks määratud hra Virgo Saksa okkupatsiooni kontrollpunktist Ekerõs ühes hrade A. Piipi ja M. Martnaga hästi läbi pääsenud lõbusana talupojana. Meie merede ja maade rändaja on liitriikides purssinud oma loomuliku meetodi järele omandatud Inglise ja Prantsuse keelt, ja Eesti iseseisvus on *de facto* tunnistatud. Küll ei ole tänamatu isamaa Virgo diplomaatilisi teenuseid hinnanud mõne püsiva saadiku või täisvolilise ministri kohaga. Aga hoopis tänamatu ei ole Eesti iseseisvus hra Virgo vastu siiski olnud, kui ta teda on ehitanud teise järgu vabaduseristiga. Määratud kord välisministri abiks, kord välisministeeriumi Lääne osakonna juhatajaks õigusega ministri eest alla kirjutada, on hra Virgo igatahes voli saanud ka kurjeere saata. Ja on kahtlemata palju mugavam hrade Lantzky ja Linquisti taolisi diplomaatilisi kurjeere saata kingitustega Itaalia kuningale kui ise neiks olla mõnepuudaliste kinnipeetud pakkidega. Seda tõendab ka Berliini saadiku kohustetäitja F. Karlsoni aruande järg.

Herra Linquist nõudis, et pakk, mis eneses Eesti valitsuse aadressi Itaalia kuningale sisaldab, temale välja antaks, Pariisi saatkonnale edasiandmiseks.

Peale paki äratoomist sai herra Gustav Linquist saatkonda palutud, kes veel korra kinnitas, et pakk tema kätte usaldatud Pariisi saatkonda edasiandmiseks.

Et aga Eduard Lantzky, kes paki enesega kaasa oli toonud ja järjelikult teadma pidi, kellele pakk määratud, selle kellegile kolmandale isikule Berliinis äraandmiseks ütles kaasa toonud olevat ja ka esimene Lantzky kätte antud kurjeeri tunnistus Berliini peale välja oli antud, kuna herra Linquist tõendas, et pakk Eesti saatkonnale Pariisis määratud, tekkis saatkonnal arvamine, et asi pakiga korras ei ole, seda enam, et pakk umbes kaks puuda'kaalus, kuna valitsuse aadress Itaalia kuningale, mis Linquisti tõenduse järele pakis pidi olema, ometigi nii raske ei võinud olla; sellest järeldas saatkond välisministeeriumi pitsati kuritahtlilise tarvitamise võimalust ja otsustas pakki herra Linquistile mitte ilma avamata välja anda. Herra Linquistile sai üteldud, et saatkonnal põhjust on nõuda, et pakk avatud saaks. Kui pakk midagi seadusvastast ei sisalda, lubas saatkond paki uuesti kinni pitseerida ja herra Linquistile tema edasi viimiseks Pariisi, kurjeeri tunnistust välja anda. Herra Linquist ütles, et tal võti kaasa ei ole, lubas aga kahe tunni pärast võtmeaga tagasi tulla.

Tagasi tulles ütles Linquist, et tema paki avamise vastu on ja selle vastu protesteerib, et saatkond paki kinni peab.

Eelpool kirjeldatud asjaolu silmas pidades, kutsus saadiku kohustetäitja järgmised saatkonnas viibivad ametnikud kokku: saatkonna sekretääri herra Arnold Keremi, kaubanduse agentuuri sekretääri Johannes Kirrepe ja korrespondendi Karl Kukk'i ja pani, käesoleva asja käiku veel kord läbiharutades, küsimuse ette, mis pakiga teha. Kõik olid ühel healel arvamises, et pakk avada tuleb, seda enam, et

1) kurjeeri tunnistuse peal, mille saatkond herra Linquistilt sai, veel teine pakk oli ülestähendatud, mida Linquist saatkonnale üle ei arnud, vaid Austria kurjeeriga Pariisi Eesti saatkonda ütles edasi saatnud olevat,

2) saatkonnal teada oli, et juba varem välisministeeriumi pitsati kuritarvitamist salakauba vedamiseks ette oli tulnud. Saatkond leidis niihästi Eesti vabariigi valitsuse kui ka enese hea nime kaalu peal olevat. Kohver sai avatud ja temas leidis:

4.000.000 (neli miljoni) tsaari rubla (80 kinnipitseeritud, pakki à 50.000) ja lahtirebitud ümbriku sees 4 lahtist kirja ning 2 aruannet, mis kõik adresseeritud Dr. Paul Klompusele Berliinis, Tallinna ärimehe Max Klompuse ja ühe teise isiku poolt, kelle allkirja selgelt lugeda ei saa. Saatkond nummerdas leitud kirjad ja aruanded № 1—6 ära ja pani nad saatkonna pitsati alla, mille kõrvale veel F. Karlson ja K. Kukk oma erapitsatid peale surusid. Kirjade lugemisel selgus nende sisust, et sarnasel kombel koguni suurel määral ka salakaubapakke Eestisse on viidud.

Ühes kirjas on otsekohe üteldud, et tolli nime all aruandesse võetud summat kui meelegahead mõista tuleb. See koht on kirjas venekeelselt järgmine: Между прочимъ упоминаемая въ отвѣтѣхъ въ рубрикѣ расходовъ пошлина понимается какъ специальный расходъ по получени товаровъ, каковой опредѣляется всегда въ 20% съ суммы счета.

Teisest kirjast tuleb ilmsiks, et teine kohver, mille herra Linquist kurjeerpakina tõi, ei Berliini ega Pariisi Eesti esitusele määratud ei olnud, vaid kunstitöid sisaldas (miniatüürid); nende kohta üteldakse kirjas, et neid veel mitte müüa ei tule, kuna nahad jne. (ka sellesamas pakis) ära müüdnud võivad saada. Dr. Klompusele adresseeritud kirjadest tuleb kogu rida kuritegusid ilmsiks, millede uurimine kõige kiiremas korras tarviline on.

Osa nendest kuritegudest langeb tolli ja teiste riikliste seaduste rikkumise piirkonda, kanna teine osa, nagu välisministeeriumi pitsati kuritarvitamine profiidi muretsemiseks eraisikutele kurjeeride pakkide abil, kuritegu on, mis peale kohtuvõimude iseäranis herra välisministrit huvitama peab. Kui niisugune välisministeeriumi pitsati kuritarvitamine võõral pinnal ilmsiks tuleb, siis hävitab see äärmiselt meie riiklist renommeed.

Vande aset täitva allkirjaga tõendan protokollis tähendatud jutuajamist G. Linquistiga, peale Linquisti protesti paki kinnipidamise asjus, mille juures mitte ei olnud

Allkiri: Arnold Kerem.

Need andmed selles kirjas, mis Eduard Lantzy ja Streckeiseni käest saadud, on õieti protokollis võetud. Seda kinnitab oma allkirjaga

Allkiri: Johann Kirrepe.

Saatkonna poolt konfiskeeritud tsaari raha ei ole mitte loetud, vaid Vene ametkoha pitseri all seisvate pakkide peale tähendatud summade järele kokku arvatud. Kohvris leitud raha on puutumatuult uuesti kohvrissse tagasi pandud; kohver sai saatkonna pitsatiga uuesti kinni pandud ja panka hoiule viidud ja kui salakaup konfiskeerituks loetud, kui kohtuvõimud mitte teisele otsusele ei jõua.

Seda otsust kui ka käesolevas protokollis kirjeldatud asjakäiku kinnitame oma allkirjaga:

Allkirjad : F. Karlson,
Johann Kirrepe.
Arnold Kerem, Berliini saatk.
sekretäär.

Juure tähendades, et Vene raha Saksamaale toomine valju karistuse all seisab, herra välisministrile kõigi tarviliste korralduste tegemiseks edasi anda.

Lisa: Saatkonna pitsatiga kinnitatud ära kirjad (28 lehekülge) pakis leitud kirjadest.

Berliin 22. märtsil, 1921.

F. Karlson,
saadiku kohustetäitja.

Tempel.

Kerkib küsimus: kuidas on sarnane Eesti välisministeeriumi pitsati ja kurjeeripassi kuritarvitus võimalik? Kuidas on see tark diplomaat, kes Eesti iseseisvust käinud Balfourilt, Pichonilt ja paavstilt nõutamas, nii juhm, ilma vähemagi inimese ja kohusetundmuseta, et ta välisministeeriumi pitsati ja kurjeeripassidega ümber käib nagu mõtlematu automaat? Või jälle on ta, välisministri abiks ja Lääne osakonna juhatajaks olles, kurjeere teadlikult valinud omas diplomaatilises üliosavuses ja lubamatu profiidi huvides? Igatähis konstateerib Berliini saatkonna ajutine juhataja, et saatkonna teades ka muid välisministeeriumi pitsati kuritarvitusi salakauba vedamiseks on ette tulnud. Ja ühes Eesti välisministeeriumi kaitsealuste kaubajuutide kirjas on otsekohe öeldud, et tollikulude all tuleb mõista altkäemaksu, mis igakord teeb 20 protsenti arve summast. Eesti ja Saksa vabariigi tolliseaduste rikkujate nimed on dokumenteeritud Klompustest kuni Eesti välisministeeriumi selleaegse Lääne osakonna juhataja hra Virgoni. Dokumenteeritud on ka, et Eesti välisministeeriumi kaitsealused kaubajuudid kellegile meeolehääd maksavad, mis alati teeb 20 protsenti arve summast.

Berliini saatkonna ajutine ausameelne juhataja leiab, et Eesti vabariigi valitsuse hää nimi kaalu pääl on ja nõuab tabatud kuritegude uurimist kõige kiiremas korras. See oli käesoleva aasta märtsi kuus. Hra F. Karlson ei jäänud kauaks Berliini saadiku kohustetäitja kohale! Juuli kuus seletas herra välisminister avalikult, et ta mingit väidetud kuritarvitust ei ole leidnud! Aga hra Virgo oli vaheajal nimetatud Stockholmi pääkonsuliks! Õigusega kurjeere saata ja vastu võtta muidugi. Viimasel ajal kirjutavad valitsuserakondade ajalehed hra Virgost juba kui Rootsi kuninga juure akkrediteeritud Stockholmi saadikust!

Aga süüdistavad dokumendid jäävad, hüüdes eelpool paljastatud kuri-tegevuse uurimist ja süüdlaste karistust. Eesti välisministeeriumi kaitsealuste kaubajuutide äriliste sidemete ja operatsioonide iseloomustamiseks avaldame siin veel ka paar algupärast kirja eestikeelses tõlkes.

MAX KLOMPUS

Kontor

Neugasse, eigenes Haus.

Uus tän. 24, Reval.

8. II. 1921.

Armas Paul.

— — — — — Siin koha peal teen ma kõik mis võimalik „Eesti Transsiidi“ jaoks, ma olen täiesti sinu asemel, lase ainult teda veel Berliini jääda. Sina ütled et Miron oli nurga elanik Tallinnas ja et see on kõigi hädade põhjuseks olnud, See ei ole õige — — — — — Ma tean väga palju, mida tema mulle ega ka sulle ei lohi rääkida — — — — — Mina vastan vaikimisega sinu märkuse peale, nagu mina pilkavalt „Eesti Transsiidi“ peale vaataks. Mina toefan südamest sinu soovi, et see asi saaks Mironile ja emale perekondlikuks asjaks, ja sina tead ju, sel juhtumisel teen ma kõik, mis tarvis, aga ainult seda, mis tarvis, mitte enam. — — — — — Kahjuks läheb kõik minu vaba aeg „Laine“ peale, aga ma katsun teisiti sisseseda, nii et mul selle asja jaoks ka aega üle jääb. Sina räägid, et Iljusha sind senni ei ole vaimustanud, mina aga ütlen, et ta väga palju töötab ja kõik teeb, mis iganes võimalik ja tarvilik. Kui teie hinnad niisugused on, et kaubaga midagi pole peale hakata, ehk kui teie siia igasugu rämpsuga saadate, aga mitte seda, mis tarvis, siis on selles tema kõige vähem süüdi. — — — — — Nendes päevades kolib Kovarsky toast välja, nii et sina võid rahustuda. Ma pean tarvilikuks sulle tähendada, et see asi ei tohi liig laialiseks minna, sest muidu võib see kahtlase ilme omandada, see on ometi kergemeelsus kuus kohvert korruga saata. Kui teil neid kerge täita on, siis peab ometi sinne mahalaadimisega rehkendama. Sellest järgmises kirjas. — — — — — Ma astusin „Laine“sse“, astusin mitte nõnda oma kui Mironi pärast. See asi nõuab minult palju aega, aga kullamägesid ma seal ometi ei näe. Õige, kahju seal ka vist ei tule kannatada ja teatud lugupidamise olen ma ka selle läbi omandanud, kuid 950 tuhandelise sissemaksu tõttu on mul panka võlgasid kogunud, väljaminekud on suured ja vaevalt saavad minu lootused ja eelarved täide minema. Praegu selle üle otsustada on vara, sest et meil ees seisab meie turbaettevõtte 10 miljoni peale aktsioneerida ja niisamasuguse summa peale puu ümbertöötamise ettevõtte. Rink lubas meile seda korraldada, ja kui see tõesti läbi läheb, siis teenime meie ilusa summa. 1. veebruaril oli termin minu lõpuliku otsuse sisseandmiseks. Mina ei teatanud neile oma väljaastumise üle, nagu sina seda soovitasid, vaid toetasin ennast formaalsuste peale, nagu põhikirja sennini mitte kinnitamine ja nende juhatuse valimise viivitus. Ma leppisin nendega kokku, et minu lõpuliku otsuse andmise termin lõpeb seitsme päeva pärast peale põhikirja kinnitamist, millest nemad mulle kohustatud on teatama kirjalikult. Sellega olen ma natukene aega võitnud, pärast näeme, kudas asjad kujunevad. Lõpulikult nendega likvideerida ma ei tahaks, ka sel juhtumisel, kui ma nende pealt ei teeni, sest nad on mõistlikud inimesed ja käivad minuga väga heasti ümber.

Ökonoomia. Siin ei taha lihtsalt midagi kirjutada, halb ja see on kõik. Ma otsustasin seda asja likvideerida, kõikidele töölistele on juba ülesüteldud ja kahe nädala pärast ei ole seal enam väljaminekuid. Kuid kudas seda asja likvideerida, et vähemalt poole kapitaliga sealt välja tulla, mis sinna pandud on, seda ma praegu ei tea. Ainuke lootus on tüürileping, aga selle jaoks on ometi natuke aega tarvis, sest üle pea-kaela ei või talitada. Mina olen nüüd täiesti selle likvideerimisele andunud ja katsun kõik teha, mis võimalik. Kümne päeva pärast, arvan ma, saab enam vähem selgem pilt olema ja kõigest, mis siin sünnib, saan ma sulle teatama. Siin juures saadan sulle mõned luunööbid, mis meie töökojas tehtud on. Nööp on hea ja ilus, kuid meie ei oska seda värvida ehk lakeerida, kahju on seda tööd pooleli jätta. Kuid sina soovitad osata kaotada aega ja raha. Loodan et see õige on ja teen sinu nõu järele. Meil saab nüüd võimalik olema luud välja saata. Kas ei ole selleks hea turg Saksamaa, iseäranis Nürnberg?

A. S. Import-Export'iga olen ma jälle asju ajama hakanud, umbes nagu mineval aastal ja pean ütleva, et siin ka kõik korras ei ole. Sennini ei ole seal midagi head näinud ja rahustan ennast sellega, et ma nendega sõbralikus vahekorras olen, see on kõik. Selles asjas ei ole ma vähemalt veel lootust kaotanud.

Peterburi ettevõtte ei tee mulle nähtavasti peale kahju midagi. Palantiini ja muhvi palun ära müüa ja saadud raha minu arvele kirjutada. Miniatüürisid pole veel tarvis müüa.

Max.

14. II. 1921.

Armas Paul!

Siin juures üks miljon tsaarirubla, mis ma Gustavi käest sain. Kui sa nendest sada (100) tuhad võid Rosentalile anda, plus need tsaari omad, mis ma kaptenile olen annud, oleksin sulle väga tänulik. Praegu olen rahakitsikuses, kuid võlga tahaks võimalikult ruttu tasuda.

Kui minu palve võimalik on, telegrafeeri „Aros Memel“, et sul nende jaoks see raha on.

Eesti välisministeeriumi kaitsealused kaubajuudid vahetavad üksteisega ka päris korrapäraseid salakauba aruandeid:

Üleüldine aruanne 1-seks veebruariks 1921.

Väljaminek		Sissetulek		
	RM	EM		
Kalossid . . .	3810	73784.30	Kalossid . . .	175970. —
Kohver Nr. 1 . .	1580	19996.—	Kohver Nr. 1 . .	3455 151000.—
Kohver Nr. 2 . .		25298.50	Kohver Nr. 2 . .	39286.—
Voorimehed . . .		325.—		
Kantselei kulud		179.20		
	5390	119583.—		3455 366256.—

Järgneb veel kohver nr. 1 ja 2 sisu üksikasjaline loetlemine ühes tulude ja kulude arvega. Mis siin kõik ei loetleta: küll bluuse, küll mantlid, küll kuubi, küll kleite, küll siidiriiet, küll sukki, küll nööpe ja muud pudukaupa!

Mis kõnelevad eelpool toodud dokumendid? Nad ütlevad, et Eesti välisministeeriumi Lääne osakond on hra Virgo ajal saanud manufaktuurkauba ja veel peenema salakauba vahetalituseks. Kas paneb lõpuks enam kedagi imestama see asjaolu, et vahetalituse eest ka tasu võetakse?

See on täitsa demokraatlik ja loomulik. Mingit kuritarvitust ei ole olnud. Asjata söimavad kommunistid Eesti demokraatlikku valitsust kelmide valitsuseks. Asjata arvavad mõned maksva korra poolehoidjad, et Eesti riikline renomme on hädaohus. Eesti välisministeerium ühes oma välisesitusega ei ole olnud mitte ainult eelpool iseloomustatud kauba vahetalitajaks. Ja ütelge, kumb rohkem kompromitteeritud: kas praegune tööerakondline välisminister või mullune rahvaerakondline sõjaminister? ... Nii või teisiti, ka rahvaerakond on viimastel rühmadevahelistel koosolekutel seletanud, et tema välisministeeriumi vääratuste puhul „kriisi“ ei taha teha, („Post. nr. 268 s. a.). Ja paistab nagu ei mõtleks ei koalitsiooniline valitsus ega riigikogu välis- asjade komisjon midagi ette võtta ka kõige häbistavamate kuritarvituse- nähtuste selgitamiseks nagu seda on rahvaerakonna märgukirjas tähistatud juhtumine. Aga olgu see oletus ekslik. Kui Eesti vabariigis maksab rippu- matu kohus ja erapooletu õigus, siis ilmutagu ta end eelpool dokumentee- ritud riiklise sohitöö juurdlemises ja välisministeeriumi sohikidele seaduse mõistmises. Ehk muidu valdab ikka rohkem meeli teadmine: ei ole min- git rippumatut kohut või erapooletut õigust Eesti vabariigis! Kuritarvituses süüdistatud suuremad sohid võivad saada sarnase ümberpaigutuse, millest ei tea ütelda, kas see on ülenduseks või alanduseks, nagu hra Virgost valitsuserakondade häälekandjadki ei näi alati teadvat, kas ta on Stockholmi määratud pääkonsuliks või saadikuks. Kui dokumenteeritud kuritarvitajad mitte arglikult piiludes ringi ei käi, vaid vabariigi välisesitajatena nina püsti autos ringi ajavad, siis jääb õigus sellele iseseisvale sotsialistile, kes riigi- kogus lausus arupärimise puhul vabariigi kohtu rippumatuse kohta: Meie kohus on ainult kodanlastele rippumatu kohus! Tähtis ei ole mitte kohtu rippuvus või rippumatus! Otsustandvad on kodanliste kihtide omavahelised kasupüüded ja huvid!

O. Virgula.

„Uudismaa“

üksikuid numbrid müüvad:

Tartus: „Uudismaa“ talitus

Lutsu tän. 14.

„Postimehe“ raamatuk.

„Odamehe“ „

„Varrak'u“ „

Raudsep'a „

Roht'i „

Tallinnas: „Uudismaa“ abitalitus

Kloostri tän. 2.

Mutso raamatuk.

„Rahvaülikooli“ raamatuk.

Rakveres: „Uudismaa“ abitalitus

Peetri t. 7. Palgi.

Viljandis: „Uudismaa“ abitalitus

Suur-Turg 2.

Pärnus: „Uudismaa“ abitalitus

Vee tän. 2. Sarapuu.

Võrus: „Uudismaa“ abitalitus.

Valgas: „Uudismaa“ abitalitus

Mesipuu t. 1, k. 1.

„Postimehe“ raamatuk.

Suur'e.

Paides: „Uudismaa“ abitalitus

Pärnu tän. 21. Ots.

Haapsalus: „Uudismaa“ abitalitus,

Uus-Aleksandri

tän. 13. Ikmelt.

Petseris: Pavlovi raamatuk.

Tellimisi võtavad vastu linnade abitalitused

Tellimishind: 8 nr. 140 mrk.; 4 nr. 70 mrk.; üksiknumbri hind 20 mrk.

Endiste aastakäikude hinda on kõrgendatud 100% võrra, nii et praegu maksab:

I aastakäik 8 nummert kokku 212 lehek. 36 mk.

II „ 7 „ „ 96 „ 40 „

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Lutsu. tän. 14, kõnetunnid iga päev kella 1/22—1/23 p., juhatajate kõnetunnid iga teisip. ja reede kella 1/22—1/23 p.

Talitus.

1. märtsist 1921 ilmub kirjanduslik ja poliitiline kuukiri:

„MURRANG“

Toimetus: GUSTAV SUITS, BERNHARD LINDE
ja AUGUST ALLE.

Vastutav toimetaja: AUGUST ALLE.

Väljaandja: KIRJASTUS A.-S. „VARRAK“.

Uus ajakiri seab oma ülesandeks kõigi meie murrangu
aja kirjanduslike, kunstiliste kui ka teaduslike ja ühis-
kondlik-poliitiliste küsimuste käsitamise.

Ajakirja esimeste numbrite jaoks on kaastööd saanud:
HENDRIK ADAMSON, ARTHUR ADSON, AUGUST ALLE,
JOHANNES BARBARUS, HELMI JANSEN, HERMANN JÄNES,
ALBERT KIVIKAS, HANS KRÜUS, JAAN KÄRNER, VOLDE-
MAR KULJUS, BERNHARD LINDE, EINÖ LEINO, MILLI MAL-
LIKAS (HUGO RAUDSEPP), MAIT METSANURK, JAAN OKS,
ERNST RAUDSEPP, PEETER RUUBEL, HUGO REIMANN,
RUDOLF REIMANN, KARL RUMOR, JOHANNES SEMPER, GUS-
TAV SUITS, A. H. TAMMSAARE, ALEKSANDER TASSA, FRIE-
DEBERT TUGLAS, MARIE UNDER, ADO VABBE ja PEET VALLAK.

Päale ülalnimetatute on kaastööd lubanud veel mitmed
muud kodu- ja väljamaa kirjanikud ning publitsistid.

Kuukiri „MURRANG“ ilmub 1922 aasta jooksul üksik-
või kaksiknumbridena, iga nr. vähemalt 48 lhk. Üksikn-ri
hind 60 marka.

Talitus: Tartus, Rütli tänav 24, Kirjastus A.-S. „Varraku“
jaoskond.

Kirjastus A.-S. „VARRAK“.

Vastutav toimetaja: **August Alle.**
Väljaandja: **Kirjastus A.-S. „Varrak“.**